

Emek ve Şehir Dergisi

ISSN: 2980-3632

E-ISSN: 2980-387X

Cilt: 2, Sayı: 4, Yıl: 2024

Emek ve Şehir Dergisi

ISSN: 2980-3632

E-ISSN: 2980-387X

Cilt: 2, Sayı: 4, Yıl: 2024

Sahibi / Owner:

HİZMET-İŞ Sendikası Adına

Mahmut Arslan

Genel Başkan

Editör / Editor

Doç. Dr. Kürşat Tutar

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet Karataş

Doç. Dr. Kürşat Tutar

Av. Mehmet Yeşilyurt

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor

Av. Kürşat Kaya

Yayın Türü: Altı Aylık, Ulusal Süreli Yayın

Yayın Dili: Türkçe-İngilizce

Baskı: Grafik Matbaa Promosyon / Ticaret Sicil 224214

Tel: 0312 229 7147 Lale Cad. No: 15/7 Sıhhiye/ANKARA

Baskı/Yayın Tarihi: Aralık 2024/**Printed in:** December 2024

Web: www.emekvesehir.com.tr

Dergi Yönetim Merkezi

HİZMET-İŞ SENDİKASI

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No.: 86 06570

MALTEPE – ANKARA

Tel: + 90 312 231 87 10 Faks: +90 312 231 98 89

E-mail: hizmet-is@hizmet-is.org.tr

Bilimsel Hazırlık ve İçerik Danışmanlığı

Anatolia Bilim Akademisi

www.antakademi.com.tr

E-posta: anatoliabilim@gmail.com

HİZMET-İŞ Emek ve Şehir Dergisi, yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazıların tüm hakları dergiye aittir.

*

HİZMET-İŞ Journal of Labour and City is a refereed journal which is published two times a year. The responsibility of published articles belongs to the authors. The rights of the published articles belong to the journal.

YAYIN DANIşMA KURULU

- Prof. Dr. Adem Esen, İstanbul Üniversitesi
adem.esen@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Cengiz Anık
canik@marmara.edu.tr
- Prof. Dr. Erdinç Yazıcı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
erdinc.yazici@hbv.edu.tr
- Prof. Dr. Hikmet Kavruk, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
hikmet.kavruk@hbv.edu.tr
- Prof. Dr. Hüseyin Çiçek, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
hcicek@mehmetakif.edu.tr
- Prof. Dr. İdris Demirel, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
idemirel@agri.edu.tr
- Prof. Dr. Kürşat Özdaşlı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
kozdasli@mehmetakif.edu.tr
- Prof. Dr. Mehmet Karataş, Necmettin Erbakan Üniversitesi
mkaratas@erbakan.edu.tr
- Prof. Dr. Mustafa Lamba, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
mlamba@mehmetakif.edu.tr
- Prof. Dr. Mustafa Öztürk, Süleyman Demirel Üniversitesi
mustafaozturk@sdu.edu.tr
- Prof. Dr. Tevfik Erdem, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
tevfikerdem@hotmail.com
- Prof. Dr. Yavuz Atar, İbn Haldun Üniversitesi
yavuz.atar@ihu.edu.tr
- Prof. Dr. Yücel Uyanık, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
y.uyanik@hbv.edu.tr
- Prof. Dr. Zakir Avşar, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
zakir.avsar@hbv.edu.tr
- Doç. Dr. Birol Ekici, Kırklareli Valisi
kirkclareli@icisleri.gov.tr
- Doç. Dr. Hamza Kandemir, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
kandemir.hamza@gmail.com
- Doç. Dr. Kürşat Tutar, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
kursat.tutar@hbv.edu.tr
- Doç. Dr. Murşit Işık, Süleyman Demirel Üniversitesi
mursitisik@sdu.edu.tr
- Doç. Dr. Oğuz Göksu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
oguzgoxsu@gmail.com
- Dr. Öğr. Üyesi Bilgen Taşdoğan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
bilgen.tasdogan@hbv.edu.tr
- Dr. Öğr. Üyesi Cavit Demiral, Kırıkkale Üniversitesi
cavitdemiral@kku.edu.tr
- Dr. Öğr. Üyesi Zümre Özdemir Güler, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
zoguler@adu.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Takdim	193
Editörden	195
AKTİF YAŞLANMADA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: MAMAK İLÇE ÖRNEKLEMİNDE BİR İNCELEME.....	197
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Kuru Uzokurt, Dr. Nurgül Başaran	
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİKTE ENDÜSTRİYEL DEMOKRASİ: ÇALIŞAN KATILIMININ TİCARİ BAŞARIYA ETKİSİ	223
Uz. Murat Alkın	
“MÜLKSÜZLER” ROMANINDA DİSTOPİK BİR GÖÇ HİKÂYESİ	237
Tuba Tümtürk	
SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DEKİ GÖÇMEN ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİ	279
Sadraddin Mammadli	
“INTERNATIONAL HUMAN RESOURCE MANAGEMENT – AN EMPLOYMENT RELATIONS PERSPECTIVE” İSİMLİ KİTAPTA ULUSAL ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ KÜRESELLEŞMEYE KARŞI	323
Dr. Banu Karakaş Çevik	
TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN İŞ VE AİLE YAŞAMI: KADIN AKADEMİSYENLERİN DENEYİMLERİ.....	335
Uz. Gamze Örü	

TAKDİM

Sendikaların en temel gücü örgütlü olmaktır. Çalışanların sendikal örgütlenme düzeyleri ne kadar yüksek ise sendikalar toplu pazarlık süreçlerinde ekonomik zorlukları aşma noktasında üstünlük elde ederler. Günümüzde sendikal örgütlenme konusunda bilhassa özel sektörün geleneksel tutucu tavrının çözümü konusunda uğraş gösteriyoruz. Emeği öteki olarak görmemek gerektiğini hatırlatarak işyerinin ve işverenin ayrılmaz bir parçası olduğuna vurgu yapıyoruz. İşyerleri hepimizin. Ekonominin çarkları yürüdüğü müddetçe sağlıklı bir endüstri ilişkileri gelişebilir. Fakat diğer taraftan işverenlerin genel memnuniyet durumlarının çalışanlarda da tezahür etmesini savunuyoruz. O yüzden diyoruz ki “paylaşın”. Adil bir gelir dağılımı için mutlu bir işyeri için işçinin hakkını tam anlamıyla verin diyoruz.

Sendikal mücadelemizde işverenleri öteki olarak değil, ortaklaşa karar vereceğimiz endüstri ilişkileri partneri olarak görüyoruz. Kendileri için alternatif önerilerde bulunuyor, taşın altına elimizi sokuyoruz. Bu öneri ve işbirlikleri sadece üyelerimiz için değil, aynı zamanda işyerlerinin geleceği için de geçerlidir. Daha sağlıklı, rekabet edebilir, çevre ve aile dostu üretim yapılabilmesi için projelerimizle, teklif ve önerilerimizle birlikte hareket edebilmenin olanaklarını geliştiriyoruz. Bu niyetle her daim ülke örneklerinden, uluslararası sendikal örgütlerden tecrübe aktarımı ve bilgi paylaşımını önemsiyoruz.

Sendikal mücadelemizi bilimsel çalışmalardan uzak kalarak gerçekleştiremeyeceğimizin bilincindeyiz. Bu bakımdan uluslararası sendikal örgütlerin akademik temelli mutfaklarında varlığımızı sürdürüyoruz. Aynı zamanda kurulduğumuz günden bu yana bilimsel çalışmalar yürüten akademi ile birlikte yol yürüyoruz.

Sendikal mücadelemizi tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak gelişmeye, büyümeye ve etkili bir sivil toplum hareketi olmaya adadık. Bilgiye olan inancımız her daim güçlü ve samimidir. Öncelikle kendimizi, teşkilatımızı, üyelerimizi velhasıl bir bütün olarak kendimizi geliştirmenin alternatifleri ile heyecanlanıyoruz. Bu açıdan akademi ile bağımızı her geçen gün daha da güçlendirmenin huzurunu yaşıyoruz.

Aynı inanç ve duygularla kuruluşunu gerçekleştirdiğimiz Emek ve Şehir Dergimizin Türk sendikal hayatına gerek eleştirileriyle gerekse katkı ve çözüm önerileriyle yenilik getirmesini diliyoruz. Bu açıdan her sayımız birbirinden farklı konulara çeşitli açılardan bakmamıza imkan sunmaktadır.

“Güçlü Sendika Güçlü Toplum” derken bilgiyle donanmış, alternatifleri olan bir sendikal mücadeleyi betimliyoruz. Günümüz dünyasında mevcut sorunların güncelliğini yitirmiş refleks ve yaklaşımlarla çözülemeyeceğinin farkındayız. Bu açıdan ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmalara ihtiyaç duymakta mümkün oldukça takip etmekten geri kalmamaya özen gösteriyoruz. Konuları doğrudan uzmanlarıyla çalışmanın doğru olduğuna inanıyoruz.

Emek ve Şehir Dergimizin bu sayısında yerel yönetimlerin aktif yaşlanmadaki önemi, uluslararası işletmecilikte endüstri ilişkileri sistemi, göç, uluslararası insan kaynakları yönetimi ve istihdam, iş-aile yaşamı konularına yer verildiği görülmektedir. Çalışma hayatının giderek çeşitlenen farklı yönlerin ışıltı tutan bu çalışmalarda emeğini bizlerle paylaşarak dergimize değer katan kıymetli akademisyenlerimize yapmış oldukları katkı ve desteklerinden dolayı teşekkürlerimi iletiyorum.

Alın terinin karşılığını hakkıyla alma ümidiyle...

Mahmut ARSLAN

Genel Başkan

EDİTÖRDEN

Kayıt dışı ekonomi günümüz ekonomik açmazları kapsamında ele alındığında kök sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin ekonomik aktiviteyi kayıt altına alamamalarının sosyo-ekonomik yönden çok farklı neticeleri olmaktadır. Bunların başında vergi kaybı gelmektedir. Mali dengenin sağlanması adına devlet harcamalarının ve giderlerinin piyasadan alınacak vergiler aracılığıyla gerçekleşmesinde kayıtlılık önem arz etmektedir. Aksi durumda kamu kaynaklarına birer maliyet oluşturuyor gibi görünse de aslında kayıtlı iş yapan her bir bireye yansıyan ek bir maliyet olarak değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan ülke vatandaşlarının üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkileri görülebilmektedir.

İşgücü piyasalarındaki hızlı değişimin beraberinde getirdiği esneklik ve güvencesizliğin kayıt dışı ekonomi üzerinde yeni birtakım tesirlerinin olduğu görülmektedir. Bunların başında standart dışı istihdam türleri gelmektedir. Özellikle son dönemde hızlanan tele çalışma, evden çalışma, uzaktan çalışma türlerine ek olarak dijital platform çalışanları, ev içi ve bakım hizmetleri çalışanları kayıt dışılıktaki giderek yoğunlaşan çalışma alanlarını temsil etmektedir. Bir yandan kayıt dışılık kronik bir sorun olarak karşımıza çıkarken diğer taraftan da kayıtlı ekonomiden çıkışın alternatifleri olarak tercih edilebilmektedir.

Kayıt dışının olduğu ülkelerde en temel sorun alanı çalışanlar açısından güvencesizliktir. Gerek çalışma koşulları gerekse sosyal güvencesizlik teşkil etmesi bakımından kayıt dışı istihdam başta çalışanlar, ülke ekonomileri, toplumun genel kesimi hatta işverenler açısından olumsuzlukların tetikleyicisi konumundadır. Özellikle çalışanların iş sağlığı ve güvenliği zaafı, ücret ve özlük haklarının korunamayıp geliştirilememesi, kamusal olanaklardan hakkıyla yararlanamama gibi kabul edilemez pratikler ile karşımıza çıkmaktadır.

İşgücü piyasasında esneklik elbette bazı çalışanların işlerini yapmak konusunda kolaylıklar sağlamakta, boş zaman tercihiyle refah yaratıcı bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir. Fakat esnekliğin bir bütün olarak bu şekilde değerlendirilmemiz mümkün değildir. Görece ikincil işgücü piyasası içerisinde faaliyet gösteren aktörlerin karşılaştığı esneklik uygulamaları çalışanlar aleyhine olacak şekilde

tezahür etmektedir. Nihayetinde bu kötü uygulamalarla ikincil işgücü piyasası giderek katılaşmakta ve işgücünde bölünme ve kutuplaşmaya neden olabilmektedir.

Bu bağlamda günümüz dünyasında dünyanın pek çok yerinde uygulanan neo-liberal ekonomi ve istihdam politikaları ile kayıt dışılıkta ciddi bir mesafe alınamadığı ILO raporlarında görülmektedir. Bu bağlamda ILO 2025 Çalışma Konferansı hazırlıkları için kayıt dışılığın yeniden ele alınması gerektiğini gündeme getirerek kayıtlılığa geçişin teşvik edilmesine yönelik yenilikçi yaklaşımlar çağrısında bulunmaktadır. Sosyal diyalog mekanizmalarını aktif bir şekilde kullanarak ortak bir uzlaşma pratiği geliştirmeyi hedefleyen ILO işçi, işveren ve hükümet temsilcilerini bir araya getirmekte ve görüşlerini almaktadır. Bu açıdan ILO Türkiye Ofisi 18-19 Aralık 2024 tarihlerinde İstanbul’da Avrupa ve Orta Asya Bölgesel Bilgi Paylaşımı Üçlü Forumu toplantısı düzenleyerek sosyal taraflara verdiği önemi yeniden ortaya koymaktadır. Nihayetinde yeni çözüm önerileri olarak 2025 yılında çizilecek rotanın alternatif neo-liberal model içerisinde sunulması mevcut sorunları çözmede yetersiz kalabilir. Bu bakımdan küresel ekonomik sorunların göz önüne alınarak çalışanların daha çok ön planda tutulduğu öneri setlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Umarız ki 2025 Çalışma Konferansı geçtiğimiz yıllara göre daha olumlu sonuçlar üretecek mahiyette gerçekleşir.

Bu sayımızda Dr. Büşra Kuru Uzku ve Dr. Nurgül Başaran’ın ortak çalışması ile Mamak ilçesi örneği üzerinden aktif yaşlanma konusu özelinde yerel yönetimlerin incelendiği görülmektedir. Uz. Murat Alkın sendikal mücadelenin bir ürünü olarak endüstriyel demokrasinin uluslararası işletmeciliğe ve ticari kazançla yönelik etkilerini incelediği çalışmasına yer verilmektedir. Göç konusunu alışılmış standart bakışların ötesine taşıyan Tuba Tümtürk ise Ursula K. Le Guin’in “Mülksüzler” romanı üzerinden distopya incelemesi yaparak dergimizi zenginleştiren diğer bir çalışmayı temsil etmektedir. Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitim meselesini sosyal politika gözüyle inceleyen Sadraddin Mamadli ise çalışmasında göç, eğitim ve sosyal politika ilişkisine yer vermektedir. Diğer taraftan Dr. Banu Karakaş Çevik “International Human Resource Management – an Employment Relations Perspective” isimli kitaptaki “National Labour and Employment Relations Systems and The Impact of Globalisation” isimli kitap incelemesiyle son dönemde çok uluslu şirketlerin uygulanmış olduğu insan kaynakları yönetimi ile endüstri ilişkileri sistemi üzerinde ne tür etkilere yol açtığını bizlere paylaşmaktadır. Son olarak Uz. Gamze Örü çalışmasında kadın akademisyenler üzerine yaptığı saha araştırmasında iş ev aile yaşamı dengesine yer vermektedir.

Editör
Doç. Dr. Kürşat TUTAR

AKTİF YAŞLANMADA YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: MAMAK İLÇE ÖRNEKLEMİNDE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Büşra Kuru Uzkurt

Polis Akademisi, Trafik Enstitüsü,
busrakoru@hotmail.com,
Orcid: 0000-0002-7235-4030

Dr. Nurgül Başaran

Bağımsız araştırmacı,
nurgulgunes@gmail.com,
Orcid id: 0000-0002-6174-8042

Derleme Makale / Review Article:

Geliş Tarihi-Received Date: 03.11.2024, Kabul Tarihi-Accepted Date: 14.11.2024

ÖZET

Kırdan kente göçün yol açtığı hızlı ve çarpık kentleşme, aile yapısının çözülmesi ve kadınların iş gücüne katılımının artması, toplumun önemli kesimlerini, özellikle de yaşlıları olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu nedenle; kentsel alanlarda iş gücünün dışında kalan yaşlı bireylerin sağlıklı ve aktif bir yaşam sürdürmelerini sağlayacak çeşitli hizmet modellerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, özellikle yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik yönetim yapılarına ve organizasyonlara sahip olmaları hayati bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de nüfusun yaşlanma eğiliminin belirgin bir şekilde hissedildiği bir ortamda, belediyeler tarafından uygulanan yerel politikaların aktif yaşlanmaya sağladığı desteği incelemektir. Bu kapsamda, öncelikle Türkiye nüfusunun yapısı ve yaşlanma eğilimi ele alınmakta, ardından aktif yaşlanma kavramı ve bu kavramın temel faktörleri değerlendirilmektedir. Sonrasında ise yerel yönetimlerin aktif yaşlanmadaki rolü tartışılmakta ve belediyelerin yaşlılar için tasarladığı projeler ile bu projelere ilişkin uygulamaları sunulmaktadır. Bu bağlamda, Ankara’nın Mamak İlçe Belediyesi’nin aktif yaşlanmaya yaptığı katkılar içerik analizi yöntemiyle incelenmekte ve elde edilen bulgular doğrultusunda politika önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Aktif Yaşlanma, Yerel Yönetimler

THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS IN ACTIVE AGING: A STUDY IN MAMAK DISTRICT SAMPLE

ABSTRACT

The rapid and distorted urbanization resulting from rural-to-urban migration, along with the disintegration of family structures and the increasing participation of women in the labor force, has adversely affected significant segments of society, particularly the elderly. As a result, it is crucial to develop various service models in urban areas that enable senior individuals, who are outside the workforce, to continue healthy and active lives. In this context, the establishment of governance structures and organizations dedicated to the elderly, particularly by local governments, is of vital importance. The aim of this study is to examine the support provided by local policies implemented by municipalities for active aging in Türkiye, where the trend of population aging is increasingly evident. In this regard, the study first addresses the demographic structure of Türkiye and the aging trend, followed by an evaluation of the concept of active aging and its key components. Subsequently, the role of local governments in active aging is discussed, and the projects designed for the elderly by municipalities, as well as their related practices, are presented. In this context, the contributions of Mamak District Municipality in Ankara to active aging are analyzed using content analysis, and policy recommendations are offered based on the findings.

Keywords: Aging, Active Aging, Local Governments

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre yaşlılık çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin azalmasıdır. Üçlü bir kategorizasyona tabi tutulan yaşlılık;

- 45-59 yaş arası orta yaşlılık,
- 60-74 yaş arası yaşlılık,
- 75-89 yaş arası ileri yaşlılık

dönemi olarak isimlendirilmektedir (DSÖ, 2022). Sağlık alanındaki gelişmeler, dünya genelinde doğuştan beklenen yaşam süresinin 70'li yaşların üstüne yükselmesine bu da yaşlı nüfus oranının artmasına neden olmaktadır (Birleşmiş Milletler-BM, 2022). Modernleşen ekonomik ve toplumsal yapılar sonucunda geleneksel aile tipinin çekirdek aileye evrilmesi yaşlılarla ilgili pek çok dinamik üzerinde de etkili olmuştur. Aile içi emeklerle çözümlenemeyen yaşlıların bakım ve rehabilite meselesi artık devletlerin çözmesi gereken bir durum haline gelmiştir. Yaşlılıkta gelir azalması ve hastalıklara sarf edilen harcamaların artması sosyal bir risk olarak tanımlanmakta ve bunun çözümüne yönelik farklı kademelerden kurumlar tarafından üretilecek sosyal politikalar daha da önemli hale gelmektedir (Uluslararası Çalışma Örgütü -ILO, 2021).

Demografik yapısı gittikçe yaşlanan bir ülke olan Türkiye’de, toplam nüfusun yaklaşık %10’unu oluşturan sekiz buçuk milyonluk altmış beş yaş üstü bir kesimin varlığı söz konusudur (Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK, 2023). Bu yaşlı nüfusun işgücü içerisinde bulunmayan büyük bir kısmı, emeklilik sonrası yaşamlarını verimli hale getirememekte, ciddi bir potansiyel güç atıl kalmaktadır. Bu nedenle çoğu durumda yaşlı bireylerin yaşam doyumları azalmakta demans, depresyon, bir işe yaramama hissi artarak, sonuçta ciddi sağlık problemlerine neden olabilmektedir (Şener, 2009). Yaşın getirdiği dezavantajların yanında bilhassa büyükşehirlerde yaşamanın getirdiği bireyselleşme ve yalnızlaşma yaşlı bireylerin hayata bağlılığını giderek zayıflatmaktadır. Diğer yandan sosyo ekonomik durumu düşük yerleşim bölgelerinde hayatını sürdüren, hatta geniş aile yapısında yaşayan söz konusu gruba mensup bireyler, günlerinin büyük kısmında amaçsız zaman geçirmeye çalışmaktadır. Hayata dair anlamlı bir amacının olmayışının neden olduğu buhran hali kişileri ve ailelerini etkileyen psikolojik sorunlara da neden olabilmektedir. Buradan hareketle bu bireylerin kendilerini dışlanmış ve yalnız hissetmelerinin önüne geçebilecek imkân ve ortamların oluşturulması sosyal devlet anlayışının önemli bir ayağı olarak görülmektedir. Aynı zamanda geleceğe yön verirken devletlerin siyasi planlarını zenginleştiren bir olgu olarak farklı kuşaklar arası tecrübe ve değer aktarımının, mümkün kılınacağı sosyal mekân ve ortamlar tasarlamak sürdürülebilir topyekûn kalkınmaya katkı sağlayacak bir unsurdur. Cumhurbaşkanlığı 11. Kalkınma Planı’nda da; “545: Yaşlıların kendi tercihleri doğrultusunda bağımsız, aktif ve sağlıklı yaşayabildikleri, ekonomik ve sosyal hayatın içinde yer aldıkları bir ortam oluşturularak yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir” denmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 126).

Aktif yaşlanmanın bireye bakan yüzündeyse öncelikle bu konuda yaşlı bireyin kendisinde farkındalık oluşturmak gerekmektedir. Buna ek olarak yaşlı bireylerin başta bedensel sağlıklarının sürdürülmesi için tıbbi takiplerinin yapılması ardından zamanlarını sağlıklı ve verimli bir biçimde değerlendirebilmeleri için uygun ortam, faaliyet ya da projelerle desteklenmeleri adına birçok toplumsal kurumun eş güdümlü çalışması önem arz etmektedir. Konu bu perspektiften incelendiğinde yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmetlerin sunumunda sacayağının önemli bir bileşeni olduğu genel kabul görmektedir (Durgun & Tümerdem, 1999; Taşçı, 2010; Fawcett ,2014). Bu çalışmada konunun önemli paydaşlarından biri olan yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik faaliyetlerinin, aktif yaşlanma olgusu çerçevesinde içerik analizi yöntemi kullanılarak Ankara ili Mamak örnekleme açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

2. TEORİK ARKA PLAN

2.1. Alan Yazın Özeti

Durgun ve Tümerdem (1999), makalelerinde kentleşme ve getirdiği sorunlarla birlikte yaşlıların oluşan ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına devletin sunduğu hizmetleri, özellikle büyükşehirde yaşayan yaşlıların ve kurum çalışanlarının, kurumsal yaşlı bakım hizmetlerine dair görüşlerinden oluşan veriler ışığında incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda mevcut hizmetleri belli kalıplardan uzaklaştırıp daha güncel ihtiyaçlara cevap verebilecek hale dönüştürmenin önemini vurgulamışlardır.

Altan ve Şişman (2003) yaşlılık döneminde sosyal politikalara duyulan ihtiyacın sebeplerini ortaya koydukları çalışmalarında, yaşlılar için tasarlanan sosyal politikaların Türkiye'deki hukuki ve kurumsal yapısını incelemişlerdir. Yaşlı bireylerin boş zamanlarını değerlendirebilmeleri, yeni teknolojileri kullanabilmeleri ve yaşama uyum sağlama yeteneği kazanmaları amacıyla merkezi ve yerel yönetimler ya da STK'larca yeni eğitim yöntemleri geliştirilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır.

Taşçı (2010) araştırmasında, yaşlılara yönelik sosyal politikalar geliştirmenin demografik, ekonomik, sosyal gerekçelerini aktardıktan sonra, literatürde kabul gören refah rejim tasniflerinden her grubu temsilen seçtiği dört ülke olan İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya'da yaşlılara sunulan ulusal ve yerel düzeydeki hizmetleri değerlendirmiştir.

Fawcett (2014), Refah ve Yaşlılar makalesinde, Britanya'da uygulanan bir model olarak yaşlı gündüz kulüplerinin yaşlı sosyal katılımı açısından verimliliğini incelemektedir. Refah sistemlerinin mali krize girmeye başladığı dönemlerden 2000'lere dek sosyal haklar ve yasal sorumluluklar açısından çok sorunlu bir alan olan yaşlı refahı uygulamalarının güncel ve gelecekteki olası durumunu aktif yaşlanma ve katılım bağlamında incelemeye tabi tutmaktadır.

Çolak ve Özer (2015), sosyal politika anlamında aktif yaşlanma politikalarını ulusal ve yerel bağlamda analiz etmeyi amaçladıkları çalışmalarında, Türkiye'de yaşlılara yönelik yürütülen hizmetleri aktif yaşlanma ilkesi çerçevesinde merkezi ve yerel düzeyde inceleyerek saptadıkları aksaklıklara ilişkin politika önerileri geliştirmeye çalışmışlardır.

Refah rejimleri ile gümüş ekonomi stratejilerini kıyaslayarak tipoloji çalışması yapan Klimczuk (2016), Avrupa Birliği ülkelerini Aktif Yaşlanma Endeksi bağlamında yürüttükleri yaşlanma stratejilerini sınıflandırmaya çalışmıştır.

Uyanık (2017) nüfus projeksiyonları ışığında giderek yaşlanan toplum yapısında meydana gelmesi kaçınılmaz sorunları ortaya koyarak, yaşlanan Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal ve iktisadi politikaların yeniden düzenlenmesi gerektiğini ve yapısal değişikliklerin erkenden önlem alınarak uygulamaya koyulmasının önemini kanıtlamayı amaçlamıştır.

Korkmaz ve Korkut (2018) gümüş ekonomi ve aktif yaşlanmanın önemini araştırdıkları çalışmalarında, söz konusu uygulamaların bireylerin yaşamını zenginleştirerek bireysel, yaşlı oranının sürekli yükseldiği bir durumda oluşabilecek sorunlara alternatif çözüm yolları olarak toplumsal fayda sağlayacakları sonucuna ulaşmışlardır.

Özmete ve Şahin (2017), makalelerinde, yaşlılığa psiko-sosyal ve fiziksel olarak sağlıklı bir şekilde geçiş yapabilme kriterlerini belirlemeye çalışmaktadırlar. Aktif yaşlanma bağlamında yaşlılığa sağlıklı geçiş konusunu ele alan yazarlar, yaşlılıkta yaşamla bütünleşmiş olmanın ve bağımlılık duygusunu yitirmemiş olmanın, ortama düzeyde fiziksel işlevselliğe sahip olmanın yaşlılıkta olumlu belirleyiciler olduğunu ileri sürmektedirler.

Oğlak ve Canatan (2020), aktif yaşlanma perspektifinden “Üçüncü Yaş Üniversiteleri”ni inceledikleri çalışmalarında, yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetleri artıran ve yaşam boyu öğrenme modelleri içinde yer alan iyi uygulama örneklerini değerlendirmektedir.

Wongsala ve arkadaşları (2021), aktif yaşlanmanın temel dinamikleri olan sağlık, katılım ve güvenliğin yaşlı bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğini ve tanımladığını analiz ettikleri bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma kapsamında 60-92 yaşlarındaki Taylandlı katılımcılarla görüşmelere dayanan nitel bir araştırma yürütmüş, sonuçta kültürel farklılıkların bireylerin algılarına yansıdığını tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada katılımcıların sağlığı; günlük yaşamın sürdürülmesinde engellerin bulunmaması ve huzurlu bir ruh hali olarak tanımladığı, katılımı ise; sosyal ağların sürdürülmesi ve değer üreten faaliyetlere iştirak olarak açıkladığı tespit edilmiştir.

Fernandes ve diğerleri (2021) araştırmalarında, aktif yaşlanma yerel düzeyde nasıl anlaşılır ve uygulamaya konulur sorularına cevap aramışlardır. Bu sorular ışığında aktif yaşlanma ve ilgili kamu politikalarına ilişkin genel algıları değerlendiren anket çalışması ve kilit aktörlerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler eşliğinde farklı yerel paydaşlar tarafından benimsenen aktif yaşlanma politikalarının hangi özellikleri taşıdığını ve uygulamaların öncelik ve zorluklarını ortaya koymuşlardır.

Canpolat ve Taştı (2022), Avrupa Birliği’nde önemli bir sosyal politika aracı olan Aktif Yaşlanma Endeksi’ni Türkiye’ye uyarladıkları bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırma sonucunda son 12 yılda aktif yaşlanma endeksi açısından olumlu bir gelişme kaydeden Türkiye’nin, özellikle sosyal katılım, bağımsız, sağlıklı ve güvenli yaşam ve aktif yaşlanma için kapasite ve elverişli ortam boyutlarında iyi skorlara sahip olduğunu fakat istihdam boyutunda düşük bir skorunun bulunduğunu görmüşlerdir.

Akyıldız (2023) incelemesinde fizyolojik etkenlerin yanında ekonomik, sosyal ve çevresel etkenlerin de yaşlıların yaşam kalitesini etkilediğini ortaya koyduktan sonra, erişilebilirlik gibi düzenlemelerin hayati öneme sahip olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Osawa, Sasaki, Hsu (2024) en çok yaşlı nüfusun bulunduğu bir toplum yapısına sahip olan Japonya’da farklı sosyodemografik özelliklere sahip bireylerin aktif yaşlanmaya yönelik tutumlarını araştırmışlardır. Yaşlı yetişkinlerin yaklaşık %40’ının yalnızlıktan mustarip olduğu ve sosyal olarak izole olmuş bireylerin sayısının gün geçtikçe arttığı Japonya’da yaşlı yetişkinlerin aktif ve sağlıklı bir yaşam sürmelerine yardımcı olmak için uygulanan çeşitli müdahale türlerinin etkinliğini ispat etmeye çalışmışlardır.

2.2. Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılık

Yaşlılık kişiyi biyolojik, sosyal ve ekonomik olarak etkilemektedir. Var olan beceri ve bilgi birikiminin gerilediği, fiziksel ve psikolojik gücünün azaldığı kendine has sorunları olan bir süreçtir.

Tablo 1: Yaş Gruplarına Göre Nüfusun Dağılımı, Dünya (%)

Dünya	2015	2050	2100
0 – 14	26,1	21,3	17,7
15 – 59	61,7	57,2	54
60+	12,3	21,5	28,3
80+	1,7	4,5	8,4

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Nüfus Beklentileri, 2015

Dünya nüfusu içerisinde 2015 yılında yaklaşık 900 milyon insan (dünya nüfusunun yüzde 12’si) 60 yaş üstünü oluşturuyordu. 2050 yılında ise bu oranın 2 katı olan 1.8 milyar insan (dünya nüfusunun yüzde 21’i) olacağı tahmin edilmektedir (BM, 2015).

80 yaş ve üzeri kişilerin sayısının 2020 ile 2050 arasında üç kat artarak 426 milyona ulaşması beklenirken 2030’da dünyada 6 kişiden birinin 60 yaş üstü

yaş grubuna dahil olacağı öngörülmektedir. Nüfus yaşlanması olarak bilinen bir ülkenin nüfusunun dağılımındaki bu değişimle yüksek gelirli ülkeler 20. Yüzyılın ortalarından beri mücadele etmektedirler. Yüksek refah seviyesi nedeniyle dikkat çekici bir örnek olması açısından, Dünya'nın en çok yaşlı nüfusuna sahip ülke olan Japonya'ya bakıldığında yaşlı nüfus oranının %28,8 olduğu görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022). Toplumsal hayatın değişmesi sonucu aile yapısındaki dönüşümler, 2020'lerin düşük ve orta gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkeleri de yaşlılıkla ilgili oluşabilecek sorunların tehdidi altında bırakmaktadır. Dünya nüfus projeksiyonlarına göre 2050 yılına gelindiğinde dünyada 60 yaş üstü nüfusunun üçte ikisinin düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşaması beklenmektedir (DSÖ, 2022).

Nüfus yaşlanması olgusu Türkiye perspektifinden incelendiğinde, 65 yaş ve üstü gruba mensup bireylerin sayısı 2017'de 6.895.385 kişi olarak hesaplanmışken beş yıl içerisinde %22,6 oranında yükseliş göstererek 2022 yılında 8.451.669 kişiye ulaştığı görülmektedir. Toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranı ise son beş yılda %8,5'den %9,9'a yükselmiştir. Türkiye'de nüfus projeksiyonlarına göre aynı oranın 2040'da %16,3, 2060'da %22,6 ve 2080'de %25,6 olacağı tahmin edilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu- TÜİK, 2022).

Tablo 2: Yaş Aralığına Göre Yaşlı Nüfus Oranları

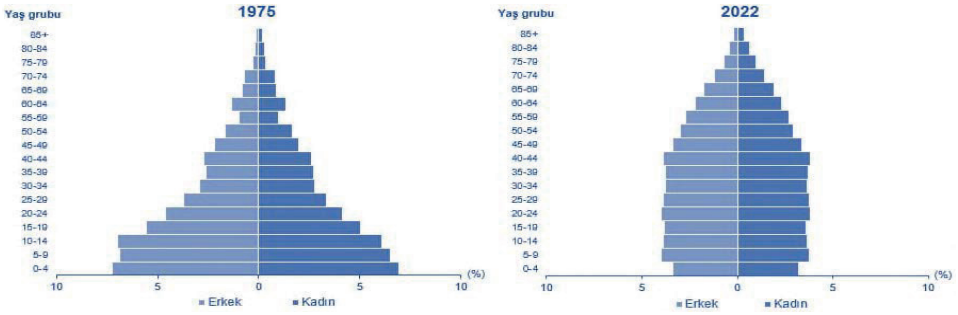
Yaş Aralığı	Nüfus	Yaşlı Nüfus İçindeki Oran
65 – 69 yaş	3 156 448	38,3
70 – 74 yaş	2 175 024	26,4
75 – 79 yaş	1 392 718	16,9
80 – 84 yaş	861 409	10,4
85 +	659 525	8

Kaynak: TÜİK, 2021

Tablo 2'de görüldüğü üzere, Türkiye'deki yaşlı nüfus yaş grupları açısından incelendiğinde, yaşlı bireylerin yaklaşık %40'nın 65- 69 yaş grubuna mensup olduğu dikkat çekmektedir. Biyolojik ve psikolojik yetkinliklerini yüksek oranda yitirmemiş olarak nitelendirilebilecek bu grubun tüm yaşlı nüfus içerisindeki payının bu kadar yüksek oluşu da Türkiye'de aktif yaşlanmayı destekleyecek sosyal politikalar üretmenin önemini ortaya koymaktadır.

Nüfus ve yaşlanma araştırmalarında literatürde genel kabul gören göstergelerden bir diğeri de doğuşta beklenen yaşam süresidir. Bu süre yeni doğan bir kişinin var olan ölüm risklerinin altında yaşayabileceği ortalama süre olarak tanımlanmaktadır. Dünya genelindeki ve ülkelerdeki nüfusun yaşlanma sürecini

ve ilerleyen yıllardaki olası nüfus yaşlanmasını tahmin edebilmek açısından bu değere önem atfedilmektedir. Birleşmiş Milletler'in Nüfus Beklentileri raporuna göre Dünya'da doğuştan beklenen yaşam süresi ortalaması 1990 yılında 64 iken, 2021 yılında 71 olarak hesaplanmış ve 2050 yılında bu değer 77.2 olacağı tahmin edilmektedir (BM, Dünya Nüfus Beklentileri Raporu, 2022). 2021 yılı için Dünya'da bölgesel bazda en uzun doğuştan yaşam süresi değeri 77.2 ile Kıta Avrupası'nda kaydedilirken, Türkiye için bu rakam 78,3 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2023).

Şekil 1. Türkiye Nüfus Piramidi 1975 – 2022 (Kaynak: TÜİK, 2022.)

Dünya nüfusunun yaşlanmasındaki önemli etkenlerden biri olarak kabul edilen doğum hızının azalması ve dolayısıyla nüfus yenilenme oranlarının düşmesi Türkiye açısından gittikçe büyüyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Özmete & Şahin, 2017). 1975 ve 2022 nüfus piramitlerinin karşılaştırmasından da yapılacak çıkarıma dayanarak Türkiye'de çocuk ve genç nüfus gruplarının gittikçe azaldığını yaşlı oranının ise arttığını söylemek mümkündür. Endüstri devriminin etkisiyle kadınların işgücü içerisinde yer alma oranları arttıkça buna paralel olarak doğum hızı da azalmış, aynı zamanda aile yapıları da geniş aileden çekirdek aileye dönüşmüştür. Özellikle aile yapısının değişmesi yaşlılara yönelik önceden aileler tarafından verilen bakım hizmetinin artık kurumlar tarafından daha çok üstlenilmesi gerektiği sonucunu da beraberinde getirmektedir.

2.3. Aktif Yaşlanma

DSÖ tarafından “bireylerin yaşlandıkça yaşam kalitesini artırmak amacıyla sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme süreci” olarak tanımlanan aktif yaşlanma literatürde tanımdan hareketle üç kategoriye ayrılan bir endeks ile değerlendirilmektedir. Bunlar sosyal katılım, sağlık ve güvenlik şeklinde gruplandırılmaktadır. Bu gruplandırma doğrultusunda toplumlarda aktif yaşlanmanın tesisi sırasıyla; 1) yaşlı bireyin yaşam kalitesini artıracak şekilde ekonomik, sosyal ve

siyasi alanlarda etkin olması, 2) yaşlılıkta ortaya çıkan kronik sağlık sorunlarının ve ani ölümlerin kontrol altına alınması, 3) yaşlıların kalan yaşamlarını bir sosyal güvenlik sistemi kapsamında belirli bir refah içinde geçirmesi ile sağlanabilecektir (DSÖ, 2002, s.45-47).

Yaşlılığa sağlıklı geçişi ifade eden kapsamlı bir yaklaşım olan aktif yaşlanma, sağlıklı olmak, toplumsal katılımı gerçekleştirmek ve güvenli bir çevrede yaşamak gibi yaşamın farklı boyutlarını içermektedir. Araştırmalar göstermiştir ki, gençlik, yetişkinlik gibi yaşam dönemlerinde sağlıklı yaşamı benimseyen, sağlık hizmetlerinden yararlanabilen, toplumsal katılımı ve üretimi gerçekleştirebilen bireyler daha aktif ve sağlıklı olarak yaş almaktadır (Özmete & Şahin, 2017). Diğer yandan, Birleşmiş Milletler'in 2030 yılına kadar ulaşmayı planladığı sürdürülebilir kalkınma amaçlarından biri olan sağlık ve kaliteli yaşam, kişileri her yaşta güvence altına almayı hedeflemektedir (BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 2016). Bu kapsamda ele alınabilecek aktif yaşlanma, yaşlı bireye ileriki yaşlarında sosyal güvenlik, sağlık ve toplumsal hayata katılım açısından fırsatlar sunarak yaşam kalitelerini maksimize eden bir sistemdir.

Dünya nüfusunun yaşlılık oranının artmasıyla birlikte aktif yaşlanma anlayışı, devletin benimsediği sosyal politikalarının önemli bir bileşeni haline gelmektedir. Aktif yaşlanma, yaşlı ve dezavantajlı bireylerin toplumsal ve iktisadi yaşama mümkün olduğunca uzun ve sağlıklı katılımını içeren bir olgudur. Bu durumun, hem birey hem de ülke açısından olumlu sonuçlar doğurması beklenmektedir. Yaşlanan nüfusun sosyal yaşama ve ekonomik faaliyetlere daha çok katılması anlamına gelen kavram, 2000' lerin ses getiren yeni sistemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aktif yaşlanma anlayışı bir yandan sağlık ve güvenlik alanında yaşlılara hizmet sunmayı içerirken, diğer yandan emeklilikten zamanını verimli hale getirmek, akranlarıyla etkileşim içinde olmak ya da kendilerinden genç kuşaklarla tecrübelerini sağlıklı bir platformda paylaşmak isteyen yaşlı bireylere gereken sosyal ortamlara ulaşma imkânı sağlamayı da içermektedir.

Yaşlılar içerisinde ciddi bir çoğunluk emeklilik sonrası yaşamlarını verimli hale getirememekte, bu yüzden hayattan keyif almama hisleri artmaktadır (Akyıldız, 2023). Zamanlarını nasıl kıymetlendirecekleri konusunda yönlendirilmeye ihtiyaç duyan yaşlı bireylerin desteklenmesi ve bu yüzden gelişmesi muhtemel fizyolojik, nörolojik ve psikolojik problemlerinin önlenmesi adına ülkelerin geliştireceği politikalar gittikçe önemli hale gelmektedir. Altmış beş yaş üstü bireylerin kendilerine uygun ortam ve faaliyetlerle desteklenmesine örnek olarak, yaşlılar için Avrupa'da gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde uygulanan sosyal alan tesisi gösterilebilir (Taşçı, 2010). Sunulan bu hizmet yaşlıların yaşam

doyumlarını artırarak onlara ve birinci derecede etkileşimde oldukları ailelerine olumlu bir katkı sunmaktadır.

Aktif yaşlanma kapsamında projeler açısından öne çıkan ülkeler incelendiğinde Japonya, İsveç, Almanya ve Kanada farklı bölgelerden ve refah sistemlerinden en dikkat çekici örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. 2022’de nüfusunun yaklaşık %23’ünü yaşlıların oluşturduğu Almanya’da aktif yaşlanmayı destekleyici hizmet ve uygulamalar 1990’lardan itibaren ülke sosyal politikalarının önemli bir bileşenini oluşturmaktadır (Taşçı, 2010). 2020’lere gelindiğinde yaşlı bireylere sadece bakım hizmeti sunmanın ötesinde daha aktif bir yaşam imkânı sağlayan, yapacakları gönüllü faaliyetlerle sosyal katılımlarını artıracak organizasyonları koordine eden Yaşlı Büroları’nın (Seniorenbüros) sayısı 400’e ulaşmıştır. Yanı sıra hükümet destekli yerel yönetim ve yerel paydaşlarla yürütülen ve yaşlı bireylerin diğer yaş gruplarıyla bir araya gelerek yakın iş birliği içinde çok çeşitli faaliyetlerde bulunduğu sayıları 540’ı bulan Çok Kuşaklı Merkezler (Mehrgenerationenhäuser) nesiller arası etkileşimi artırmak için kurulmuş birimlerdir (Ponz & Schoenmaeckers, 2021). BM Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun iyi uygulama örneği olarak örnek gösterdiği Çok kuşaklı evler programının kapsamında öğrencilerin ödevlerine yardımcı olmak, küçük çocuklara kitap okunmak gibi gönüllü faaliyetlerin bir parçası olan yaşlılar ile genç nesiller arasında sinerji oluşturup sosyal uyumu sağlamlaştırmak hedeflenmektedir (Karakaya, 2020).

Japonya’da Yaşlı Refahı Yasası fonundan desteklenen Yaşlı Kulüplerince (Rôjin Clubs), hobi ve sanatsal faaliyet projeleri, sportif aktiviteler gibi bireysel faydaya yönelik organizasyonlar düzenlenmektedir (Traphagan,1998). Bunun yanı sıra yaşlıların sosyal katılımını ve gönüllü ya da ücretli istihdamını artıran meslek dışı aktif görevler (shogai gen’eki) bulunmaktadır. Bu kapsamda, sosyal hizmet merkezi ve anaokulunda yardımcılık, kamuya açık park ve sosyal alanlarda temizlik gibi sorumluluklarla yaşlıların aktif görev aldığı toplumsal faydaya yönelik projeler yürütülmektedir (Yoshiko & Hayashidai, 2022).

Kanada’da ise yaşlı refahına yönelik projeler üreten ve yaşlı bireylerin genç nesillere tecrübelerini aktarabilmeleri adına bir danışma meclisi mahiyetinde olan Ulusal Yaşlılık Konseyi birimi yürürlükte. Ayrıca merkezi hükümet ve eyaletler bazında desteklenen yapılanmalar olan Yaşlı Dostu Topluluklar (Age-Friendly Community, AFC) yaşlılara yönelik politikalar tasarlamakta ve hizmetler yürütmektedir. Bu bağlamda Yaşlı Dostu Topluluklar, yaşlı bireylerin sağlık, güvenli barınma gibi hizmetlere kolay erişimlerinin sağlanmasını ve hayat boyu öğrenme eğitim projeleri ya da sosyal aktivitelerle sosyal sermayelerine katkıda bulunulmasını hedeflemektedir (Kanada Hükümeti, Halk Sağlığı Gündemi,

2024). Yine Kanada’da nesiller arası tecrübe ve kültürel aktarıma örnek verilebilecek Köprüler Kurma Projesi kapsamında yaşlı gönüllülerin kendilerinden sonraki nesillere geleneksel yemekleri öğrettikleri bir aşçılık projesi yürütülmektedir (Karakaya, 2020).

Avrupa Birliğinin aktif ve sağlıklı yaşlanma kriteri oluşturmak için yaşlı insanların kullanılmayan potansiyelini ölçen ve bu konuda politikalar geliştirebilme konusunda politika yapıcılara yardımcı olmayı amaçlayan (Canpolat & Taştı, 2022) Aktif Yaşlanma Endeksi hesaplamasında en yüksek puana sahip olan İsveç’te çalışma hayatından bağımsız bir emeklilik sistemiyle güvence altına alınan yaşlı bireylere için, Yaşlı Konutları (Seniorboende), Huzurevleri (Åldreboende) ve Güvenlikli Konut (Trygghestboende) gibi sosyal hizmet kurumları tesis edilmiştir (Ceylan, 2016, s.22). İsveç’te yaşlı bireylere yönelik hizmetlerde dikkate değer bir yeri olan belediyeler sosyal bakım hizmetlerini organize etmekle görevli, bölgesel kamu kurumlarıdır (Johansson & Borell, 1999’dan aktaran Taşçı, 2010).

Ülkeler bazında incelenen aktif yaşlanma politikaları Türkiye perspektifinden ele alındığında konuyla ilgili Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 11. Kalkınma Planı’na değinilmelidir. Planda aktif yaşlanmaya:

“657. Yaşlı nüfusun ekonomik ve sosyal hayata katılımı artırılarak aktif yaşlanma imkânları geliştirilecektir. - Yaşlıların hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimi kolaylaştıracaktır. 657.3. Yaşlılarımızın tecrübelerinden faydalanabilmek için toplumsal karar alma süreçlerine aktif katılımları sağlanacaktır. 658.1. Nesiller arasında fikir ve değer geçişinin sağlanabileceği sosyal mekân ve ortamlar oluşturulacaktır” şeklinde yer verildiği görülmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s.154).

Türkiye’de yaşlılara yönelik politika uygulamaları kurumlar açısından incelendiğindeyse yaşlı bireylere yönelik hizmetlerin, farklı paydaşlar arasında paylaştırılrsa da temelde Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı (ASHB)’nin koordinasyonunda yürütüldüğü görülmektedir. Dünya’da değişen yaşlılık ve yaşlılığa yönelik hizmetlerin dönüşümüne binaen Türkiye’de bu doğrultuda yeniliklere gidilmiş, ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesine Yaşlı Destek Birimi, Yaşlı Ekonomisi Birimi, Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Birimi ve Uluslararası İlişkiler Birimlerinden müteşekkil olan Yaşlı Refahı Dairesi de eklenmiştir. Buna ek olarak 2019 yılında hazırlanan ‘Yaşlanma Vizyon Belgesi 2030 ve Eylem Planı’; yaşlı bakım hizmetleri ve yaşam kalitesi, aktif yaşlanma, bakım ekonomisi ve yaşlılık ekonomisi, yaşlı hakları, yaşlı dostu kentler ve yerel yönetimler olmak üzere 6 aşamalı bir eylem planını içermektedir (ASHB Ulusal Yaşlanma Raporu, 2022).

Ülkemiz açısından bu kitleye hitap edebilecek uygun sosyal alanların tasarlanması, kişilerin başta mental sağlıklarını iyileştirici akabinde psikolojik etkenlerin tetikleyebileceği fiziksel sorunlarını engelleyici bir etki yapabilecektir. Bu grubuna mensup bireylerin içinde yaşadıkları kültür ve değerler sistemindeki yerlerini yitirmemeleri, bu anlamda ayaklarının altındaki zemini kaybetmemeleri yalnızca onlara ve ailelerine katkı sağlamakla kalmayacak topluma da sağlıklı aktif bireyler kazandıracaktır.

2.4. Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yaşlılara Yönelik Hizmetlerdeki Rolü

Neo-liberal politikalar merkezi yönetimlerin iktisadi ve toplumsal yaşamdaki etki ve sorumluluklar açısından daraltıcı bir değişime neden olmaktadır. Bu değişim literatürde “Yerelleşme” olarak adlandırılan yönetim modelinin ön plana çıkmasına neden olmuş ve varolan yerel yönetim yapıları açısından da kayda değer dönüşümler oluşturmıştır. Özellikle 1945-1975 refah devletinin altın çağında bazı ülkelerde, tasarlanan ulusal sosyal politikaların yerelde uygulayıcısı konumuna ulaşan geniş etki ve yetki alanları dolayısıyla “refah belediyeleri” ya da “yerel refah devleti” şeklinde isimlendirilmişlerdir. Böylelikle belediyeler yetki alanına bir çerçeve çizilmeye çalışılan merkezi devletin işlevlerinin devredildiği kurumlara dönüşmüştür (Ersöz, 2011, s.83). Türkiye’de ise modern anlamda yerel yönetimlerin tesisi tanzimat dönemine dayandırılmaktadır. İlk Vilayet Nizamnameleri’nin hazırlanması bu dönemin reformları kapsamında gerçekleşmiştir. Yine Osmanlı’nın son döneminde tesisine başlanan Şehremanetlerinin cumhuriyetin ilk yıllarında sürdürülmesi modern belediyeçilik anlayışının kökleşmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye’de belediyeler, uzun yıllar sadece imar, iskân ve altyapı işlevlerini kısmen yüklenen ve çoğunlukla merkezi yönetimi destekleyen küçük birimlerken, 70’lerden sonra kırdan kente artan göç dalgasının etkisiyle büyüyen kentlerin ve bunun getirisi kent sorunlarının idaresinde daha kilit görevleri üstlenen kurumlar haline gelmişlerdir (Tokol, 2013, s.143). 1990’larda Türkiye’de daha çok içselleştirilen Neo-liberal yönetim şeklinin ve gelişen sosyal belediyeçilik anlayışının etkisiyle yerel yönetimler sosyal politika alanında önemli aktörlere dönüşmüştür.

Teknolojik gelişmelerin sağlık alanına yansması sonucu uzayan yaşam süreleri, kentleşmenin ardılı olarak kadınların iş hayatına katılımı ve doğum oranlarında düşüşün neden olduğu ülkelerin nüfus projeksiyonlarındaki artan yaşlanma gibi etkenler merkezi yönetimlerde olduğu gibi yerel yönetimlerin de politika tasarımlarında köklü dönüşümlere ihtiyaç oluşturmıştır. Geniş anlamda sosyal politika uygulamalarının önemli sorumluluk alanları içindeki dezavantajlı gruplardan biri olan yaşlılarla ilgili birçok işlevi günümüzde yerel yönetimler sürdürmektedir. Yaşlı bireylerin bakım ve huzurevleri dışında da, toplumsal hayata aktif katılımı noktasında belediyeler çok çeşitli roller üstlenmektedir.

Maastricht Antlaşması'nın kabulü ile birlikte 1992 sonrasında yerelleşme anlayışı doğrultusunda gelişen yerinden yönetim (decentralization) kavramı yerel yönetimlere farklı alan ve gruplara yönelik sosyal politika sorumlulukları yüklemiştir. Buradan hareketle, bahsi geçen hizmetlerin tasarımı ve uygulanması noktasında âdem-i merkezi sistem, diğer bir deyişle vatandaşa en yakın olan birimlerin süreci yönetmesi benimsenmiştir (Moreno, 2003'den aktaran Taşcı, 2010, s.15). Bu anlayış doğrultusunda, yerel yönetimlerin yaşlı bireylere yönelik hizmet ve uygulamaları mümkün hale gelmiştir. Türkiye'de de başta 1930 yılında çıkarılan Belediyeler Kanunu, belediyelere yaşlılara bakım ve yardım görevi vermiştir. Ardından Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi tarafından uygulamaya konulan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Avrupa Kentsel Şartı gibi uluslararası belgelerin yürürlüğe konulması belediyelerin sakinlerinin sosyal yaşantısına yönelik daha yoğun bir hizmet dönemini başlatmıştır (Develi & Emiroğlu, 2019, s.129).

Yerel yönetimlerin hizmet alanına giren dezavantajlı gruplardan olan yaşlı bireyler için günlük rutin yaşantıdaki yeterlilik durumlarının tespiti ve seviyelerin düşürülmemesi ya da stabil kalması çok önemlidir. Yaşlının günlük aktivitelerindeki yeterlilik seviyesinin farkına varmasını ve becerilerini sürdürmesini sağlamak, bu bireylerin özgüvenlerinin artmasına ve sağlıklı bir biçimde topluma katılmalarına katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde mental sağlığın yaşlılık döneminde de sürdürülebilmesi, yaşlılıkta meydana gelen demans, depresyon gibi mental sağlık sorunlarının ortaya çıkmasını engelleyecek ya da geciktirecektir. Bu amaçlarla yerel yönetimlerce düzenlenecek uygun zihinsel egzersizler yardımı ile mental sağlığın korunması, seyahat etme, sanatsal aktivitelere dâhil olma, temel yaşam aktivitelerini yerine getirebilme ve kamuya açık sosyal alanları kullanabilme gibi uygulamalarla, yaşlılarda özgüveni arttırmak ve boş zamanlarının daha verimli hale getirmek hedeflenmektedir.

2.5. Aktif Yaşlanmada Yerel Yönetimlerin Rolü

Ulusal düzeyde yaşlılara yönelik yürütülecek sosyal politikaların temel örgüt yapısını Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı oluşturmaktadır. İlgili Bakanlık, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile yaşlılar için hizmetler yürütmektedir. Yaşlılara dönük yapılan hizmetlerin yerel düzeyde yürütücülüğünü ise belediyeler gerçekleştirmektedir. 3.7.2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun, belediyenin görev ve sorumluluklarını anlatan 14. maddesine göre "Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanır" denilmektedir.

Belediyeler, 14. madde uyarınca yaşlıların ihtiyaçları doğrultusunda gerek duyulan mekânlarda, istenilen talebi yerine getirme imkânına sahip bulunmaktadır. Bahsedilen kanun maddesine ilaveten belediye başkanının görev ve yetkilerini anlatan 38. madde de yoksul ve muhtaçlar için belediye bütçesinden ayrılan ödeneğin kullanmasına izin verilmektedir. Belediyenin giderlerini ifade eden 60. madde de ise belediyenin giderleri olarak “dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimse-sizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” olduğunu belirtmektedir. Yine, Belediye Kanunu’nun 77. Maddesi “Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında belde de dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.” şeklindedir. Bu maddeyle, gönüllü katılım ile desteklenmesi gereken tüm gruplar için belediyenin faaliyetler ve programlar uygulayabileceğinden bahsedilmektedir. Yapılan sosyal hizmetlerle bir yandan sosyal içerme sağlanırken bir yandan da toplum genelinde sosyal farkındalığın gerçekleşmesi beklenmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırmada dünya ve Türkiye’de yaşlılık projeksiyonu genel hatlarıyla ortaya konulmuş, sonrasında aktif yaşlanma ve yerel yönetim ilişkisine değinilmiştir. Ardından Mamak Belediyesi örneğinde yaşlılara yönelik gerçekleştirilen etkinlikler aktif yaşlanma bağlamında içerik analizi yoluyla incelenmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Aktif Yaşlanmaya Dair Yerel Yönetim Uygulamaları

Yaşlanan insanların yaşam kalitesini artırmak için sağlık, katılım ve güvenlik imkânlarını artırmayı amaçlayan aktif yaşlanma, bireysel düzeydeki çabalar yanında kamusal düzeyde de teşvik edilmesi gereken bir konudur. Bu nedenle, yerel yönetimlerin aktif yaşlanmayı desteklemek için hizmetler sunması önemlidir. Bu kapsamda Türkiye genelinde hizmet veren belediyelerin yaşlılarla ilgili hizmetleri kapsamında; ücretsiz toplu taşıma kartı imkânı, evde bakım hizmetleri, yaşlılarla ilgili komisyonlar, yaşlılara yönelik düzenlenen gezi, sosyal etkinlik, boş zaman uğraşısı kursları ve geliştirilen dijital ve fiziksel erişebilirlik uygulamaları gösterilebilmektedir.

Bu araştırmada, yerel yönetimlerin aktif yaşlanmayı destekleyen uygulamalarını incelemek için 2022 yılında 682.420 nüfus sayısıyla Ankara'nın en fazla yoğunluğa sahip metropol ilçelerinden biri olan Mamak bölgesi seçilmiştir.

Nüfus yoğunluğuna nispeten sosyo-ekonomik durumu düşük bir ilçe komunda olan Mamak, Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE) sonucuna göre 2. Kademe gelişmişlik seviyesine sahiptir. Aktif yaşlanma, “sağlık, katılım ve güvenlik” olarak üç temel boyutla değerlendirilmektedir (Mamak Belediyesi, 2022a). Bu nedenle, Mamak Belediyesi'nin faaliyetleri, aktif yaşlanmanın boyutlarına göre sınıflandırılarak değerlendirilmektedir. Mamak Belediyesi, aktif yaşlanmaya dönük sosyal hizmet faaliyetlerini Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü koordinasyonunda gerçekleştirmektedir (Mamak Belediyesi, 2022a).

Mamak belediyesi son 3 yılda aktif yaşlanmayı kapsayan sosyal hizmet alanındaki harcamaları aşağıdaki Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre, Mamak Belediyesi'nin sosyal hizmet harcamalarının genel bütçe içindeki payı son üç yılda %7,5'den %12,2'ye yükselmiştir (Mamak Belediyesi, 2022a).

Tablo 3: Mamak Belediyesinin Yaşlıları Kapsayan Sosyal Hizmet Harcamaları

Birim	2020	2021	2022
Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü	1.741.410,22	13.356.246,83	41.668.346,08
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü	26.952.610,85	32.215.572,01	75.256.183,36
Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü	356.657,21	5.074.409,75	9.593.707,96
Genel Bütçe İçindeki Pay	%7,5	%9,2	%12,2

Kaynak: 2020-2021-2022 Mamak Belediyesi Faaliyet Raporları

4.1.1. Sağlık

Aktif yaşlanmanın sağlık boyutu; daha kaliteli ve daha uzun yaşam için hastalıkların risk faktörlerini azaltarak koruyucu faktörlerin oluşturulması ve yaşlılıktan kaynaklanan her türlü sağlık sorunlarının tedavisi için ilgili sağlık hizmetlerine erişebilmeyi içermektedir (Mamak Belediyesi, 2022a: 45). Sağlık hizmetleri, Mamak Belediye'sinin yirmi müdürlüğünden birisi olan Sosyal Destek Hizmet-

leri Müdürlüğüne bağlı Sağlık Birimi tarafından yürütülmektedir. Evde sağlık hizmeti adlı faaliyet kaleminde bölgede yaşayan ve yaşlılığa bağlı hastalığı olan, evden çıkamayan, fiziksel ya da zihinsel engeli bulunan vatandaşlara hizmet etmektedir. Kan alımı, periyodik takip, şeker ve tansiyon ölçümü, sonda değişimi, enjeksiyon uygulamaları ve eğitimi, kolostomi değişimi ve eğitimi, pansuman ve eğitimi gibi evde sağlık hizmetleri kapsamında 2022 yılında 1701 haneye ulaşılmıştır (Mamak Belediyesi, 2022b:93).

Evde kişisel hijyen ve bakım hizmeti kapsamında, yaşlı ve yalnız yaşayıp öz bakımını sağlayamayan, yatağa bağımlı veya engelli kimselere hizmet verilmektedir. Periyodik ziyaretlerle, tırnak kesimi, genel vücut bakımı, saç ve sakal tıraşı, banyo yaptırmaya gibi kişisel bakımı içeren faaliyetlerle 2022 yılında 464 kişiye hizmet sunulmuştur (Mamak Belediyesi, 2022b:93).

Yaşlılığa bağlı veya ameliyat sonrası hareket kısıtlılığı yaşayan insanlara yönelik düzenli periyotlarla fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri verilmektedir. Fizyoterapi faaliyetiyle, hastalığın tanı ve tedavisiyle kişilere egzersiz protokolleri uygulanarak günlük yaşam aktivitelerinde daha fonksiyonel kılmayı hedefleyerek 2022 yılında 135 kişiye fizik tedavi hizmeti verilmiştir (Mamak Belediyesi, 2022b:93).

Diş hekimliği hizmeti kapsamında kanal tedavisi, dolgu, diş taşı temizliği ve diş çekimi ve protez vuruğu tedavileri evden çıkamayan engelli, yaşlı veya yatalak hastalara yönelik 2022 yılında evde veya klinikte 471 kişiye hizmet verilmiştir (Mamak Belediyesi, 2022b:94).

Salgın hastalıklara karşı en kırılgan grubu oluşturan yaşlıların korona ile mücadelede bulaşıcılığı azaltmak için maske, dezenfektan gibi önleyici ve koruyucu malzemelerin dağıtımı Mamak Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir (Mamak Belediyesi, 2022b:94).

Mamak Belediyesi bünyesinde hizmet veren aile danışma merkezinde bölge halkına, aile ve evlilik danışmanlığı, sağlıklı beslenme ve diyet danışmanlığı ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ücretsiz olarak verilmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:84).

Tablo 4: Mamak Belediyesinin Yaşlıları Kapsayan Sağlık Hizmetleri

Hizmet Alanı	Hizmetler	2022 Hizmet Verilen Kişi Sayısı
Sağlık Hizmetleri	Evde sağlık hizmetleri: kan alımı, periyodik takip, şeker ve tansiyon ölçümü, sonda değişimi, enjeksiyon uygulamaları ve eğitimi, kolostomi değişimi ve eğitimi, pansuman ve eğitimi.	1701 haneye ulaşılmıştır
Kişisel Hijyen ve Bakım	Yaşlı ve yalnız yaşayan, öz bakımını sağlayamayan, yatağa bağımlı veya engelli kimselere tırnak kesimi, genel vücut bakımı, saç ve sakal tıraşı, banyo yaptıırma gibi hizmetler.	464 kişi
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon	Yaşlılığa bağlı veya ameliyat sonrası hareket kısıtlılığı yaşayanlara fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri, egzersiz protokolleri.	135 kişi
Diş Hekimliği Hizmetleri	Kanal tedavisi, dolgu, diş taşı temizliği, diş çekimi ve protez vuruğu tedavileri.	471 kişi
Pandemi Destek Hizmetleri	Yaşlılara maske, dezenfektan gibi önleyici ve koruyucu malzemelerin dağıtımı.	
Danışmanlık Hizmetleri	Aile ve evlilik danışmanlığı, sağlıklı beslenme ve diyet danışmanlığı, psikolojik danışmanlık.	

4.1.2. Katılım

Aktif yaşlanmanın katılım boyutu; yaşlı insanların üretkenliğini devam ettirebilmek için sosyoekonomik, kültürel ve manevi faaliyetlere katılımı içermektedir (Mamak Belediyesi 2022a: 46). Yerel yönetimler, sosyal belediyecilik anlayışı gereği vatandaşların ihtiyaç, talep ve beklentileri çerçevesinde ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerin karşılanması için çalışmaktadır. Mamak Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ile her kesimden ve her yaş aralığından oluşan vatandaşların katılımı ile programlar düzenlemektedir. İnsanların sosyalleşmesi ve hoşça vakit geçirebilmesi için her ay düzenli olarak farklı mahallelerde kahvaltı programları düzenlenmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:79).

İnsanların gezme ve tatil ihtiyaçlarını karşılamak için bölgede yaşayan ilçe halkına yönelik motivasyon ve eğitim amaçlı şehirlerarası geziler düzenlenmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:80). Bununla birlikte, toplumun inanç ve manevi birlikteliğinin sağlanması için Ramazan ayında bölgedeki her mahalleyi kapsayacak şekilde iftar programları düzenlenmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:80). Bir diğer manevi birlikteliğin yaşandığı muharrem ayında mahallelerde bulunan çeşitli camilerde halka açık olarak aşure dağıtımı yapılmaktadır (Mamak Belediyesi, 2022b:83). Geleneksel Türk İslam Sanatları Merkezinde kültürel sanatlarımızı yaşatmak amacıyla kursiyerlere dersler verilmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:83).

Bölge halkına yönelik festivaller kapsamında, Anadolu'dan Tatlar Geleneksel Sanatlar Festivali, Hasat Festivali, Ankara Kültür Festivali, Kutludüğün Yayla Festivali, Gastronomi Festivali, Hamsi Festivali, Ekolojik Festival gerçekleştirilmiştir. Şenlikler, şöenler ve halk konserleri kapsamında, yaz aylarında her hafta sonu Halk Konserleri, Âşıklar Şöeni, Mahalle Şenlikleri, Mahalle Köy Eğlenceleri, Bilim Şenliği gibi programlar düzenlenmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:80). Bölge halkına ilçeyi tanıtmak amacıyla Adım Adım Mamak Gezileri düzenlenmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:81). Musiki Muallim Mektebi Sohbetleri kapsamında alanında uzman olan kişilerle söyleşiler yapılmaktadır (6 Mamak Belediyesi, 2022b:81). Büyük ve küçük yaş gruplarını kapsayan tiyatro çalışmaları sürdürülmektedir. Önemli gün ve hafta kutlamaları gerçekleştirilmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:83).

Mamak Belediyesinin mahalle sakinlerine hitap etmekte olan on dokuz tane aile merkezi bulunmaktadır. Aile merkezlerinde verilen kursların yanında kaynaşma kahvaltıları, sinema etkinlikleri, özel eğitim kermesleri, müzik dinletileri, yaşlı-engelli-gazi-şehit aileleri ve huzurevi ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda kitap okuma etkinlikleri, kermesler, satranç turnuvaları, şiir dinletileri, halk oyunları gösterileri ve kursiyerlerin yılsonu gösterileri düzenlenmektedir (Mamak Belediyesi, 2022b:85).

Belediyeye ait faal olarak çalışan 21 kütüphanede çocuklara ve yetişkinlere yönelik kütüphane okumaları, kitap sergileri, şiir okuma ve dinletileri, resim ekinlikleri, yazar ve kitap tanıtımı günleri düzenlenmekte ve kitap kapınızda hizmetiyle istenen kitaplar evlere kadar bırakılmaktadır (Mamak Belediyesi, 2022b:85). Mamak Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü hizmetleri kapsamında her yaş grubuna yönelik sportif faaliyetler yanında sanat, müzik, sahne sanatları, dil eğitimi ve diksiyon, bilim ve teknoloji atölyesi kursları bulunmaktadır (Mamak Belediyesi, 2022b:89).

Tablo 5: Mamak Belediyesinin Yaşlıları Kapsayan Katılım Hizmetleri

Faaliyet Alanı	Faaliyetler
Sağlık Boyutu	Temel ve basit tedavi İlk yardım eğitimi Yardım ağlarının kurulması Evde sağlık ve bakım Bakım eğitimi Hareketli yaşam tarzının desteklenmesi Hastalıklar konusunda bilgi ve becerilerin artırılması Farklı araçlarla öğrenme fırsatlarının sağlanması Öz bakım yeteneğinin geliştirilmesi
Sosyal Destek	Kahvaltı programları Şehirlerarası geziler Ramazan iftar programları Muharrem ayında aşure dağıtımı Geleneksel Türk İslam Sanatları kursları Festivaller Şenlikler ve halk konserleri Adım Adım Mamak gezileri Musiki Muallim Mektebi sohbetleri Tiyatro çalışmaları Önemli gün ve hafta kutlamaları
Aile Merkezleri Etkinlikleri-	Kaynaşma kahvaltıları Sinema etkinlikleri Özel eğitim kermesleri Müzik dinletileri Yaşlı, engelli, gazi, şehit aileleri ve huzurevi ziyaretleri Kitap okuma etkinlikleri Satranç turnuvaları Şiir dinletileri Halk oyunları gösterileri Kursiyerlerin yıl sonu gösterileri
Kütüphane Hizmetleri-	Kütüphane okumaları Kitap sergileri Şiir okuma ve dinletileri Resim etkinlikleri Yazar ve kitap tanıtımı günleri Kitap kapınızda hizmeti
Gençlik ve Spor Hizmetleri-	Sportif faaliyetler Sanat, müzik, sahne sanatları kursları Dil eğitimi ve diksiyon kursları Bilim ve teknoloji atölyesi kursları

4.1.3. Güvenlik

Mamak Belediyesi, Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü'nün Sosyal Destek Birimi bölgede yaşayan vatandaşların bölge sakinlerinin ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekli çalışmaları yapmakla yetkili bulunmaktadır. Ülkemizi etkileyen pandemi sürecinde evinden çıkamayan yaşlı ve ihtiyaç sahibi ailelerin ihtiyaçları giderilmek amacıyla Mamak Belediyesi tarafından Vefa Grubu kurulmuş ve salgının aktif olduğu süreçte hizmet etmiştir. Salgın nedeniyle, 2022 yılında evinden çıkamayan yaşlı ve yoksul 73 ailenin temel ihtiyaçları giderilmiştir (Mamak Belediyesi, 2022b: 95).

Sosyal Destek Müdürlüğüne bağlı ahevlerinde evinde yemek yapamayacak durumda hasta ve yaşlı ihtiyaç sahibi kişiler için 2022 yılında belediyenin ahevlerinde günlük ortalama 2.850 kişilik sıcak yemek çıkarılırken toplam 903.304 kişilik yemek hazırlanmıştır (Mamak Belediyesi, 2022b:95). Sosyal Yardım Birimi, başlatmış olduğu Gönül Çarşısı projesiyle yapılan başvuruların yerindeliği incelendikten sonra ihtiyaç sahibi vatandaşlara alışveriş yapabilecekleri gönül kartları verilmektedir. Proje kapsamında 2022 yılında 2.977 vatandaşımıza gönül çarşısında alışveriş yapma imkânı sağlanmıştır. Mamak belediyesine müracaat eden ve değerlendirme sonucu uygun görülen ihtiyaç sahibi kişilere 2022 yılında 5.460 torba kuru soğan, 5.229 torba patates, 701 giysi yardımı, 418 hijyen paketi, 10.790 gıda kolisi yardımları yapılmıştır (Mamak Belediyesi, 2022b: 95).

Tablo 6: Mamak Belediyesinin Yaşlıları Kapsayan Güvenlik Hizmetleri

Hizmet Alanı	Hizmetler	2022 Hizmet Verilen Kişi Sayısı
Pandemi Dönemi Destek Hizmetleri	Evinden çıkamayan yaşlı ve yoksul ailelerin temel ihtiyaçlarının giderilmesi.	73 aile
Ahevleri Hizmetleri	Günlük ortalama 2.850 kişilik sıcak yemek.	Toplam 903.304 kişilik yemek
Gönül Çarşısı Projesi	İhtiyaç sahibi vatandaşlara alışveriş yapabilecekleri gönül kartları verilmesi.	2.977 vatandaş
Gıda ve Diğer Yardımlar	5.460 torba kuru soğan, 5.229 torba patates, 701 giysi yardımı, 418 hijyen paketi, 10.790 gıda kolisi yardımları.	

Tablo 7: Mamak belediye hizmetlerinin aktif yaşlanma boyutları içinde sınıflandırılması

SAĞLIK	KATILIM	GÜVENLİK
Evde Sağlık Hizmeti	Şehirlerarası Geziler	Gönül Çarşısı
Psikolojik Danışmanlık	Mahalle İftarları	Aşevi
Fizyoterapi Hizmeti	Aşure Dağıtımı	Yiyecek ve Giyecek Desteği
Diş Hekimliği Hizmeti	Kahvaltı Programları	
Koruyucu Sağlık Malzemesi Dağıtımı	Festivaller-Şenlikler-Şölenler-Halk Konserleri	
Aile ve Evlilik Danışmanlığı	Kütüphaneler	
Sağlıklı Beslenme ve Diyet Danışmanlığı	Millet Kırathaneleri	
Evde Kişisel Hijyen ve Bakım Hizmeti	Sportif Faaliyetler	
	Adım Adım Mamak	
	Atölye Kursları	

Kaynak: 2020-2021-2022 Mamak Belediyesi Faaliyet Raporları

SONUÇ

Yaşlılar toplumların geçmişi ve kültür taşıyıcılarıdır. Ancak yaşlılarıyla dayanışma içinde olan, geçmişlerini ve kültürlerini onların tecrübelerinden öğrenen toplumlar sağlıklı geleceklere ulaşabilecektir. Altmış beş yaş üstü bireylerin insan onuruna yaraşır bir hayat geçirmelerini temin etmek bir insani hak olarak önemlidir. Sosyal politikanın pozitif ayrımcılığa yönlendirdiği dezavantajlı gruplarından biri olan yaşlıların toplumsal hayatta aktif şekilde görünür olması için geliştirilecek hizmetler hem merkezi hem de yerel yönetimlerin önemli sorumluluklarından biridir.

Öncelikli hedefin yaşlı bireyin toplumsal ve ekonomik yaşama daha sağlıklı ve uzun katılımını içeren aktif yaşlanmayı desteklemek olduğu durumda; ülkeler, mobil sağlık bileşenlerine sahip yaşlı dostu uygulamaları teşvik etmek, yaşlı dostu çevre düzenlemesi yapmak, yaşlı insanların yeni (dijital) teknolojileri kullanma yeteneklerini artırmak amaçlı eğitimler düzenlemek, aktif ve sağlıklı yaşlanma ile ilgili girişimleri artırmak gibi kilit hizmetleri yerine getirmelidir.

Özellikle düşük gelir grubundan bireylerin yoğun olduğu bölgelerde emekli olmuş fakat halen sosyal yaşantılarını devam ettirmeye muktedir bedensel ve zihinsel özelliklere sahip 65 yaş üstü bireylerin gerek kendi yaş gruplarıyla gerekse daha genç gruplarla etkileşimlerinin artacağı eğitsel, sosyal ortamların

yerel yönetimlerce tesis edilmesi elzem görölmektedir. Söz konusu gruba mensup bireylerin zamanlarını verimli hale getirerek psikolojik olarak desteklenmeleri, demans vb. yaşlılıkta ortaya çıkan sağlık sorunlarını önleyici yardımcı bir çözüm alternatifi olması açısından da gereklidir. Bu bireylerin yaşam doyumunun artırılması ve topluma tekrar aktif şekilde kazandırılmaları için düzenlenecek projeler başta onların bireysel faydası akabinde toplumun faydası için önemli görölmektedir. Bu noktadan hareketle bu makalede, Ankara ili Mamak belediyesi faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar aktif yaşlanma stratejileri kriterleri olan sağlık, güvenlik ve katılım bağlamında kategorizasyona tabi tutularak incelenmeye çalışılmıştır.

Bu incelemenin neticesinde; yaşlı bireylerin sağlıklı olması ve sağlıklı yaşamlarını sürdürülmesi amacıyla belediye tarafından çalışmalar yürütölmektedir;

Hizmet Alanı	Hizmetler
Sağlık ve Bakım	Temel ve basit tedavi İlk yardım gibi eğitimlerle tüm toplumdaki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi Evde sağlık ve bakım Bakım eğitimi
Sosyal Destek	Yardım ağlarının kurulması Farklı araçlarla öğrenme fırsatlarının sağlanması
Hareketli Yaşam	Hareketli yaşam tarzının desteklenmesi
Hastalık Bilinci	Hastalıklar konusunda bilgi ve becerilerin artırılması
Öz Bakım	Öz bakım yeteneğinin geliştirilmesi
Katılım Kriterleri	Yaşlılarımızın fiziksel erişebilirliğin sağlanması Kültürel ve manevi faaliyetlere katılımın desteklenmesi Sosyal uyumun sağlanmasına yönelik uygulamalar
Güvenlik Kriterleri	Yaşlıların iş fırsatlarının geliştirilmesi Ekonomik yeterliliğin korunması Yerel yönetim mekanizmalarında yaşlılar ihtiyaçlarının tespiti için komisyonların kurulması

Ayrıca bu kapsamda, faaliyet gösteren belediye müdürlüklerinin harcamalarının yıllar içinde genel bütçedeki payına bakıldığında, 2020 yılında %7,5'dan 2022 yılında %12,2'a çıktığı görölmektedir. Bu artış, nüfusun hızla yaşlandığı ölkemizde, yerel yönetimlerin aktif bir yaşam sürdürebilen nüfus için yatırımlar yaptığını göstermektedir.

Hızla yaşlanan ülkelerde, yerel yönetimlerin aktif kalma ve yaşlanma sürecindeki kişilerin gereksinimlerini karşılamak amacıyla yatırımlar yapması önemli görülmektedir. Bu tür yatırımlar, yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine, sosyal desteklere ve yaşlılara uygun yaşam alanlarına erişimini sağlayarak yaşam kalitesini artırmaktadır. Bu şekilde, aktif ve sağlıklı bir yaşam sürdürme imkânı sunulurken, yaşlıların toplumun bir parçası olarak katılımı desteklenmektedir. Yerel yönetimlerin bu yönde yapılan yatırımları, ülkenin yaşlanma süreciyle başa çıkma ve sürdürülebilir bir toplum oluşturmaya katkıda bulunmaktadır.

Çalışmanın sonunda elde edilen tüm bu bilgiler ışığında, yaşlı bireylerin akrabalarıyla birlikte sağlıklı ortamlarda çeşitli eğitimler görmesi, onlar için özel olarak tasarlanmış faaliyetlere katılması yoluyla gerek mental sağlıklarının gerek kendilerini geliştirerek ruhsal sağlıklarının ve gerekse motor gelişimleri geriletmemek adına var olan etkinliklerin çeşitlendirilmesi ve sayılarının çoğaltılması teklif edilmektedir. Başta proje bazlı başlayabilecek uygulamalar gerekli maddi kaynak ve materyal desteği sağlandığında yerel yönetimlerin çeşitli sosyal alanlarında kalıcı ve sistemli programlara dönüşebilecektir. Tasarlanacak programların özellikle düşük gelir düzeyinden yaşlıların yoğun bulunduğu bölgelerde, cinsiyet dikkate alınarak tasarlanması, yaş grubu skalasının çok geniş tutulmaması ve daha küçük gruplar halinde planlanması program verimliliği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, N. A. (2023). Spatial Arrangements Supporting Active Ageing within The Framework of Theories. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(60), 2148-9424. doi:10.21560/spcd. vi.1366772
- Altan, Ö. Z. & Şişman Y. (2003). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. *Kamu-İş Dergisi*. 7 (2), 2-36.
- Birleşmiş Milletler. (2015). Dünya Nüfus Beklentileri: 2015 Revizyonu, Birleşmiş Milletler Sekreterliği Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı Nüfus Bölümü, ESA/P/WP.241, New York.
- Birleşmiş Milletler. (2022). Dünya Nüfus Beklentileri: 2022 Revizyonu. New York. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf.
- Canpolat, B.C. & Taştı, E. (2022). Türkiye’de Aktif Yaşlanma Endeksinde 2008-2020 Döneminde Yaşanan Değişim: Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Cilt: 22 Sayı: 55, Nisan - Haziran 2022*.
- Ceylan, H. (2016). Yaşlılık ve Refah Devleti, 1.Basım, İstanbul: Açılım
- Çolak, M., & Özer, Y. E. (2015). Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal ve Yerel Düzeydeki Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (55), 115-124.

- Develi, A. & Emiroğlu, E. (2019). Kentleşme ve Sosyal Politika. Erdal Tanas Karagöl & Abdülkadir Develi (Ed.), *Sosyal Politika Teori, Politika, Uygulama* içinde, s. 205-226.
- DSÖ, Ageing and Health Report. (2022). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>.
- DSÖ, (2002). Active Ageing: A Policy Framework. Geneva, Switzerland. <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>.
- Durgun B. & Tümerdem Y. (1999) Kentleşme ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler. *Geriatrici Dergisi* 2 (3). 115-120.
- Ersöz, Y. (2011). *Sosyal Politikada Yerelleşme*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Fawcett, B. (2014). Well-Being and Older People: The Place of Day Clubs in Reconceptualising Participation and Challenging Deficit. *British Journal of Social Work* (2014) 44, 831–848 doi:10.1093/bjsw/bcs145. <https://academic.oup.com/bjsw/article/44/4/831/1628383>.
- Fernandes, A., Forte, T., Santinha, G., Diogo, S. and Alves, F. (2021). Active Aging Governance and Challenges at the Local Level. *Geriatrics* 2021, 6 (64). <https://doi.org/10.3390/geriatrics6030064>.
- ILO. (2021). Sosyal Koruma Raporu. Geneva. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@soc_sec/documents/publication/wcms_817572.pdf
- Kanada Hükümeti, Halk Sağlığı Gündemi <https://www.canada.ca/en/public-health.html>, Erişim Tarihi : 25 Mayıs 2024
- Karakaya, H. (2020). *Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında İşkur'un Rolü Ve Alınması Gereken Önlemler*: Ankara: T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Uzmanlık Tezi.
- Klimczuk, A. (2016). Comparative analysis of national and regional models of the silver economy in the European Union. *International journal of Ageing and Later Life* , 1-29.
- Korkmaz, A., & Korkut, G. (2018). Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında Toplumsal Katılım. *İş ve Hayat*, 4(8), 257 - 272.
- Mamak Belediyesi (2022a). 2023 Yılı Yatırım ve Çalışma Programı.30. Mamak Belediyesi (2022b). Faaliyet Raporu.
- Oğlak, S., & Canatan, A. (2020). Yaşam Boyu Öğrenme ve Aktif Yaşlanma Bakış Açısından Üçüncü Yaş Üniversiteleri: İyi Uygulama Örnekleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 13 (2), 131-141. DOI: 10.46414/yasad.726075.
- Osawa, E., Sasaki, Y., Hsu, HC. et al. (2024). Attitudes toward active aging and their association with social determinants and views on older adults in Japan: a cross-sectional study. *BMC Geriatr* 24, 140 <https://doi.org/10.1186/s12877-024-04711-0>
- Özmete, E. & Şahin Ö. (2017). Aktif Yaşlanma ve Yaşlılığa Sağlıklı Geçişin Dinamikleri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 6(9), 24-41.
- Ponz, C.&Schoenmaeckers, R. (2021). Ageing Policies – Access to Services in Different Member States. Country Study on Germany (Annex III), Publication for the Committee on Employment and Social Affairs, *Policy Department*

- for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, European Parliament.* [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662940/IPOL_STU\(2021\)662940\(ANN03\)_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662940/IPOL_STU(2021)662940(ANN03)_EN.pdf).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019) 11. Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf
- Şener, A., (2009). Yaşlılık Yaşam Doyumu ve Boş Zaman Faaliyetleri. *Sosyolojik Araştırmalar- e -dergisi*, no.1, 1-10.
- Taşçı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri. *Çalışma ve Toplum*, 1 (24), 175-202.
- Tokol, A. (2013). Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler. Abdurrahman İlhan Oral & Yener Şişman (Ed.) *Sosyal Politika II* içinde, s.130-149
- Traphagan, J. W. (1998). Contesting the Transition to Old Age in Japan. *Ethnology*, 37(4), 333–350. <https://doi.org/10.2307/3773786>.
- TÜİK. (2021). İstatistiklerle Yaşlılar 2020. Ankara, Türkiye. <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>.
- TÜİK. (2022). İstatistiklerle Yaşlılar, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227>.
- TÜİK. (2023). Geniş yaş grubuna göre nüfus ve oranı, 1935 2080 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2022->
- TÜİK. (2023). Hayat Tabloları 2018-2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2018-2020-37226>.
- Uyanık, Y. (2017). Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika. *İş ve Hayat*, 3 (5) , 67-100.
- Wongsala, M., Anbäcken, EM. & Rosendahl, S. (2021). Active ageing – perspectives on health, participation, and security among older adults in northeastern Thailand – a qualitative study. *BMC Geriatr* 21, 41 <https://doi.org/10.1186/s12877-020-01981-2>.
- Yoshiko, S. & Hayashida, C.T. (2022). The Past, Present and Future Direction of Government-Supported Active Aging Initiatives in Japan: A Work in Progress, *Social Sciences II* (2). <https://doi.org/10.3390/socsci11020065>.

ULUSLARARASI İŞLETMECİLİKTE ENDÜSTRİYEL DEMOKRASİ: ÇALIŞAN KATILIMININ TİCARİ BAŞARIYA ETKİSİ

Uz. Murat Alkın

İsparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Ana Bilim Dalı

Mail: murataalkin@isparta.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9399-6163

Derleme Makale / Review Article:

Geliş Tarihi-Received Date: 13.11.2024, Kabul Tarihi-Accepted Date: 24.11.2024

ÖZET

Endüstriyel demokrasi, çalışanların yalnızca iş gücü olarak değil, aynı zamanda karar alma süreçlerine katılımını teşvik eden bir yaklaşımdır. Uluslararası işletmelerde bu modelin benimsenmesi, çalışanların organizasyonel süreçlere dahil edilmesini ve böylece işletme verimliliğinin artırılmasını sağlamaktadır. Çalışan katılımı, iç işleyişin iyileştirilmesinin yanı sıra, şirketlerin dış çevresindeki değişimlere uyum sağlamalarına ve uzun vadeli ticari başarı elde etmelerine yardımcı olabilir. Bu çalışma, endüstriyel demokrasinin küresel pazarlarda faaliyet gösteren şirketler için nasıl bir rekabet avantajı sağladığını, çalışan katılımının organizasyonel bağlılık, motivasyon ve verimlilik üzerindeki etkilerini tartışmakta ve bu etkileşimin işletme stratejilerine nasıl faydalar sağlayacağını araştırmaktadır. Çalışma, artan uluslararası rekabet ortamında ve küreselleşmenin hızla arttığı ekonomik düzende endüstriyel demokrasinin ve çalışan katılımının ticari başarıyı doğrudan etkileyebilecek önemli faktörler olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İşletmecilik, Endüstriyel Demokrasi, Çalışan Katılımı, Ticari Başarı

INDUSTRIAL DEMOCRACY IN INTERNATIONAL BUSINESS: THE EFFECT OF EMPLOYEE PARTICIPATION ON BUSINESS SUCCESS

ABSTRACT

Industrial democracy is an approach that encourages employees to participate not only as a workforce but also in decision-making processes. The adoption of this model in international businesses ensures that employees are included in organizational processes and thus increases business efficiency. In addition to improving internal functioning, employee participation can help companies adapt to changes in their external environment and achieve long-term commercial success. This study discusses how industrial democracy provides a competitive advantage for companies operating in global markets, the effects of employee participation on organizational commitment, motivation and productivity, and investigates how this interaction will benefit business strategies. The study emphasizes that industrial democracy and employee participation are important factors that can directly affect commercial success in an increasingly internationally competitive environment and in an economic order where globalization is rapidly increasing.

Keywords: International Business, Industrial Democracy, Employee Participation, Business Success

Giriş

Uluslararası işletmecilik, küreselleşen dünyada sadece ulusal sınırlar içinde değil, birden fazla ülkede faaliyet gösteren ve farklı kültürlerle etkileşimde bulunan işletmelerin yönetilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda, şirketlerin sürdürülebilir başarıları, yalnızca pazar paylarını artırma veya karlılığı yükseltme gibi finansal hedeflere dayanmaz; aynı zamanda iç dinamiklerinin de güçlü bir şekilde yapılandırılmasına bağlıdır. Bu iç dinamiklerden biri de çalışan katılımıdır. Çalışanların işletme süreçlerine etkin bir şekilde dahil edilmesi, onların motivasyonunu artırırken, organizasyonel bağlılıklarını güçlendirir ve verimliliği yükseltir. Bu da dolaylı olarak işletmenin genel ticari başarısına katkı sağlar.

Endüstriyel demokrasi, çalışanların sadece iş gücü olarak değil, aynı zamanda karar alma süreçlerinde aktif bir paydaş olarak yer aldığı bir yaklaşımı ifade eder. Endüstriyel demokrasi modeli, çalışanların yönetim süreçlerine katılımını teşvik ederken, aynı zamanda iş yerinde daha adil ve şeffaf bir ortam yaratmayı hedefler. Bu model, özellikle uluslararası işletmelerde çalışan katılımını arttıran ve onları karar alma mekanizmalarına dahil eden çeşitli stratejiler ve uygulamalarla desteklenmektedir. Çalışanların yalnızca üretim süreçlerine katılımı değil, aynı zamanda şirketin stratejik kararlarında söz sahibi olmaları, işletmelerin daha yaratıcı, verimli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına olanak tanır.

Uluslararası işletmeler, farklı kültürler ve iş yapma şekilleri arasında köprüler kurarken, endüstriyel demokrasi modelini benimsemek, şirketlerin küresel pazarda rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olabilir. Bu nedenle, endüstriyel demokrasinin ve çalışan katılımının, işletmelerin ticari başarıları üzerinde nasıl bir etki yarattığı, özellikle küresel pazarlarda faaliyet gösteren şirketler için önemli bir araştırma konusudur. Çalışan katılımının, sadece iç dinamikleri güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda işletmelerin dış çevresine nasıl etki ettiğini ve bu etkileşimin ticari başarıyı nasıl şekillendirdiğini anlamak, günümüz iş dünyasında kritik bir önem taşımaktadır.

Uluslararası İşletmecilik Kavramı

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte küreselleşmenin de hız kazanmasıyla uluslararası ortamda artan rekabet koşullarından dolayı güncel işletmecilik faaliyetlerinde de birtakım değişiklikler kaçınılmaz hale gelmiştir. Günümüzün işletmecilik faaliyetlerinde uluslararasılaşma, başarılı yerel ticaretin bir devamı olarak değerlendirilmekte ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için bir zorunluluk halini almaktadır (Fatehi ve Choi, 2018). Uluslararasılaşma, bir işletmenin operasyonlarını dış pazarlara yönlendirmesini ifade eden genel bir kavramdır (Turnbull, 1987). Calof ve Beamish (1995) çalışmasında ise uluslararasılaşmayı, işletmelerin strateji, yapı ve kaynaklarını uluslararası ortamlara adapte etme süreci olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, uluslararası işletmecilik; strateji, küreselleşme, kültür, çokuluslu işletmeler, uluslararası pazarlara giriş stratejileri ve insan kaynakları yönetimi gibi geniş ve çok yönlü konuları kapsayan bir alan olarak öne çıkmaktadır. Küresel yapının karmaşıklığı, uluslararası işletmecilik araştırmalarını zengin ve disiplinlerarası bir çalışma alanı haline getirmektedir (Doz, 2011; Buckley ve Chapman, 1996).

Yurt içinde faaliyet gösteren işletmeler, yerel pazarın sınırlı imkanları, yalnızca ana ülkede üretim yapmanın verimli yönetim uygulamalarını desteklemesi ve ev sahibi ülkelerin sunduğu cazip fırsatlar gibi sebeplerle uluslararası pazarlara açılmayı tercih etmektedir. Özellikle, iş yapma kolaylığı gibi avantajlar ve artan rekabet koşulları, bu süreci hızlandıran temel etmenler arasındadır. Bu durum, işletmelerin faaliyetlerini birden fazla ülkeye yayarak uluslararası bir kimlik kazanmasına olanak tanımaktadır. Diğer bir ifadeyle, uluslararası işletmeciliğin özünde, işletme faaliyetlerinin yerel sınırların ötesine geçerek farklı coğrafyalarda yürütülmesi yer almaktadır. İşletmenin faaliyetlerini birden fazla yabancı pazarda sürdürmesi, bu işletmeye yalnızca ulusal bir karakterin ötesinde, küresel bir perspektif kazandırmaktadır. Böylelikle, işletmeler hem kaynaklarını daha verimli kullanma şansı bulmakta hem de farklı pazarlardan elde edilen

fırsatları değerlendirerek büyüme ve rekabet gücünü artırmaktadır (Can, 2012; Alkın, 2024).

Uluslararası işletmecilik, bir başka ifadeyle işletmelerin uluslararası düzeyde mal ve hizmet sunma, kaynakları yönetme ve stratejik kararlar alma süreçlerini ifade eder. Bu kavram, yalnızca ihracat ve ithalat işlemleri ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda yabancı yatırımlar, uluslararası pazarlama, kültürel etkileşimler ve küresel tedarik zincirleri gibi birçok unsuru içerir. Ancak, Alharthey'in çalışması, uluslararası işletmeciliğin stratejik insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır ve doğrudan uluslararası işletmecilik kavramının tanımını desteklememektedir (Alharthey, 2018).

Uluslararası işletmecilik, işletmelerin sürdürülebilirliği için gerekliliği olgusunun yanında işletmelere birçok avantaj da sunmaktadır. Bu avantajlar arasında yeni pazar fırsatlarına erişim, maliyet avantajları, çeşitlendirilmiş gelir kaynakları ve rekabet gücünün artırılması yer almaktadır. Johansson ve Abrahams-son (2014) çalışmasında, uluslararası pazarlara açılmanın, işletmelerin büyüme stratejileri açısından kritik bir unsur olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, uluslararası işletmecilik, işletmelerin yerel pazarlardaki riskleri azaltmalarına ve küresel ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı hale gelmelerine yardımcı olur.

Uluslararası işletmecilik, geniş ve çok yönlü bir kavram olduğu için çeşitli bileşenlerden oluşur. Bu bileşenler arasında pazar araştırması, uluslararası pazarlama stratejileri, kültürel farklılıkların yönetimi, uluslararası finansman ve yasal düzenlemelere uyum gibi unsurlar bulunmaktadır. Lee ve arkadaşları, uluslararası pazarlarda başarılı olabilmek için işletmelerin kültürel farklılıkları anlaması ve bu farklılıklara uygun stratejiler geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Lee vd., 2013). Ayrıca, işletmelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilmesi için etkili bir tedarik zinciri yönetimi ve risk yönetimi stratejisi geliştirmeleri önemlidir.

Günümüzde uluslararası işletmecilik, birçok sektörde uygulanmaktadır. Özellikle teknoloji, otomotiv, gıda ve tekstil sektörleri, uluslararası pazarlara açılma konusunda öncü rol oynamaktadır. Ngoasong ve arkadaşları, gelişen pazarlarda uluslararasılaşmanın, işletmelerin stratejik karar alma süreçlerinde önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir (Ngoasong vd., 2021). Ayrıca, COVID-19 pandemisi sonrası dönemde, işletmelerin dijitalleşme ve uzaktan çalışma gibi yeni iş modellerine uyum sağlaması, uluslararası işletmecilik uygulamalarını daha da önem kazandırmıştır.

Uluslararası işletmecilik, işletmelerin küresel pazarlarda rekabet edebilme yeteneklerini geliştirmeleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu kavram, işletmelerin yeni fırsatları değerlendirmelerine, maliyet avantajları elde etmelerine ve yerel pazarlardaki riskleri azaltmalarına yardımcı olur. Uluslararası işlet-

mecilik uygulamaları, günümüzde birçok sektörde yaygın olarak kullanılmakta ve işletmelerin sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Genel bir ifadeyle uluslararası işletmecilik, işletmelerin küresel pazarlarda faaliyet gösterme, rekabet etme ve büyüme stratejilerini geliştirme süreçlerini kapsayan bir disiplindir. Küreselleşmenin hızlandığı günümüzde, işletmelerin uluslararası pazarlara açılması, sadece yeni fırsatlar yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda çeşitli zorluklarla da karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Endüstriyel Demokrasi Kavramı

Endüstriyel demokrasi, işçi katılımı, işçi hakları ve karar alma süreçlerine katılım gibi unsurları içeren bir kavramdır. Bu kavram, iş yerlerinde çalışanların karar alma süreçlerine dahil edilmesini ve işçi haklarının korunmasını amaçlar. Endüstriyel demokrasi, işçi sendikalarının ve diğer işçi örgütlerinin, çalışanların haklarını savunma ve iş yerindeki koşulları iyileştirme çabalarıyla şekillenmiştir.

Endüstriyel demokrasi, farklı anlamlar taşıyan bir kavram olduğu için bu konuda çeşitli tanımlar ve ayrımlar yapılmaktadır. Bu kavram, ilk kez 1897 yılında Sidney ve Beatrice Webb tarafından ortaya atılmıştır. Ancak, onların kullandığı endüstriyel demokrasi anlayışı, günümüzdeki yaklaşımlardan farklıdır. Webb ve Webb, endüstriyel demokrasiyi iki ayrı boyutta incelemişlerdir: içsel ve dışsal boyutlar. İçsel boyut, sendikal demokrasiyi ifade etmektedir. Sendikaların örgütlenmesinin, “insanlar tarafından insanlar için yönetilmesi” ilkesine dayandığı için, sendikaların kendilerinin bir demokrasi biçimi olduğunu belirtmişlerdir. Dışsal boyutta ise toplu sözleşme yapma ile endüstriyel demokrasinin aynı anlamı taşıdığını öne sürmüşlerdir (Seçer, 2009; Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2004). Seçer (2009), gücü vurgulayan başka bir ifadesinde endüstriyel demokrasi kavramını işçilerin veya temsilcilerinin çalıştıkları yerlerde, otoritenin paylaşılması ve odak noktasının değiştirilmesiyle ilgili alınan kararlarla bağlantılı olarak, güç kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Dereli (1998) çalışmasında benzer bir bakış açısıyla endüstriyel demokrasi kavramını, sanayideki güç birikiminin önüne geçmeyi ve kişisel çıkarların suistimal edilmesini engellemeyi hedefleyen, bunun için de güç birikimlerini bölmeyi amaçlayan bir kavram olarak ifade etmiştir.

Endüstriyel demokrasi, iş yerlerinde çalışanların karar alma süreçlerine katılımını ifade eder. Bu kavram, işçilerin üretim ve yönetim süreçlerine katılımını, işverenle yetki paylaşımını ve elde edilen kârın paylaşımını içerir. Erdoğan, işçi sendikalarının sanayi devrimi boyunca işçilerin üretim ve yönetim

süreçlerine katılım taleplerini daha geniş bir şekilde dile getirmeye başladığını belirtmektedir (Erdoğan vd., 2024). Endüstriyel demokrasi, iş yerlerinde demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesini teşvik eder ve çalışanların haklarını koruma altına alır.

Endüstriyel demokrasinin kökleri, sanayi devrimine kadar uzanmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte işçi sınıfının ortaya çıkması, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek için örgütlenmelerine yol açmıştır. 19. yüzyılda, işçi sendikaları ve kooperatifler, işçilerin haklarını savunmak ve iş yerlerinde daha fazla söz sahibi olmak amacıyla kurulmuştur. Bu dönemde, işçi hakları ve katılımı konusundaki talepler, endüstriyel demokrasinin temelini oluşturmuştur. Karadeniz, endüstriyel demokrasinin tarihsel gelişimini inceleyerek, bu kavramın zamanla nasıl evrildiğini ve günümüzdeki önemini vurgulamaktadır (Karadeniz, 2024).

Endüstriyel demokrasinin teorik temelleri, sosyal adalet, eşitlik ve katılımcı yönetim ilkelerine dayanmaktadır. Bu teoriler, işçilerin karar alma süreçlerine katılımının önemini vurgular. İşçi katılımı, iş yerlerinde demokratik bir ortamın sağlanmasına yardımcı olurken, çalışanların motivasyonunu ve bağlılığını artırır. Çalışanların karar alma süreçlerine katılması, iş yerinde daha iyi bir iletişim ve işbirliği ortamı yaratır. Ancak, Akpınar'ın çalışması çevresel katılım üzerine odaklandığı için iş yeri verimliliği ile ilgili doğrudan bir bağlantı kurmamaktadır (Akpınar, 2023).

Çalışan katılımı, endüstriyel demokrasinin en önemli unsurlarından biridir. İşçilerin karar alma süreçlerine katılması, iş yerinde daha fazla söz sahibi olmalarını sağlar. Bu durum, işçilerin motivasyonunu artırarak, iş tatminini olumlu yönde etkiler. Ayrıca, işçi hakları, endüstriyel demokrasinin bir parçası olarak, çalışanların çalışma koşullarını iyileştirmek ve haklarını korumak amacıyla geliştirilmiştir. Ancak, Yıldırım ve Uzunöz'ün çalışması, işçi haklarının korunmasının çalışanların mutluluğu üzerindeki etkisini doğrudan incelemektedir (Karaman, 2020).

Karar alma süreçlerine katılım, endüstriyel demokrasinin bir diğer önemli boyutudur. İşçilerin karar alma süreçlerine dahil edilmesi, iş yerlerinde daha demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesini sağlar. Bu durum, çalışanların iş yerindeki sorunları daha etkin bir şekilde çözmelerine olanak tanır. Çalışanların karar alma süreçlerine katılması, iş yerinde daha iyi bir iletişim ve işbirliği ortamı yaratır. Çöl ve Yıldız'ın çalışması, karar alma süreçlerinde çalışanların katılımının verimlilik üzerindeki etkilerini incelemektedir (Aygün ve Kömürcüoğlu, 2023).

Endüstriyel demokrasi, iş yerlerinde çalışanların karar alma süreçlerine katılımını ve işçi haklarının korunmasını amaçlayan önemli bir kavramdır. Bu kavramın tarihçesi, sanayi devrimine kadar uzanmakta ve zamanla evrim geçirmiştir. Endüstriyel demokrasinin teorik temelleri, sosyal adalet, eşitlik ve katılımcı yönetim ilkelerine dayanmaktadır. Çalışan katılımı ve işçi hakları, endüstriyel demokrasinin önemli unsurlarıdır ve iş yerlerinde daha demokratik bir ortamın sağlanmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda, endüstriyel demokrasinin güçlendirilmesi, iş yerlerinde çalışanların mutluluğunu ve verimliliğini artırmak için kritik bir öneme sahiptir.

Uluslararası İşletmecilikte Endüstriyel Demokrasi

Küresel işletmelerde endüstriyel demokrasi, çalışanların karar alma süreçlerine katılımını ve işçi haklarının korunmasını amaçlayan bir kavramdır. Bu kavram, işçi sendikalarının ve diğer işçi örgütlerinin, çalışanların haklarını savunma ve iş yerindeki koşulları iyileştirme çabalarıyla şekillenmiştir. Endüstriyel demokrasi, iş yerlerinde demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesini teşvik eder ve çalışanların haklarını koruma altına alır.

Küresel işletmelerde endüstriyel demokrasi uygulamaları, çalışanların karar alma süreçlerine katılımını artırarak, iş yerinde daha demokratik bir ortam yaratır. Bu durum, çalışanların iş yerindeki sorunları daha etkin bir şekilde çözmelerine olanak tanır. Khalid ve Nawab (2018) çalışmasında, çalışan katılımının, iş yerinde motivasyonu artırarak, çalışanların işten ayrılma oranlarını düşürdüğünü belirtmektedir. Ayrıca, endüstriyel demokrasi, işletmelerin sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerine ve toplumda olumlu bir imaj oluşturmalarına yardımcı olur.

Uluslararası işletmeler vasıtası ile farklı kültürlerde endüstriyel demokrasinin uygulanması, kültürel farklılıklar ve iş yapış biçimlerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Batı ülkelerinde endüstriyel demokrasi, genellikle güçlü sendika yapıları ve işçi katılımı ile ilişkilendirilirken, Asya ülkelerinde bu kavram daha çok hiyerarşik yapıların içinde yer almaktadır. Van Zyl (2020) çalışmasında, farklı kültürel bağlamlarda endüstriyel demokrasinin nasıl şekillendiğini inceleyerek, bu farklılıkların iş yerindeki sosyal dinamikleri nasıl etkilediğini göstermektedir. Kültürel farklılıklar, çalışanların karar alma süreçlerine katılımını ve işçi haklarının korunmasını etkileyen önemli bir faktördür.

Uluslararası işletmecilikte endüstriyel demokrasi, iş yerlerinde çalışanların karar alma süreçlerine katılımını ve işçi haklarının korunmasını amaçlayan önemli bir kavramdır. Bu kavramın tarihçesi, sanayi devrimine kadar uzanmakta ve zamanla evrim geçirmiştir. Farklı kültürlerde endüstriyel demokrasinin uygulanması,

kültürel farklılıklar ve iş yapış biçimlerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Çalışan katılımı ve karar alma süreçlerinde çalışanların rolü, endüstriyel demokrasinin önemli unsurlarıdır ve iş yerlerinde daha demokratik bir ortamın sağlanmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda, endüstriyel demokrasinin güçlendirilmesi, iş yerlerinde çalışanların mutluluğunu ve verimliliğini artırmak için kritik bir öneme sahiptir.

Çalışan Katılımı

Çalışan katılımı, çalışanların kurum içindeki süreç ve etkinliklere kendi görüş ve önerileriyle aktif bir şekilde katkıda bulunmalarını ifade eden bir kavramdır (Özel, 2018). Son 20 yıl içinde bu konu giderek daha fazla ilgi görmüş olsa da ortak bir tanım ya da tek bir kavramsal çerçeve oluşturulabilmiş değildir (Shuck ve Wollard, 2010; Sun ve Bunchapattanasakda; 2019). Çalışanların, kurumun her türlü organizasyon ve işleyişine dahil edilmesi, fikirlerinin alınması ve katkılarının değerlendirilmesi, onların hem kendilerini değerli hissetmelerini hem de sürece daha etkin bir şekilde katılım sağlamalarını destekleyen bir yaklaşım olarak tanımlanabilir (Emhan vd., 2012). Farklı bir ifadeyle katılımcı bir çalışan, verimli sonuçlar ortaya koyan, işine bağlı kalarak sık sık iş değiştirmeyen ve en önemlisi, her zaman çalıştığı şirketin temsilcisi gibi hareket eden bireydir (Chandani vd., 2016). Bu tanımların ortak noktası, çalışan katılımının istenen bir durum olarak görülmesi, belirli bir örgütsel hedefe hizmet etmesi ve bağlılık, heyecan, tutku, odaklanmış çaba ile enerjiyi ifade etmesidir. Bu nedenle, çalışan katılımının hem tutumsal hem de davranışsal unsurları içerdiği kabul edilmektedir (Erickson, 2005).

Çalışan katılımı, modern iş dünyasında organizasyonların başarısını artırmak için kritik bir unsurdur. Çalışanların yönetim süreçlerine katılımı, iş yerindeki motivasyonu ve bağlılığı artırırken, aynı zamanda karar alma süreçlerinin daha demokratik ve etkili bir şekilde yürütülmesine olanak tanır. Çalışanların karar alma süreçlerine katılımı, iş yerlerinde daha demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesini sağlar. Çalışanlar, bu karar alma süreçlerine dahil edildiklerinde, iş yerindeki sorunları daha etkili bir şekilde çözebildikleri gibi daha hızlı bir şekilde de çözebilirler. Bu durum, çalışanların iş yerindeki bağlılıklarını artırır ve motivasyonlarını yükseltir. Çalışanların karar alma süreçlerine katılması, iş yerinde daha iyi bir iletişim ve işbirliği ortamı yaratır (Kular vd., 2008; Handa ve Gulati, 2014).

Küreselleşmenin artmasıyla birlikte gelişen teknoloji, çalışan katılımını artırmak için yeni fırsatlar sunmaktadır. Anketler, dijital platformlar ve sosyal medya gibi araçlar, çalışanların görüşlerini paylaşmalarına ve katılım sağlamalarına olanak tanır. Örneğin, dijital anketler, çalışanların memnuniyet düzeylerini ve iş yerindeki sorunları hızlı bir şekilde değerlendirmek için kullanılabilir. Ayrıca, dijital

platformlar, çalışanların fikirlerini paylaşmalarına ve iş yerindeki gelişmelere katılmalarına olanak tanır. Korkmazer ve arkadaşları, dijital araçların çalışan katılımını artırmada önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Eggers ve Park, 2018; Brideger, 2014).

Genel bir ifadeyle çalışan katılımı, çalışanların iş yerindeki süreçlere, kararlara ve faaliyetlere aktif olarak dahil olmalarını ifade eden bir kavramdır. Bu, çalışanların fikirlerini, önerilerini ve yaratıcılıklarını iş yerinde paylaşmaları, organizasyonel hedeflere ulaşmada daha etkin bir rol oynamaları anlamına gelir. Çalışan katılımı, bireylerin yalnızca görevlerini yerine getiren birer iş gücü olmanın ötesinde, iş yerinin başarısına katkı sağlayan aktif birer paydaş olmalarını sağlar.

Ticari Başarı ve Çalışan Katılımı Arasındaki İlişki

Ticari başarı ile çalışan katılımı arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Çalışanların karar alma süreçlerine katılması, iş yerinde daha demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesini sağlar. Bu durum, çalışanların iş yerindeki sorunları daha etkin bir şekilde çözmelerine olanak tanır. Çalışan katılımı, iş yerinde daha iyi bir iletişim ve işbirliği ortamı yaratır. Korkmazer ve arkadaşlarının çalışması, çalışanların karar alma süreçlerinde aktif rol almasının, iş yerindeki verimliliği artırdığını göstermektedir. Çalışan katılımı, aynı zamanda işletmelerin ticari başarılarını da olumlu yönde etkiler. Mutlu ve tatmin olmuş çalışanlar, daha yüksek bir iş performansı sergileyebilir, iş yerinde daha az devamsızlık gösterebilir ve daha düşük bir işten ayrılma oranına sahip olabilirler. Bu durum, işletmelerin maliyetlerini azaltarak ticari başarılarını artırır (Güler, 2019).

Ticari başarıyı artırmak için çalışan katılımının teşvik edilmesi gerekmektedir. İş yerinde pozitif bir atmosfer yaratmak, çalışanların motivasyonunu artırmak ve iş tatminini sağlamak için çeşitli stratejiler uygulanabilir. Örneğin, çalışanların görüşlerinin dikkate alındığı bir iletişim ortamı oluşturmak, çalışanların gelişim fırsatlarına erişimini sağlamak ve iş-yaşam dengesini desteklemek bu stratejiler arasında yer alır. Korkmazer ve arkadaşlarının çalışması, çalışan katılımını artırmak için yöneticilerin çalışan odaklı liderlik davranışlarının önemini vurgulamaktadır (Güler, 2019).

Ticari başarı ve çalışan katılımı arasındaki ilişki, modern iş dünyasında organizasyonların başarısını artırmak için kritik bir öneme sahiptir. Çalışanların yönetim süreçlerine katılımı, iş yerindeki motivasyonu ve bağlılığı artırırken, aynı zamanda ticari başarıyı da olumlu yönde etkiler. İş yerinde pozitif bir atmosfer yaratmak ve çalışanların ihtiyaçlarını karşılamak, bu hedeflere ulaşmada önemli adımlar olacaktır. Çalışan katılımının artırılması hem bireylerin hem de organizasyonların başarısını olumlu yönde etkileyecektir.

Uluslararası İşletmelerde Endüstriyel Demokrasi ve Çalışan Katılımı Örnek Uygulamaları

Endüstriyel demokrasi, çalışanların iş yerindeki karar süreçlerine katılımını ve yönetimde söz sahibi olmasını teşvik eden bir yaklaşımdır. Çalışan katılımını sağlamak amacıyla birçok uluslararası şirket çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. İşte endüstriyel demokrasi anlayışını benimseyen ve çalışan katılımını destekleyen bazı global şirketler ve örnek uygulamaları:

- **Google Katılım Modelleri:** Google, çalışanlarına açık iletişim kanalları sunar. Çalışanlar, fikirlerini ve endişelerini doğrudan yöneticilerle paylaşabilir. 20% Zaman Kuralı: Çalışanlara, haftalık iş saatlerinin %20'sini kendi projelerini geliştirmek için ayırma özgürlüğü tanınır. Bu uygulama, Gmail ve Google Maps gibi başarılı ürünlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Soylu 2010; Köksal, 2011; Web1).
- **Volkswagen İşçi Konseyleri ve Toplu Pazarlık:** Volkswagen, Almanya'nın işçi katılımına yönelik "Mitbestimmung" (karar alma süreçlerine çalışan katılımı) yasalarını benimseyen bir yapıya sahiptir. İşçi konseyleri, çalışanların yönetim kurulunda söz sahibi olmasını sağlar. Bu uygulama, işçi-işveren ilişkilerinde adalet ve şeffaflığı artırır (Alemdar, 2008; Web2).
- **IKEA Fikir Paylaşımı ve Geri Bildirim Kültürü:** IKEA, tüm çalışanların fikir ve önerilerini paylaşabileceği düzenli toplantılar düzenler. "Voice for Co-workers" programı, çalışanların şirket politikaları ve stratejileri hakkında geri bildirim vermesini sağlar (Ericsson, 2018).
- **Starbucks Çalışan Hakları ve Paylaşım Programları:** Starbucks, çalışanlarını "partner" olarak adlandırır ve hisse paylaşım programları aracılığıyla finansal katılım sağlar. Açık iletişim politikaları ve düzenli çalışan anketleriyle, iş yerindeki süreçlerin iyileştirilmesine yönelik katkılar teşvik edilir (Bozkurt ve Tokatlı, 2017).
- **Unilever Sürdürülebilirlik ve Çalışan Katılımı:** Unilever, çalışanlarını sürdürülebilirlik hedeflerine dahil eder. Şirket, çalışanlara yönelik eğitim programları ve yenilikçi projelere katılım fırsatları sunarak, onları şirketin sosyal sorumluluk politikalarına entegre eder (Aksoy, 2019; Yücel, 2022; Web 3).
- **Toyota Kaizen Felsefesi:** Toyota, "Kaizen" (sürekli iyileştirme) prensibiyle çalışan katılımını teşvik eder. Çalışanlar, üretim süreçlerini geliştirmek için öneriler sunabilir ve bu öneriler düzenli olarak değerlendirilir (Ağın, 2020; Alparslan vd., 2021; Web 4).

Endüstriyel demokrasi, çalışanların yönetim süreçlerine katılımını ve karar alma mekanizmalarında söz sahibi olmalarını teşvik eder. Global şirketler, çalışan katılımını artırmak için çeşitli yöntemler kullanır. Örneğin, Google, çalışanlarına kendi projelerine zaman ayırma fırsatı sunarak inovasyonu teşvik ederken, Volkswagen işçi konseyleri ile çalışanların yönetimde söz sahibi olmalarını sağlar, IKEA ise düzenli geri bildirim toplantıları ile katılımı destekler. Starbucks, hisse paylaşım programlarıyla çalışanlarını finansal olarak dahil ederken, Unilever sürdürülebilirlik hedeflerine çalışanlarını entegre eder. Toyota'nın Kaizen felsefesi, çalışanları sürekli iyileştirme süreçlerine dahil eder. Bu uygulamalar, çalışanların şirkete bağlılığını artırır, inovasyonu teşvik eder ve şirketin başarısını destekler. Sonuç olarak, endüstriyel demokrasi ve çalışan katılımı, yalnızca şirketlerin iç işleyişini iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda şirketin dış pazardaki başarısını da olumlu yönde etkileyebilir.

Sonuç

Endüstriyel demokrasi, çalışanların organizasyonel kararlara katılımını sağlayarak, onların motivasyonunu, bağlılığını ve iş tatminini artırmaktadır. Çalışanların karar alma süreçlerine dahil edilmesi, sadece iç işleyişin verimliliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda işletmelerin çevresel değişimlere uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Bu durum, şirketlerin pazarlarda daha güçlü bir rekabet avantajı elde etmelerini sağlar ve uzun vadeli başarılarını pekiştirir.

Çalışan katılımının yalnızca verimlilikle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasına ve organizasyonel gelişimin hızlanmasına da katkı sağladığı görülmüştür. Çalışanların seslerinin duyulması, onlara ait bir aidiyet duygusu yaratır ve işletme stratejilerinin daha etkili bir şekilde hayata geçirilmesine olanak tanır. Ayrıca, endüstriyel demokrasinin, şirketin sürdürülebilir büyümesi ve iş gücü devri gibi operasyonel meseleler üzerinde de olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak, literatürde yer alan araştırmalar ışığında uluslararası işletmelerin, endüstriyel demokrasi ve çalışan katılımı uygulamalarını benimsemeleri hem ticari başarılarını artırmalarına hem de küresel rekabet ortamında daha güçlü bir konum elde etmelerine yardımcı olacaktır. Çalışan katılımının teşvik edilmesi, sadece işletmelerin iş gücü verimliliğini değil, aynı zamanda organizasyonel kültürlerini ve yenilikçilik kapasitelerini de güçlendirir. Bu nedenle, işletmelerin çalışan katılımını teşvik eden stratejiler geliştirmeleri, sadece ekonomik başarıyı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik gibi uzun vadeli hedeflere ulaşmalarını da kolaylaştırır.

Kaynakça

- Ağın, K. (2020). Toplam kalite yönetimi bağlamında kaizen felsefesinin örgütlerin maliyet, verimlilik ve kalite düzeylerine etkileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(3), 1191-1207.
- Akpınar, G. (2023). Çevresel Etki Değerlendirme Sürecine Katılımda Hukuki Esaslar ve Almanya Uygulaması. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1), 373-424.
- Aksoy, Y. (2019). Kurumsal sürdürülebilirlik ve örgüt kültürü. *21. Yüzyıl'da Sürdürülebilirlik: Sosyal Bilimlere Dayalı*, 51.
- Alemdar, H. Ö. (2008). *Avrupa Şirketine İşçinin Yönetime Katılma Hakkı* (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey)).
- Alharthey, B. K. (2018). Review on globalization and importance of strategic human resource management. *International Journal of Scientific Research and Management*, 6(10.18535).
- Alkın, M. (2024). Geçmişten Günümüze Uluslararası Ticaret Politikalarına Genel Bakış. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 8-19. <https://doi.org/10.47257/busad.1511466>
- Alparslan, C., Aksoy, İ., & Toktaş, İ. (2021). Toplam Kalite Yönetiminde Ahilik ve Kaizen Felsefesi. *Academic Perspective Procedia*, 4(1), 390-401.
- Aygün, M., & Kömürcüoğlu, M. (2023). Yerel yönetimler ve siyasal katılım: İstanbul Beyaz Masa örneği. *Tesam Akademi Dergisi*, 10(1), 93-125.
- Bozkurt, A. K., & Tokatlı, C. (2017). İçsel Pazarlama Yaklaşım ve Uygulamaları: Starbucks Kahve İşletmesi Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 9(17), 193-204.
- Bridger, E. (2014). *Employee Engagement* (Vol. 10). Kogan Page Publishers.
- Buckley, P. J., & Chapman, M. (1996). Theory and method in international business research. *International Business Review*, 5(3), 233-245.
- Calof, J. L., & Beamish, P. W. (1995). Adapting to foreign markets: Explaining internationalization. *International Business Review*, 4(2), 115-131.
- Can, E. (2012). *Uluslararası İşletmecilik Teori ve Uygulama*. Beta Yayıncılık, Dördüncü Baskı, İstanbul, 111-124.
- Chandani, A., Mehta, M., Mall, A., & Khokhar, V. (2016). Employee engagement: A review paper on factors affecting employee engagement. *Indian Journal of Science and Technology*, 9(15), 1-7.
- Dereli, T. (1998). *Endüstriyel Demokrasi*. İstanbul, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi Cilt 1, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Doz, Y. (2011). Qualitative research for international business. *Journal of International Business Studies*, 42, 582-590.
- Eggers, J. P., & Park, K. F. (2018). Incumbent adaptation to technological change: The past, present, and future of research on heterogeneous incumbent response. *Academy of Management Annals*, 12(1), 357-389.

- Emhan, A., Mengenci, C., & Uryan, Y. (2012). Yapısal Eşitlik Modeli Kullanılarak İş Tatmini, Örgüt Bağlılığı ve Çalışan Katılımı Kavramları Arasındaki İlişkilerin Analizi: Sağlık Sektöründe Görgül Bir Araştırma. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 12(24), 125-140.
- Erdoğan, C., Çevik, A., Bulut, O., Üzel, H., & Bahçeli, A. S. (2024). Öğretmenlerin Örgütsel Demokrasi Konusunda Görüşleri. *Academic Social Resources Journal*, 8(55), 4176-4183.
- Erickson, T. J. (2005). *The 21st century workplace: Preparing for Tomorrow's employment trends today*. A testimony that was given before the US Senate Committee on Health, Education, Labor, and Pensions, May 26. Retrieved February, 02, 2014.
- Ericsson, A. (2018). Organizational Culture and Employee Loyalty: The Case of IKEA.
- Fatehi, K., & Choi, J. (2019). *International Business Management*. Springer Nature Switzerland AG.
- Güler, M. (2019). Temel benlik değerlendirmesi çalışanların performansını nasıl etkiler? İşe tutulmanın aracılık rolü. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 61-71.
- Handa, M., & Gulati, A. (2014). Employee engagement. *Journal of Management Research*, 14(1), 57-67.
- Johansson, M., & Abrahamsson, J. (2014). Competing with the Use of Business Model Innovation--An Exploratory Case Study of the Journey of Born Global Firms. *Journal of Business Models* (2014), 2(1), 33-55.
- Karadeniz, Y. (2024). Belediyelerde Vatandaşların Karar Alma Mekanizmalarına Katılımında Beyaz Masanın Etkinliği: Sakarya Çözüm Masası Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 23(1), 361-374.
- Karaman, D. (2021). Tüketici Satın Alma Karar Sürecinde Etkili Olan Duygular ve Nedenlerin Kuşaklar Kapsamında İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 107-119.
- Khalid, K., & Nawab, S. (2018). Employee participation and employee retention in view of compensation. *Sage Open*, 8(4), 2158244018810067.
- Köksal, O. (2011). Organizasyonel etkinliği sağlamanın yeni yolu: Simbiyotik liderlik. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12, 55-72.
- Kular, S., Gatenby, M., Rees, C., Soane, E., & Truss, K. (2008). Employee engagement: A literature review.
- Lee, S. Y., Kim, Y. K., & Kim, S. T. (2013). Effectiveness of knowledge-based multinational management on global supply chain excellence. *Journal of International Logistics and Trade*, 11(3), 69-91.
- Ngoasong, M. Z., Wang, J., Amdam, R. P., & Bjarnar, O. (2021). The role of MNE subsidiaries in the practice of global business models in transforming economies. *Management and Organization Review*, 17(2), 254-281.
- Özel, M. (2018). Kurum İçi Sosyal Medya Uygulamaları ve Çalışan Katılımı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 37-50.

- Seçer, B. (2009). Endüstriyel demokrasi: İşçilerin yönetime katılmasından işçi katılımına. *Çimento İşveren Dergisi*, 23(6), 19-35.
- Shuck, B., & Wollard, K. (2010). Employee engagement and HRD: A seminal review of the foundations. *Human Resource Development Review*, 9(1), 89-110.
- Soylu, A., & Göl, M. Ö. (2010). Yönetim inovasyonu. *Sosyoekonomi*, 11(11).
- Sun, L., & Bunchapattanasakda, C. (2019). Employee engagement: A literature review. *International Journal of Human Resource Studies*, 9(1), 63-80.
- Turnbull, P. W. (1987). A challenge to the stages theory of the internationalization process. In Philip J. Rosson& StanleyD. Reid, editors, *Managing Export Entry And Expansion*. New York: Praeger.
- Uçkan B., ve Kağncıoğlu, D., (2004). *Endüstri İlişkileri*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No:1573:45.
- Van Zyl, G. (2020). The impact of new production technology on employee productivity in the South African workplace. *Journal of Economic and Financial Sciences*, 13(1), 1-10.
- Web1 <https://about.google> (Erişim Tarihi: 05 Aralık 2024).
- Web2 <https://www.cnbee.com/haberler/25-bin-personel-katildi-volkswagen-calisma-konseyi-toplandi-h3655> (Erişim Tarihi: 05 Aralık 2024).
- Web3 <https://www.unilever.com> (Erişim Tarihi: 05 Aralık 2024).
- Web4 https://www.bursakalder.org/download/toyota_hakan_cetgin.pdf (Erişim Tarihi: 05 Aralık 2024).
- Yücel, D. (2022). Kurumsal Sürdürülebilirlik ve İnovasyon. *İşletme ve İktisat Araştırmaları*, 91 - 109.

“MÜLKSÜZLER” ROMANINDA DİSTOPIK BİR GÖÇ HİKÂYESİ

Tuba Tümtürk

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye.

E-mail: tuba.tumturk@ogr.hbv.edu.tr

ORCID: 0009-0002-1263-2067

Derleme Makale / Review Article:

Geliş Tarihi-Received Date: 17.11.2024, Kabul Tarihi-Accepted Date: 30.11.2024

ÖZET

Bu çalışma, Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler* romanı üzerinden distopik edebiyatın göç olgusuna yaklaşımını incelemektedir. Distopik kurguların bireylerin özgürlüklerini tehdit eden otoriter yapıları, toplumsal eşitsizlikleri ve kimlik krizlerini ele alma biçimi, bu çalışmanın temel odak noktasıdır. Le Guin'in Anarres ve Urras adlı iki zıt görüşlü gezegen üzerinden çizdiği distopik çerçeve, kapitalizm ve anarşizm özelinde farklı sosyal, siyasi ve iktisadi sistemlerin bireyler üzerindeki etkilerini karşılaştırma ve toplumsal yapıların sınırlarını sorgulama imkanı sunmaktadır. Roman, göç temasını sadece fiziksel bir yer değiştirme olarak değil, aynı zamanda toplumsal sınırların ve ideolojik bariyerlerin aşılmasına yönelik bir metafor olarak ele almaktadır. Eser, bireylerin sınırları aşma, kimlik arayışı ve özgürleşme mücadelesini merkeze alarak modern toplumların baskıcı yapılarının eleştirisini yapmaktadır. Distopik edebiyatın göç temasına yüklediği anlamlar, toplumsal adaletsizlikler, ideolojik çatışmalar ve küresel sistemlerin eleştirisi bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış olup incelenen eserden doğrudan alıntılama yapılmıştır. Bu doğrultuda, *Mülksüzler* romanı, göç ve distopya ilişkisinin modern toplumlara dair çarpıcı bir eleştiri sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, distopya, Mülksüzler, Ursula K. Le Guin.

A Dystopian Migration Discourse in “*The Dispossessed*”

ABSTRACT

This study examines the approach of dystopian literature to the phenomenon of migration through Ursula K. Le Guin’s novel *The Dispossessed*. The principal focal point of the study lies in how dystopian narratives address authoritarian structures that threaten individual freedom, social inequalities, and identity crises. Le Guin’s depiction of two contrasting planets, Anarres and Urras, within a dystopian framework offers a comparative analysis of the effects of capitalist and anarchist systems on individuals, while also questioning the boundaries of social structures. The novel approaches the theme of migration not only as a physical relocation but also as a metaphor for overcoming social boundaries and ideological barriers. By centering on individuals’ struggles to overcome limits, search for identity, and achieve emancipation, the novel critiques the oppressive structures of modern societies. The meanings ascribed to the theme of migration in dystopian literature are evaluated within the context of social injustices, ideological conflicts, and critiques of global systems. Within the scope of the study, document analysis, one of the qualitative research methods, was employed, and direct quotations were made from the analyzed work. In this respect, *The Dispossessed* demonstrates how the relationship between migration and dystopia offers a striking critique of modern societies.

Key Words: Migration, dystopia, *The Dispossessed*, Ursula K. Le Guin.

GİRİŞ

Göç olgusu, insanlık tarihinin her döneminde toplumsal, ekonomik ve politik dönüşümlerle derinden ilişkilendirilmiş bir kavramdır. Bu hareketlilik, bireylerin kimliklerini yeniden inşa etme, özgürleşme ve daha iyi bir yaşam arayışını temsil ederken, aynı zamanda toplumsal yapıların baskıcı ve ayrımcı yönlerini açığa çıkaran bir süreç olarak da karşımıza çıkar. Distopik edebiyat, göç temasıyla modern toplumlara yönelik eleştirisini birleştirerek, bireylerin toplumsal normlar ve sınırlarla olan mücadelesini anlamak için güçlü bir çerçeve sunar.

Ütopyanın sunduğu ideal toplumun erişilemez olduğu gerçeği üzerine ortaya çıkan distopya kavramı, yeni bir tür olmasına karşın günümüz toplumlarının karşı karşıya olduğu sorunları yansıtarak önemli bir eleştiri aracı haline gelmiştir. Günümüzün önemli sorunları arasında gösterilebilecek göç ve göçmenlik konusu, distopik yazın içerisinde karşılığını bulmuştur. Bu çalışma, distopya edebiyatında göç temasının ne şekilde ele alındığını ve bu temanın modern toplumlara yönelttiği eleştirilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda Ursula K. Le Guin’in *Mülksüzler* adlı romanı, göç ve distopya arasındaki ilişkiyi ele alan çarpıcı bir anlatıdır. Roman, birbirine zıt iki geze-

gen olan Anarres ve Urras’ın toplumsal düzenleri üzerinden, bireylerin otoriter yapıların dayattığı sınırlamalarla mücadelesini işler. Anarres, eşitlik ve kolektivizm idealleri üzerine kurulu bir anarşist toplum olarak tasvir edilirken, Urras ise servet eşitsizliğine ve bireysel özgürlüklerin baskılanmasına dayalı kapitalist bir sistemi temsil etmektedir. Ana karakter Shevek’in gezegenler arası yolculuğu, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, aynı zamanda toplumsal normlara ve ideolojik sınırlara karşı bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, distopik edebiyatın göç temasına yaklaşımını *Mülksüzler* romanı özelinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Distopya türünün toplumsal kaygılara ayna tutan yapısı, göç olgusunun birey-toplum ilişkisindeki yansımalarını anlamak için uygun bir zemin sağlar. Romanın, bireylerin özgürlük arayışları ve toplumsal yapılar arasındaki çatışmayı nasıl ele aldığı incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel hedefi, distopik kurguların göç olgusunu bir metafor olarak kullanarak modern toplumlara dair eleştiriler sunduğunu göstermektir. Çalışma kapsamında doküman analizi yöntemi kullanılmış olup incelenen eserden doğrudan alıntılama yapılmıştır.

Distopya ve göç temalarının iç içe geçtiği bu analizde, özellikle bireylerin kimliklerini koruma çabaları, toplumsal kabul arayışları ve otoriter rejimlerin etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışma, *Mülksüzler* romanı özelinde distopik edebiyatın göç teması aracılığıyla toplumsal eleştiri işlevini nasıl yerine getirdiğini tartışmaktadır. Bu bağlamda, romanın sadece bilimkurgu türüne değil, aynı zamanda toplumsal ve politik eleştirinin edebi yansımalarına da katkı sunduğu vurgulanmaktadır.

1- KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Antik Yunan kökenlerine dayanan “ütopya” terimi, ilk olarak Platon’un *Devlet* adlı eserinde şekillenmiş ve daha sonra Thomas More’un *Ütopya* isimli eseri ile kavramsallaşmıştır. Ütopya, eşitlik, adalet ve huzurun simgesi olarak “*hem hiçbir yer hem de iyi bir yer*” olarak ifade edilir; mümkün olmayan, fakat insanların bulunmak istedikleri bir düşler dünyasıdır (Atasoy, 2020: 1137). Etimolojik olarak “yok” anlamına gelen “ou” eki ve “yer” anlamındaki “topos” sözcüklerinin birleşimiyle oluşan “ou-topos” yani “olmayan yer” anlamına gelir (Bıçakcı, 2019: 404). Zamanla “ou” ön eki, “iyi/güzel” anlamına gelen “eu” ön ekiyle dönüşüme uğrayarak ütopya, “iyi/güzel yer” kavramını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.

Thomas More ile ün kazanan ütopya kavramı, ideal bir toplumu temsil ederken, karşıt anlamda ortaya çıkan “distopya” kavramı ise olumsuz bir toplumsal düzeni işaret etmektedir. Distopya teriminin ilk olarak John Stuart Mill’in İngiltere Avam Kamarası’ndaki konuşmasında kullanıldığı düşünülse de daha güncel

araştırmalar Henry Lewis Younger'un 1747'de yazdığı *Ütopya ya da Apollo'nun Altın Günleri* isimli şiirinde geçtiğini ortaya koymuştur (Atasoy, 2020: 1136). J.S. Mill, distopya terimini 1868 yılında İrlanda'nın siyasi durumu bağlamında kullanarak, ütopya ile karşılaştırmış ve "*Genellikle ütöpik olarak adlandırılan şey, uygulanabilir olması için fazla iyidir; fakat [hükümetin] desteklediği şey, uygulanabilir olması için fazla kötüdür*" diyerek kavramın temel öncülünü belirlemiştir (Engélibert, 2023: 314).

Distopik kurgunun kökenleri oldukça eskiye dayanmakla birlikte, net bir tanımı bulunmamaktadır. Yirminci yüzyılda büyük bir dönüşüm geçiren distopik edebiyat, yalnızca anlatı biçimindeki değişikliklerle değil, aynı zamanda çağdaş toplumu etkileyen sosyo-politik meselelerle yoğun bir etkileşim halinde olmuştur. Bu yüzyılın çalkantılı olayları; siyasi kargaşa, hızlı teknolojik gelişmeler ve ekolojik krizlerle iç içe geçmiş durumdadır. Bu noktada distopik edebiyat, toplumsal kaygıların ve arzuların yansıması olarak kültürel eleştiri aracı işlevi görmektedir (Dillman, 2020: 7).

Distopya, bireylerin özgürlüklerini ve haklarını tehdit eden otoriter rejimlerin tasvirlerini sunarken, aynı zamanda ütopyanın çöküş sürecine yönelik bir kılavuz işlevi de görür. Ütopyaların idealize edilmiş toplum tasarımları, genellikle gerçek dünyada hayal kırıklığı ile sonuçlanmış; bu da distopik anlatıların doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, ütopyanın idealleri ile çatışan gerçeklikler, edebi tarih içerisinde distopyanın temel yapı taşlarını oluşturmuştur.

Ütopyanın olumsuz bir yansıması olan distopya, bireylerin özgürlüklerinin kısıtlandığı, baskı altında yaşadıkları bir toplumu tanımlar. Distopik eserler, toplumsal eleştiri aracılığıyla bireylerin yaşadıkları travmalar ve toplumsal çöküşleri derinlemesine incelemektedir.

Distopyanın tarihi, 19. yüzyılın sonlarında belirginleşmiştir; H.G. Wells'in 1895 yılında yayımlanan *Zaman Makinesi* ve Yevgeni Zamyatin'in 1924 yılında yayımlanan *Biz* gibi eserler, endüstriyel toplumların birey üzerindeki etkilerini sorgulayarak makineleşmenin toplumsal dönüşümü nasıl etkilediğine dair güçlü eleştiriler sunmuşlardır.

20. yüzyıl, distopik anlatıların altın çağı olarak kabul edilmektedir. Dünya savaşları ve totaliter rejimlerin yükselişi, distopik kurgunun temelini oluşturmuştur. George Orwell'in 1984 ve Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* gibi eserleri, bireylerin düşünce özgürlüğünün bastırılmasını ve toplumsal düzenin kontrol altına alınmasını eleştirir. Orwell, birey üzerindeki totaliter baskıyı sürekli gözetim, manipülasyon ve bireyselliğin yok edilmesi ile işlerken; Huxley, bireylerin teknolojik araçlarla nasıl pasifleştirildiğini ve tüketim toplumunun bireyleri nasıl etkilediğini tasvir eder.

Moylan (2020: 18), yirminci yüzyılın yarattığı sosyo-politik ortamın, distopik anlatıların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığını ifade eder. Distopik kurgunun, büyük ölçüde yirminci yüzyılın korkularının bir sonucu olarak öne çıktığını dile getiren Moylan, bu dönemde savaşlar, hastalıklar, kıtlık, ekolojik yıkımlar gibi sorunların insanlık üzerinde yarattığı etkilerle ütopya hayallerinin çöküşe uğradığını belirtir.

21. yüzyılda distopik anlatılar, iklim değişikliği, toplumsal eşitsizlik ve dijital gözetim gibi güncel temalarla yeniden şekillenmiştir (Zeb vd., 2023: 79-80). Margaret Atwood’un *Damızlık Kızın Öyküsü* ve Octavia Butler’ın *Parable of the Sower* eserleri, bu yeni distopik anlayışa örnektir. Atwood, cinsiyet ve iktidar ilişkilerini ele alarak modern toplumların sorunlarını gözler önüne sererken; Butler, iklim değişikliği ve sosyal çöküş çerçevesinde bireylerin hayatta kalma mücadelesini işler. Bu eserler, modern distopik anlatılara sosyal dayanışma ve alternatif yaşam arayışlarıyla yeni bir boyut katmaktadır.

Geleneksel distopyaların aksine, modern distopik hikayeler genellikle görünüşte demokratik çerçeveler altında bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına odaklanır. Anlatı biçimleri ve kaygılar, toplumsal endişelerle paralel olarak gelişmekte ve günümüz distopik kurgularında çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik eşitsizlik ve teknolojik ilerlemenin ahlaki sonuçları gibi konular öne çıkmaktadır (Öztürk, 2021: 43).

Sonuç olarak, ütopya ve distopya kavramları tarih boyunca dinamik bir etkileşim içinde gelişmiştir. Ütopya, insanlığın yüksek ideallerini ve umutlarını simgelerken, distopya bu ideallerin yozlaşmış birer yansımasını sunar. Edebiyat ve sosyal bilimlerde önemli bir yere sahip olan bu kavramlar, toplumsal ve politik tartışmalarda anlamlı etkilere sahiptir. Distopya, ütopyanın ideallerinin pratikte nasıl çöküşe geçtiğini ve bireylerin yaşadığı baskıları yansıtarak, eleştirel bir anlatı biçimi işlevi görmektedir. Günümüz toplumsal ve politik tartışmalarında bu kavramların yarattığı dinamik ilişki, toplum eleştirisinin güçlü bir aracı olmaya devam etmektedir.

1.1. Distopyanın Sosyo-Politik Temelleri

Distopya, bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması ve toplumsal yapıların çökmesi üzerine kurulu karanlık bir dünya tasviri sunar. Kavramın sosyo-politik kökenlerini anlamak için tarihsel gelişimine, bireylerin maruz kaldığı baskılara, toplum ve devletin yaşadığı çıkar çatışmalarına ve distopyanın eleştirdiği temel sistemlerle odaklanarak analiz etmek gerekmektedir.

20. yüzyılın başında yaşanan savaşlar, ortaya çıkan yeni siyasi otoriteler ve teknolojik gelişmeler, toplumsal kaygıları yansıtan ve bireylerin özgürlüğü-

nün kısıtlanması (hatta kaybolması) ile sistematik baskıların tehlikelerine karşı uyarıcı önemli bir sosyo-politik alan oluşturmuştur (Moylan, 2000: 24). Özellikle Nazi Almanyası ve Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği gibi totaliter rejimlerin bireyler üzerinde oluşturduğu yoğun baskı, bu rejimlerin insan haklarına verdiği zararı ve özgürlüklerin kısıtlandığı fikrini doğurmuştur (Bloom, 2004: 80-81).

Distopik kurgu, toplumdaki potansiyel kusurları açığa çıkararak, bu kusurların baskıcı ve totaliter rejimlerde tam anlamıyla gerçekleştiği bir dünyayı tasvir eden anlatı biçimidir. Distopya, otoriter rejimlerin hakim olduğu, gerçekte var olmayan toplumun eleştirel bir incelemesidir. Bu yolla okuyucular mevcut siyasi düzeni yeniden gözden geçirme fırsatı bulurlar.

Tarihsel süreç içerisinde distopyanın sosyo-politik temellerini, toplumsal, politik ve teknolojik gelişmelere ve eşitsizlik, otorite, baskı gibi olgulara dayandırmak mümkündür. Distopik anlatılar, genellikle kişisel özgürlüklerin kaybolması, baskıcı rejimler, kontrolsüz kapitalizm ve çevresel bozulma gibi konular etrafında şekillenmiştir. Bu temelleri anlamak için, tarihsel süreç içerisinde etkili olan felsefi düşünceleri ve siyasi olayları analiz etmek büyük önem taşımaktadır.

Distopik anlatıların düşünsel temellerine bakıldığında, kavram henüz var olmasa da köklerinin antik medeniyetlere ve erken dönem düşünürlerinin çalışmalarına dayandırılabilceği görülmektedir. Bu bağlamda, Platon'un ünlü *Devlet* adlı eseri, büyük ölçüde ütopyik bir toplum tasviri sunsa da aşırı kontrol altında bir toplumun tehlikeleri hakkında önemli mesajlar içermektedir. Platon, ideal bir devletin düzenini tasvir ederken, örtük bir şekilde aşırı düzenlemeler ve bireysel özgürlüğün kaybının yaratabileceği tehlikelere dikkat çekmektedir. Bu anlamda *Devlet*, hem bir ütopya hem de baskıcı bir toplum modelinin potansiyel zararları hakkında uyarıcı bir eser olarak değerlendirilebilir.

18. yüzyılın sonlarında Sanayi Devrimi'nin hızla yayılması, kötü çalışma koşulları, çocuk işçiliği ve hızlı kentleşme gibi sorunları ortaya çıkararak, toplumun yapısını temelden değiştirmiştir. Toplumsal yapının ve insan yaşamının mekanikleşmesi etrafında şekillenen bu dönüşüm, bireylerin fabrikalara bağımlı hale gelmeleri ve özgürlüklerinin azalması gibi endişelere yol açmıştır. Charles Dickens gibi yazarlar, bu sorunları doğrudan distopik bir anlatı ile ele almasa da, endüstrileşme süreciyle birlikte bireylerin insanlıktan çıkarılma korkusunu eserlerinde sıklıkla vurgulamışlardır. Booker (2012: 37), erken dönem distopik anlatılarda sanayi toplumunun insan yaşamına etkilerini ele aldığını ve makineleşmenin bireyleri nasıl birer dişli çark gibi sisteme entegre ettiğini ifade etmektedir. Bu dönemde, endüstriyel gücün ve teknolojinin her şeyi kontrol eden, sömürücü

bir topluma yol açacağına dair öngörü, 20. yüzyıl distopya yazarları için bir hazzırlık ve geçiş dönemi olmuştur.

Distopyalarda bireyler, küreselleşmenin etkisiyle ve ulus devlet sınırlarının aşılmasıyla ulusal kimliklerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmakta ve küresel bir kimliğe zorlanmaktadırlar. Bu durum, bireylerin küreselleşmenin yarattığı baskı altında kimliklerini koruma mücadelesi vermelerine yol açar. Bu tür toplumsal yapılar, distopik anlatılarda bireysel özgürlüklerin, kimliğin ve mahremiyetin nasıl tehlikeye girdiğini gösteren önemli bir eleştiri alanı oluşturur.

Bireylerin yabancılaşması ve izole edilme süreçleri, distopik edebiyatın sosyo-politik bağlamda ele aldığı konulardandır. Özellikle küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte, göç ve sınır temaları distopik kurgularda öne çıkmıştır. Distopyalarda sınırlar yalnızca fiziksel engeller olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve psikolojik engeller olarak da tasvir edilir. Göçmenlik, distopik anlatılarda, bireylerin kendilerini yabancı bir dünyada, katı ve kısıtlayıcı sınırlarla çevrelenmiş olarak buldukları bir süreç olarak yansıtılır.

Distopya edebiyatında sınırlar, bireylerin öteki olarak damgalandığı ve toplumsal kabulden mahrum bırakıldığı yapılar olarak ortaya çıkar. Göçmenler, distopik toplumlarda “yabancı” olarak görülür ve toplumun idealize edilmiş yapısına tehdit oluşturdukları düşünülerek izole edilirler. Bu türden bir kurguda, göçmenler ya toplumun genelinden ayrı tutularak yalnızlaştırılır ya da kabul edilmeleri halinde kimliklerinden vazgeçmeye zorlanır (Castells vd., 2005: 541).

İdeolojik temelleri incelendiğinde, Karl Marx’ın kapitalizme ve emeğin yabancılaşmasına yönelik eleştirilerinin pek çok distopik eserin merkezinde yer aldığı söylenebilir. Marx, kapitalist üretim ilişkilerinin birey üzerindeki etkilerini sorgulamış ve bireyin bu sistemde yalnızca bir üretim aracına indirgenmesinin özgürlük anlayışını zayıflattığını savunmuştur (Dillman, 2020: 11-12). Marx’ın bu düşünceleri, modern distopyaların sınıfsal ve ekonomik yapıları ele alma biçimlerine ilham olmuştur. Örneğin, Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde bireylerin belirli bir sınıf içerisinde yaşamaya zorlanmaları ve ekonomik düzene adapte edilerek bireysel kimliklerini kaybetmeleri, Marx’ın kapitalizmin bireyi nasıl şekillendirdiğine dair görüşlerinin distopik bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Totalitarizm, distopik edebiyatın şekillenmesinde rol oynayan önemli bir düşünce akımı olarak değerlendirilebilir (Dillman, 2020: 7). Özellikle Nazi Almanyası ve Stalinist Rusya’da faşizmin yükselişi ve otoriter devletlerin varlığı, gözetim, sansür gibi temalarla George Orwell’in *1984* adlı eserini doğrudan etkilemiştir.

Tek bir liderin veya partinin mutlak otoriteye sahip olduğu ve bireylerin özerkliklerinden mahrum bırakıldığı totalitarizm, distopik edebiyatta sıklıkla kullanılan bir tema olarak süregelmiştir. Totalitarizmin bireyin özgürlüğünü yok ederek onu devletin bir aracı haline getirir. Totalitarizm yalnızca bireylerin düşüncelerini ve davranışlarını kısıtlamakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin kimliklerini de yok eder. Arendt, böyle bir yapı içerisinde bireyin, devlet hegemonyası altında kimliksizleşip topluma entegre olmaya zorlanacağını belirtmiştir (Dalkıran, 2018: 1-2).

20. yüzyıla gelindiğinde postmodern düşüncenin ortaya çıkışı, otoriter yapılara karşı bir şüphecilik getirmiştir. Bu bağlamda, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde şüphecilik, tüketim toplumunu eleştiren bir yapıda karşımıza çıkar. Huxley'in tasvir ettiği toplumda mutluluk, metalaştırılmış ve tüketicilik, bireyselliğin yerini almıştır. Bu durum, sürekli tüketimle dikkati dağıtılmış ve aşırı kontrol altındaki bir toplumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Frankfurt Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden Herbert Marcuse, kapitalist toplumların bireyleri tüketim yoluyla kontrol ettiğini ve onları "tek boyutlu insan"lar haline getirdiğini savunur (Marcuse, 1964: 3). Marcuse'a göre, kapitalist sistemde bireyler yalnızca tüketici olarak tanımlanır ve bireylerin özgürlüğü, tüketim kültürüne uyum sağlamalarıyla sınırlanır.

Teknolojinin gelişimiyle birlikte dijital gözetim, distopik eserlerde devletin müdahaleci tehlikelerini yansıtmak için sıkça başvurulan bir kavram haline gelmiştir. Küreselleşme ve dijitalleşmenin hız kazanmasıyla, distopya anlatıları sadece bireysel özgürlükler üzerindeki tehditleri değil, aynı zamanda toplumsal yapılar üzerindeki küresel güçlerin etkilerini de incelemeye başlamıştır. Manuel Castells, dijitalleşme ile birlikte küresel ağ toplumunun oluştuğunu ve bu ağın bireylerin özel hayatlarını tehdit ettiğini belirtmiştir (Castells, 2009: 257). Dijital gözetim, bireylerin mahremiyetine müdahale ederek onların hayatlarını tamamen kontrol edilebilir hale getirir. Bu durum, modern distopya anlatılarında sıkça karşılaşılan bir temadır.

21. yüzyıl günümüz dünyasında iklim değişikliği, kaynak kıtlığı ve ekosistemlerin yıkımı gibi konular ön plana çıkmaktadır. Birçok distopya (*Parable of the Sower*, *Antilop* ve *Flurya* vb.), kaynak kıtlığının toplumsal hiyerarşilere ve hayatta kalma mücadelelerine yol açtığı çevresel bozulma korkularını yansıtır. Bu tür anlatılar gerçek dünyadaki iklim krizlerine dikkat çekerek toplumların baskı altında kaynakları nasıl tahsis ettiğine dair soruları gündeme getirir.

Distopya türü, ütopyanın idealize ettiği düzenin eleştirisini yaparak, toplumda gerçekleşebilecek en kötü senaryoları gösterir. Distopik edebiyat, toplumun özellikle güç, teknoloji, çevresel çöküş ve insan kimliği etrafında

şekillenen korkularını yansıtan bir ayna işlevi görmektedir. Tarihsel olarak sanayileşme, savaş, totalitarizm ve hızlı teknolojik ilerleme gibi olaylar tarafından şekillendirilen bu hikayeler, kontrolsüz gücün, insanlıktan çıkarmanın ve bireysel özgürlükler pahasına güç ve iktidar peşinde koşmanın toplumsal maliyetlerine karşı uyarıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, distopik anlatılar mevcut sosyo-politik eğilimlere yönelik önemli eleştiriler sunar ve insan hakları, etik yönetimi ve toplumsal adaletin gözden kaçırmanın olası sonuçları konusunda uyarıda bulunur.

1.2. Distopyanın Edebi Eserlerde Yansımaları

Distopik kurgular, toplumsal ve siyasi yapıdaki dönüşümlerin gelecekte yaratabileceği olası karanlık senaryoları yansıtır. Bu türdeki eserler, bugün gerçekleşen olaylardan hareketle bir taraftan olumsuz bir tablo çizerken aynı zamanda geleceğe dair öngörüler de içerir. Kısacası distopik kurgular mevcut düzenin karanlık bir gelecekte nasıl şekillenebileceğini tasvir ederler.

Ütopya kavramına yönelik eleştiriler, en az kavramın kendisi kadar eski bir tarihe sahiptir. Ütopyanın kusursuzluk arayışına karşılık şüpheci bir yaklaşım ortaya atılmış ve bu bağlamda ütopya karşıtı eleştiri olarak distopya yazını ortaya çıkmıştır. Ütopya ve distopyanın gelişimindeki temel ayrım; distopik kurguların temelinde bir ütopya hayalinin bulunmasıdır. Dolayısıyla distopya yazını, ütopyacı düşüncenin olası karanlık yönlerini ele alarak ütopyayı sorgulayan bir işlev görmüştür.

Distopyanın bağımsız bir yazın türü olarak gelişimi yirminci yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Bu dönemin aksine, 16. ve 17. yüzyıllarda yaşayan bireyler “*insan gelişimine ve adalet ve barış dolu bir dünya yaratma kapasitesine*” güçlü bir inanca sahipti (Fromm, 1961: 1). 20. Yüzyıla gelindiğinde I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ve ardından II. Dünya Savaşı, insan doğasına yönelik bakış açılarını değiştirmeye başladı (Baldwin, 2019: 2). Dünya Savaşlarının ardından Stalin’in yükselişi ve Avrupa genelinde hakim olan kriz, dünyanın daha iyi bir geleceğe sahip olacağına dair inançlarda şüphe yarattı. Hitler’le birlikte Nazizimin yükselişi ve atom silahlarının kullanımı insanlığa olan güveni kökten sarstı ve insanlar artık barbar, bencil varlıklar olarak görülmeye başlandı. İnsanlar geleceğe umutla bakmak yerine ondan korkmaya başladılar (Moylan, 2020: 4-5). Edebiyat da bu olumsuz duyguları yansıtan bir aracı olarak görüldü.

Bu türe özgü karamsarlığın kökenlerinde dönemin siyasi ve uluslararası yapısı oldukça etkili olmuştur. Toplumda artan huzursuzluk ve karamsarlık havası basit hiciv ve küçümsemelerle kendini göstermiş, ütopyaların gerçekliği tartışılır olmaya başlayınca da bazı akademisyenler (örneğin Talmon ve Popper) yeni

ütopyalar yaratmak adına distopik yöntemlere ihtiyaç duyulacağını ileri sürmüşlerdir (Pospíšil,2016: 15).

Distopyanın edebi eserlerdeki yansımalarını anlamak için, dönemin sosyo-politik arka planını da anlamak oldukça önemlidir. Distopyanın gelişiminde ilk temel taş, ütopya kavramıyla ilgilidir. Ütopyanın kusursuz toplumuna karşın 19. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan Sanayi Devrimi, kapitalizmin yayılması ve sınıfsal farklılıkların derinleşmesi gibi etkenler bu ideal toplum düzenine karşı bir duruş geliştirmiştir.

Jack London'ın 1908 yılında yayımlanan *Demir Ökçe* adlı eseri çağdaş distopyaların ilki olarak kabul edilir (Neydim ve Polatel, 2020: 58). Sosyalist bakış açısıyla ele alınan bu eserde, maddi olarak güçlü yöneticiler tarafından paylaşılan yönetimle birlikte toplumsal yapının çürümüşlüğü ele alınır.

20. yüzyılın başlarında yaşanan I. Ve II. Dünya Savaşları, ardından Soğuk Savaş döneminin yarattığı kutuplaşmış dünya düzeni, otoriter rejimlerin yükselişi distopya türünde totalitarizm eleştirisini güçlendirmiştir. Bu döneme ait distopik anlatılar, birey özgürlüğünün baskıcı rejimlerle kontrol altında tutulduğu, özgür düşüncenin kısıtlandığı ve propogandanın etkisini eleştiren yapılar olarak kendini göstermiştir (Zeb vd., 2023: 78). George Orwell'in *1984* adlı eseri, Büyük Birader tarafından yönetilen totaliter bir rejimi anlatarak bireysel özgürlüğün kısıtlanmasının ne kadar korkutucu olduğunu ortaya koyar. Yevgeni Zamyatin'in *Biz* romanı da yine kişilerin devlet tarafından izlendiği ve toplumsal kontrolün matematiksel bir düzenle kurulduğu toplum yapısını sunar.

Teknoloji ve bilimin ilerlemesi distopya edebiyatında da yansımalarını bulmuştur. Başlangıçta toplumsal ilerlemeyi temsil eden unsurlar olarak görülse de bu ilerlemelerin yanlış ellerde bir tehdit oluşturabileceği düşüncesini doğurmuştur. 20. Yüzyılda yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerin yanı sıra nükleer silahların ve gözetim sistemlerinin yaygınlaşması, teknolojik ve bilimsel gelişmeleri distopya edebiyatının eleştirel bakış açısı sunduğu en önemli temalarından biri haline getirmiştir. İnsanların laboratuvar ortamlarında üretildiği, duyguların baskılandığı gibi genetik ve biyoteknoloji alanlarının toplumda bireyleri nasıl kontrol altına alabileceğini gösteren Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı eseri teknolojinin birey üzerindeki olası olumsuz sonuçlarıyla ilgili kaygıları dile getirir. Televizyonun toplum kontrolünde bir araç olarak kullanıldığı ve kitapların yasaklandığı bir dünyayı tasvir eden *Fahrenheit 451* romanı, medyanın ve bilimin gücünün nasıl tehdit olabileceğini gösterir.

20. yüzyılın sonlarına doğru gündemde önemli yer tutan çevresel sorunlar, iklim değişikliği, ekolojik felaketler ve kaynakların tükenmesi gibi sorunlar

distopya edebiyatına ayrı bir boyut kazandırmıştır. Distopya yazınında çevresel krizlerin ele alınması, insan-doğa ilişkisi üzerine bir sorgulama yaratmış ve doğal kaynakların hızla tükendiği, iklim krizlerinin toplumları tehdit ettiği bir dünya resmi çizer. Margaret Atwood’un ünlü üçlemesi *MaddAddam* genetik mühendisliği, çevre kirliliği ve biyoteknoloji gibi temaları ele alarak insan müdahalesinin ekosistem üzerindeki yıkıcı etkilerini gözler önüne serer.

Postmodernizmin 20. yüzyılın son çeyreğinde gösterdiği yükseliş, distopya yazınında da kendini göstermiştir. Bireylerin özgürlüğünü kaybettiği, gerçeklik algısının kaybolduğu ve medya manipülasyonlarının toplumları nasıl etkilediğini konu alan post-modern distopyalar, bireylerin toplumsal yapılar karşısındaki yerini daha fazla sorgulamasına neden olmuştur. Don DeLillo’nun *Beyaz Gürültü* adlı romanı tüketim kültürü ve kimlik kaybı gibi postmodern öğeleri distopya yazınında işlemiştir.

Günümüz dijital toplumlarında gözetim kültürü ve veri güvenliği konuları önem kazanmaktadır. Bireylerin sürekli gözetim altında olması, mahremiyetin giderek yok olması, teknoloji şirketlerinin kişisel verileri kontrolü gibi endişeler, distopya yazınında da güncel temalar haline gelmiştir. Dave Eggers’in *The Circle* adlı romanı, büyük teknoloji şirketlerinin bireylerin hayatlarını gözlemleyerek nasıl bir kontrol sistemi kurdukları konusunu ele almaktadır.

Distopya edebiyatı, her dönemde bireylerin yaşadığı sosyal, politik ve teknolojik kaygılara göre şekillenmekte ve dinamik yapısını sürdürmektedir. Ütopyadan miras aldığı “daha iyi bir dünya” arayışının başarısızlıkla sonuçlanabileceği kaygısıyla tersine çeviren distopya edebiyatı, modern toplumların sorunlarını ele almada önemli bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda distopik eserler, sosyal eleştiri ve politik uyarılarla insanlığın karanlık geleceğe dair kaygılarını ele alan evrensel bir anlatı olarak varlığını sürdürmektedir.

1.3. Göç Kavramı ve Göçün Sosyo-Politik Temelleri

Göç kavramı, insanlığın var oluşundan bu yana süregelen bir kavram olmuştur. İnsanlar eski çağlardan bu yana siyasi, sosyal veya ekonomik nedenlerle bir yerden başka bir yere taşınmıştır.

Göç deneyimlerinin karmaşıklığı ve bağlama özgü çeşitlilik arz eden doğası nedeniyle tek bir evrensel tanımı bulunmamaktadır (De Haas, 2014: 21). Sosyal bilimciler yıllar içerisinde göçle ilgili çeşitli kavramlar ortaya atmışlardır. Eisenstadt’ın erken dönem çalışmalarında göç, bir bireyin veya bir grup insanın bir toplumdan diğerine taşınması olarak tanımlanmıştır. Tanımın odak noktası, bireyin önceki yerleşim yerinin sosyal normlarını ve uygulamalarını terk etmesi

ve yerleşmeyi tercih ettiği yeni yerdeki sosyal geleneği benimsemesidir (Eisenstadt, 1953: 179).

Everett S. Lee (1966: 49) göçü, yapılan göç hareketinin mesafesi veya arkasındaki neden ne olursa olsun, kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği olarak tanımlamıştır. Zelinsky (1971: 225-226) ise göçü hem mekânsal hem de sosyal bir değişim süreci olarak değerlendirmektedir. Bu tanımlamada göç, insanların belli bir yerden geçici ya da kalıcı ayrılarak başka bir yere yerleşmesidir.

Bilsborrow (2002: 69) göçün olağan ikametgâh değişikliğini içeren ve nüfus sayımı verilerini kullanarak göç akışını ölçmeyi sağlayan bir tanım olarak sunmuşken; Mishra (2020: 1090) ise yaptığı tanımlamada göç kavramının özellikle kalıcı ve geçici sınıflandırmasına odaklanmıştır. Uluslararası Göç Örgütü ise göçü *“bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi”* olarak tanımlamaktadır (Sironi vd., 2019: 137).

Göç ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında genel olarak göç siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya kişisel nedenlerle insanların kendi özgür iradeleriyle veya zorunlu olarak yaşadığı yerden ayrılarak yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu çok boyutlu doğası nedeniyle göç, sadece bireysel bir hareketlilik değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler ve toplumsal dinamikler açısından da büyük öneme sahiptir.

İster gönüllü ister zorunlu gerçekleşsin, göç olgusu insanlık tarihinde her zaman önemli bir kavram olmuştur. Göç, sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel pek çok faktörün etkileşimiyle şekillenen ve toplumsal yapıları dönüştürme gücüne sahip çok boyutlu bir olgudur. Göçün bu çok yönlü temelleri, sosyal bilimler literatüründe geniş bir araştırma yelpazesi oluşturmuştur.

Bireylerin daha iyi yaşam koşulları arayışıyla ekonomik temelli göç süreçleri bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra göçü tetikleyen ekonomiden bağımsız siyasi faktörler de mevcuttur. Savaşlar, iç çatışmalar ve otoriter rejimler insanların göç etme niyetlerindeki en önemli siyasi etmenlerdendir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan savaşlar, rejim değişiklikleri ve siyasi istikrarsızlıklar büyük göç hareketlerine yol açmıştır. De Haas ve arkadaşları (2009: 538) tarafından yapılan çalışmalar, zorla yerinden edilmenin ekonomik ve siyasi boyutlarını derinlemesine analiz ederken, göçün siyasi baskıların sonucunda nasıl şekillendiği konusunu tartışmaktadır.

Siyasi istikrarsızlıklar ve sosyal sorunlar, bireylerin yaşadıkları yerleri terk ederek daha istikrarlı bölgelere göç etmelerine neden olabilmektedir. Köken ül-

kedeki savaş, baskı, yolsuzluk, ayrımcılık gibi faktörler bireyi göçe zorlayan itici unsurlar olarak öne çıkarken; demokratik sistemler, mülkiyet hakları, özgürlük ve adaletin varlığı göçmenler için çekici faktörler olmaktadır (Simpson, 2022: 1).

Göçün sosyo-politik temelleri çok yönlüdür ve hem köken hem de hedef ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasi politikalarıyla derinlemesine bir ilişki içerisindedir. Devlet politikaları, siyasi istikrar/istikrarsızlık, ekonomik konjonktür ve küresel bağlantılar göç modellerini ve süreçlerini şekillendirmektedir. Küresel düzeyde göç hareketlerinin de artmasıyla bu sosyo-politik temelleri anlamak, etkili politikaların geliştirilmesi ve göçün insan haklarına yakışır bir şekilde yönetilmesi için önem arz etmektedir.

1.4. Edebiyat, Göç ve Diaspora

Göç, insanlık tarihi boyunca önemini korumuş ve bireylerin siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamlarını derinden etkilemiştir. Bu etkileri yansıtmada edebiyat güçlü bir araç olmuştur. Göçmenler, edebiyat aracılığıyla yaşadıkları aidiyet sorunlarını, kültürel çatışmaları, kimlik krizlerini ve toplumsal dışlanmayı ifade etme fırsatı bulmuşlardır.

Edebiyat, göçmenlerin yaşadığı toplumsal yapılar içindeki yerlerini ve geçirdikleri değişim sürecini anlamada bir araç olmuştur. Göçün edebi eserlerdeki temsillerini anlamak, yalnızca bireylerin yaşadıkları deneyimlere odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda toplumların ve kültürlerin tarihsel dönem içerisindeki etkileşimlerinin de bir yansıması olarak değerlendirilir.

Her dönemin göç deneyimi bireysel ve toplumsal düzeyde farklılıklar taşır. İnsanlığın kültür tarihinin bir parçası olarak değerlendirilen göç temasına farklı zamanlarda çeşitli kültürlerin edebi yazınlarında rastlanması şaşırtıcı değildir. Yunan mitolojisinde İthaka Kralı Odysseus’un Troya Savaşı sonrası eve dönüş yolculuğunu anlatan Homeros’un ünlü eseri *Odyseia*’dan; tanrının açlık ve kuraklıkla cezalandırması sebebiyle ana vatanlarını terk edip göç etmek zorunda kalan Uygurları anlatan *Göç Destanı*’nda olduğu gibi çok eski dönem edebiyat yazınlarında göç temasına rastlamak mümkündür (Yücedağ, 2019: 14). Batı edebiyatında Ortaçağ dönemi şövalyelerinin kutsanması için macera arayışıyla yollara düşmeleri veya Haçlı Seferleri ve döneme ait benzer işgal ve fetihler sonrası gerçekleşen göçler de edebiyata konu olan diğer örneklerdendir. Yakın geçmişe baktığımızda II. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin duyduğu işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla imzalanan anlaşmalar sonucu gerçekleşen göçler ile özellikle Ortadoğu’da yaşanan savaşlar nedeniyle ortaya çıkan mülteci sorunu edebi eserlerde yansımalarını bulan konular arasında olmuştur.

İnsanlığın var oluşundan bu yana hayatın içerisinde sosyal bir gerçeklik olan göç, edebi yazında da karşılığını bulmuştur. Gelecekte de göçün zihnimizde canlandıramayacağımız sebepleri ortaya çıkacaktır; ancak edebiyatla ilişkisinin her daim var olacağı görülmektedir.

Distopik edebiyat ise insanlığın karanlık yanlarını irdeleyen ve toplumsal kaygıları derinlemesine yansıtan bir türdür. Bu tür çoğu zaman bireylerin özgürlüklerini tehdit eden otoriter yapıları, sosyal eşitsizlikleri ve kimlik krizlerini ortaya koyar.

Distopik edebiyat, gerçek dünya sorunlarını yansıtan veya onları abartılı bir dille sunan baskıcı toplumların tasviriyle tanımlanır. Lyman Tower Sargent (1994: 9) gibi akademisyenler distopik edebiyatı *“bir ütopyanın tam tersi olan, önemli ölçüde ayrıntılı olarak açıklanan var olmayan bir toplum”* olarak tanımlar. Bu tür, çağdaş eğilimler tarafından şekillendirilen potansiyel geleceklere karşı uyarmak için abartıyı kullanarak mevcut toplumsal yapıları eleştirir.

Göç ise toplumsal yapıları etkileyen çağımızın en önemli meselelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç genellikle ekonomik eşitsizlik, siyasi istikrarsızlık ve çevresel bozulma gibi küresel güçlere bir yanıt olarak görülür. Arjun Appadurai'nin (1996: 32) iddia ettiği gibi göç, sınırlar ötesinde kimlikleri ve deneyimleri şekillendiren küresel kültürel ekonomi ile karmaşık bir şekilde bağlantılıdır. Distopik edebiyatta göç, sıklıkla bu küresel değişiklikleri çevreleyen daha geniş toplumsal kaygılar için bir metafor işlevi görür. Distopya ve göç, her ne kadar farklı bağlamlarda ele alınsa da ortak temalar taşıdığı görülmektedir.

Bu anlatılar, çoğu zaman karamsar bir geleceği öngörerek, mevcut toplumsal düzenin potansiyel tehlikelerini ve çürümelerini gözler önüne serer. George Orwell'in 1984 romanında, totaliter bir devletin bireylerin hayatlarını nasıl denetlediği ve kontrol ettiği anlatılır. Burada, devletin sürekli gözetim ve manipülasyon ile vatandaşlarını nasıl pasif hale getirdiği çarpıcı bir şekilde betimlenir. Bu tür anlatılar, bireylerin özgürlüklerinin ne kadar kırılgan olduğunu ve gücün nasıl bir baskı aracı haline gelebileceğini vurgular.

Göç, bireylerin yeni kimlikler inşa etmelerini ve toplumsal normlarla başa çıkma yöntemlerini gerektiren bir süreçtir. Göçmenler, kendi kültürel miraslarını korumaya çalışırken, yeni bir toplumda kabul görme mücadelesi verirler. Bu süreçte, göçmenlerin yaşadığı zorluklar, ayrımcılık, dışlanma ve toplumsal önyargılarla birleşir. Göçmenlerin kimlikleri, yeni topluluklarla etkileşimleri sürekli olarak yeniden tanımlanır ve bu da onları kimi zaman güçlü kimi zaman da savunmasız kılar.

Distopik edebiyat ile göç arasındaki ilişki hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çok katmanlı anlamlar içerir. Distopik dünyalar, genellikle göçmenleri dışlanmış birer varlık olarak tasvir eder. Bu dışlanma, göçmenlerin hayatta kalma mücadelesini ve insanlık halleriyle olan bağlarını kopararak, onları “öteki” olarak konumlandırır.

Diğer yandan, distopik anlatılar, göçmenlerin karşılaştığı zorlukları ve sistematik baskıları sergileyerek, okuyucuların bu durumları sorgulamasını sağlar. Göçmenlerin yaşamları, izleme ve kontrol mekanizmalarıyla şekillenirken, bireysel özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlanır. Bu bağlamda, modern dünyada devlet politikaları, göçmenlerin insan haklarını ihlal eden bir kontrol aracı olarak işlev görür.

Distopya ve göç, görünüşte ayrı alanlar olarak değerlendirilebilse de derin bir bağ ve etkileşim içindedir. Distopik edebiyat, göçmenlerin karşılaştığı zorlukları, önyargıları ve kimlik mücadelesini derinlemesine sorgularken, aynı zamanda toplumsal adaletsizlikleri ve insanlığın karanlık yüzünü ortaya koyar. Göç, bireylerin kimliklerini yeniden inşa etme çabası olarak, distopik dünyalarda varlıklarını sürdürme arzusuyla birleşir. Bu bağlamda, distopik anlatılar, toplumsal yapıları ve insanlık hallerini sorgulamak için bir fırsat sunarken, göçmenlerin hayatta kalma mücadelesini ve dirençlerini de ön plana çıkarır.

1.5. Distopya Edebiyatında Göç Üzerinden Modern Topluma Yönelik Eleştiriler

Distopya edebiyatı toplumsal sorunlara ayna tutan bir olgu olarak görülebilir. Bu bağlamda göç teması, özgürlüğü kısıtlama, bireyleri sınırlandırma ve kimlik-sizleştirme temalarıyla modern topluma bir eleştiri sunar. Bu alandaki yazınlar, mevcut politikaların ve kültürel tutumların parçalanmış bir dünyada, yakın gelecekte gerçekleşmesi beklenen olası sonuçlarını yansıtır.

Göç teması etrafında distopik metinler toplumsal tutumların altında yatan korku ve kaygıları sorgulayarak otoriter rejimlerle karakterize edilen baskıcı ortamları sorgulamaya olanak tanır. Baskıcı rejimlerin oluşturduğu korku iklimiyle şekillenen bu kasvetli geleceği kimi zaman distopya edebiyatına özgü tarzla oluşturulmuş karakterlerle gözler önüne serer.

Distopyada göçler yalnızca mekânsal bir yer değiştirmenin ötesinde, bireyin toplumsal sınırları aşma ve kimlik arayışı çabaları olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda distopik anlatılarda göç olgusu, modern toplumların birey-toplum ilişkileri çerçevesinde kurduğu baskıcı ve denetleyici yönlerini sorgulayan bir eleştiri aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin kimliklerini yeniden inşa

etme çabalarına ve özgürlük arayışlarına vurgu yapan göç temasıyla, modern toplumların kimlik, sınır ve aidiyet kavramlarına yönelik kısıtlayıcı yaklaşımını eleştirir.

Distopyada sınırlar, yalnızca coğrafi ayrımlar değil, aynı zamanda ideolojik sınırları da ifade etmektedir. Distopik eserlerde bu sınırların aşılması, bireyin toplumsal düzene başkaldırısı olarak yorumlanır. Bu kapsamda göç eden bireylerin marjinalleşmesi, toplumdan dışlanması ve kimlik çatışmaları yaşaması, modern toplumdaki bireyleri tanımlama ve denetim altına alma eğilimlerine yönelik bir eleştiri bağlamında değerlendirilir.

Yabancı düşmanlığı sıklıkla toplumsal bölünmelere yol açan, kendinden olmayan gruba karşı bir korku oluşturur. Distopya edebiyatıyla bu ideolojilerin baskıya ve marjinalleşmiş gruplara karşı şiddete yol açabileceğini göstermektedir. Göçmenler veya kendilerinden olmayan topluluklardan gelen kişilerin düşmanca tasvir edilmesi, genellikle günümüzdeki aşırı milliyetçiliğe karşı gerçek dünyanın olası sorunlarını ve sonuçlarını yansıtan bir merceğe görevi görmektedir.

Distopya edebiyatının göçle sunduğu modern toplum eleştirileri düşünüldüğünde, bu anlatıların geleceğe dair toplumsal kaygıları da yansıtan birer uyarıcı rolünde hizmet ettiği düşünülebilir. Bu çerçevede distopya edebiyatı, göç teması aracılığıyla modern toplumların kimlik ve özgürlük kavramlarına yönelik sınırlandırıcı yapısını sorgulayan, bireyin toplumsal sınırlamalara ve kimlik dayatmalarına karşı verdiği mücadeleyi gözler önüne seren bir eleştiriye dile getirir. Göç eden bireylerin kimlik kazanma, özgürlüğe ulaşma ve toplumsal sınırları aşma çabaları, modern toplumların bireysel kimlikleri homojenleştiren ve sınırları bir kontrol aracı olarak kullanan yapısının eleştirisini sunar.

2. URSULA K. LE GUIN: HAYATINDAN DİSTOPYAYA VE MÜLKÜSÜZLER'E GENEL BİR BAKIŞ

“Fantastik edebiyatın kraliçesi” olarak anılan Ursula K. Le Guin, 1929 yılında Kaliforniya, Berkeley’de doğmuştur. Babası Alfred Louis Kroeber, antropoloji alanında saygın bir akademisyen, annesi Theodora Kroeber ise tanınmış bir yazardır (Yılmaz, 2019: 37). İyi eğitim almış bir aileden gelmesi ve akademisyenler ile yazarların oluşturduğu çevrede yetişmesi, Le Guin’in edebiyat dünyasına adım atmasında önemli bir avantaj sağlamıştır. Bu kişiler, aynı zamanda yazarın eserlerine ilham kaynağı olmuştur.

Kültürel ve sosyal standartların yüksek olduğu bir ailede büyümesi, mitler ve kitaplarla çevrili bir çocukluk geçirmesi, yaşadığı deneyimler ve güçlü hayal gücü, Le Guin’in edebi kariyerini derinden etkilemiştir. Ayrıca, yaşadığı coğrafyalar ve ailesinden dinlediği anılar, eserlerine belirgin bir şekilde yansımıştır. Elizabeth Cummins, *Understanding Ursula K. Le Guin* adlı eserinde, “*Le Guin için bir roman yazmak, yer ve kişi imgesiyle başlar*” ifadesini kullanmıştır (Cummins, 1993: 5). Bu doğrultuda, Le Guin’in kurgu oluşturma süreci, insan figürleri ile çevresel unsurları ilişkilendirme üzerine inşa edilmiştir.

Ursula K. Le Guin, çağdaş dünyanın ayrımcılık, cinsiyetçilik, sömürgecilik ve iklim değişikliği gibi pek çok sorununu öngörmüş ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır. Yazar, bu meseleleri bilim ve edebiyatın özgün bir şekilde harmanlandığı yaklaşımla ele almıştır (Şipli, 2022: 51). Ayrıca, eserlerinde Taoizm, feminizm, ekolojizm ve komünizm gibi çeşitli gelenek ve felsefeleri benimseyen anarşist bir perspektif sunmuş ve bu bakış açısına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Le Guin, yazın hayatı boyunca öykü, makale, şiir ve roman gibi farklı türlerde pek çok eser kaleme almıştır. Özellikle distopik kurguları, kariyerinde önemli bir yer tutmakta ve bu eserler, bilim ve teknolojiye gelişmelere yönelik geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek alternatif perspektifler sunmaktadır. Yazarın eserleri, okuyucuların farklı dünyaları keşfetmelerini ve bu deneyimler aracılığıyla kendi dünyalarını sorgulamalarını teşvik etmektedir. Cummins (1993: 7), Le Guin’in eserlerinde sunduğu alternatif dünyaları şu şekilde tanımlamıştır:

“Örneğin, okuyucu teknolojik ilerlemenin çevreyi yok edebileceğini, matematiğin gerçekliği tanımlamaktan daha fazlasını inşa eden bir araç olduğunu veya bir bireyin bir uzaylıyla başa çıkma biçiminin nihayetinde toplumun doğasını belirlediğini görebilir.”

Le Guin’in entelektüel birikimi, eserlerine güçlü bir şekilde yansımış ve bu durum edebiyat çevrelerinde çoğunlukla takdirle karşılanmakla birlikte zaman zaman eleştirilerin odağı olmuştur. Özellikle erken dönem eserlerinden *Karanlığın Sol Eli*, feminist bağlamda yeterince cesur bulunmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ancak, bazı kadın yazarlar bu eleştirilere katılmayarak Le Guin’i, cinsiyetçi edebi yazının sınırlarını aşan ve bu alanda yeni bir yol açan bir figür olarak değerlendirmiştir (Şipli, 2022: 52).

Le Guin, bilim ve edebiyat arasındaki köprü kurma işlevini, hayali dünyaları etkileyici bir şekilde tasvir etme yeteneğiyle birleştirerek edebiyat alanında önemli bir figür haline gelmiştir (Kumar, 1993: 76). Geleceği çarpıcı bir biçimde

betimleyen yazar, 2018 yılında hayatını kaybetmiştir. Ardında bıraktığı kurgusal ve kurgu dışı eserler, ona geniş bir tanınırlık sağlamıştır. Le Guin, yalnızca bir distopya yazarı olarak değil; aynı zamanda toplumun baskıcı sınırları altında ezilen bireylerin özgürlük arayışını ve otoriter güçlere karşı verilen mücadeleyi işleyerek, edebiyata yeni bir perspektif kazandıran bir yazar olarak da öne çıkmaktadır.

2.1. Eserin Yazıldığı Dönemin Sosyo-Politik Koşulları

Edebi eserler, yazıldıkları dönemin toplumsal, siyasi ve kültürel koşullarından bağımsız düşünülemez. Ursula K. Le Guin'in 1974 yılında yayımlanan *Mülksüzler* (*The Dispossessed*) adlı romanı da 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin önemli bir yansımasıdır. Bu dönemde toplumsal hareketlerin güç kazanması, Soğuk Savaş'ın neden olduğu ideolojik kutuplaşmalar, çevrecilik ve feminizm gibi akımların yükselişi, dönemin belirgin özelliklerindendir.

Le Guin'in *Mülksüzler* eseri, Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik kutuplaşmayı eleştirel bir bakış açısıyla inceler. 1970'lerde ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki gerilim, toplumsal hayatın her alanına nüfuz ederek bireylerin siyasi ve ekonomik sistemler çerçevesinde şekillenmesine yol açmıştır (Jaeckle, 2009: 88). Kapitalist Batı ile sosyalist Doğu arasındaki derin karşıtlığın yaşandığı bu dönemde, her iki sistem de yoğun eleştirilerin hedefi olmuştur. *Mülksüzler*, Ur-ras ve Anarres gezegenleri aracılığıyla kapitalizm ve sosyalizmi sorgularken, bu sistemlerin bireyler üzerindeki baskıcı ve sınırlayıcı yönlerini de gözler önüne sermektedir.

Anarres, özgürlük, eşitlik ve özel mülkiyetin reddi gibi idealler üzerine kurulu anarşist bir toplum olarak tasvir edilmiştir. Bu yönüyle, sınıfsız ve devletsiz bir toplum yaratmayı amaçlayan Rus Devrimi gibi devrimci hareketlerin ideallerini yansıtmaktadır. Ancak, 20. yüzyılın sosyalist sistemlerinde olduğu gibi, Anarres de başlangıçtaki ütöpik hedeflerinden sapmış ve kişisel özgürlüğün ciddi şekilde kısıtlandığı bir topluma dönüşmüştür. Bireyler, toplumsal normlara uymak ve kolektif iyilik adına fedakârlık yapmak zorunda bırakılırken, bu durum bireysel özerkliğin aşınmasına neden olmaktadır. Le Guin, bu anlatımıyla sosyalizmin idealist düşüncelerinin pratik uygulamalarda nasıl hayal kırıklığına yol açabileceğini gözler önüne sermektedir.

Anarres'in katı eşitlik anlayışı, başlangıçta takdir edilmesine rağmen, sonunda kişisel gelişim eksikliğine ve toplumsal yeniliklerin durmasına yol açmaktadır. Bu durum, Sovyet tarzı sosyalizme yönelik bir eleştiri niteliği taşır ve

ideolojik bağlılığın ekonomik durgunluk ve yenilik eksikliği gibi sonuçlar doğurabileceğini vurgular. Anarres, Sovyetler Birliği deneyiminden yola çıkarak, idealist düşüncelerin pratikte nasıl başarısızlığa uğrayabileceğine dair uyarıcı bir anlatı sunmaktadır.

Urras ise servet eşitsizliği ve sömürü üzerine kurulu bir kapitalist sistemi temsil eder. Zengin azınlıklar için bolluk ve refah dolu bir dünya sunan Urras, bu zenginliği haklarından mahrum bırakılmış işçi sınıfının emeğiyle sağlamaktadır. Le Guin’in Urras tasviri, kapitalizmin aşırılıklarını ve eşitsizliklerini eleştiren güçlü bir anlatı sunar; burada servet, geniş kitlelerin sömürsü ve zenginlerin çıkarlarını koruma aracı olarak görünür. Urras, özellikle 1945 sonrası Batı kapitalizmine yönelik bir eleştiri olarak, bu sistemin önemli bir ekonomik büyüme sağlamasına karşın refahın eşit dağıtılmadığını vurgular.

1970’ler, kapitalist ekonomilerin krizlerle sarsıldığı ve neoliberal politikaların yükselmeye başladığı bir dönemdir. Le Guin’in romanı, maddi bolluk ile toplumsal adalet arasında bir dengenin kurulup kurulamayacağı sorusunu merkezine alır. Anarres’in sınırlı kaynaklarına rağmen kolektif dayanışma kültürü geliştirilirken, Urras’ın bolluğu sosyal eşitsizliklerle gölgelenmiştir. Bu zıtlık, dönemin “refah toplumunun çöküşü” tartışmalarıyla örtüşmektedir (Offe, 1984: 153).

Roman, aynı zamanda 1960’ların sonlarından itibaren yükselen toplumsal hareketlerin etkilerini de yansıtır. Sivil haklar hareketleri, feminist dalgalar, çevreci yaklaşımlar ve Vietnam Savaşı’na karşı düzenlenen kitlesel protestolar, dönemin politik atmosferini şekillendiren önemli unsurlar arasında yer alır (Fraser, 2012: 5).

1970’ler, feminist hareketin ivme kazandığı bir dönüm noktasıdır. 1960’larda başlayan kadın hakları mücadelesi, 1970’lerde daha güçlü bir şekilde devam etmiştir. Örneğin, 1972’de ABD’de Eşit Haklar Tasarısı (Equal Rights Amendment) değişikliği önerisi tartışılmaya başlanmış, kadınlar iş gücünde, evde, toplumda ve siyasette daha fazla hak talep etmişlerdir. *Mülksüzler* romanında, bu toplumsal dönüşümün etkisi açıkça görülür. Le Guin, toplumsal normların kadınları nasıl sınırladığını sorgularken, Anarres’teki kadın karakterler aracılığıyla daha özgür bir toplum tahayyül eder. Anarres’te kadınların toplumsal rollerinin daha eşitlikçi bir yapıya bürünmesi, feminist hareketin etkilerini taşır. Le Guin, kadınların bireysel özgürlükleri ve toplumsal eşitlik için verdikleri mücadelenin gerekliliğini ve önemini vurgular.

1970’ler, çevre hareketlerinin ivme kazandığı ve toplum nezdinde önemli bir farkındalık yarattığı bir dönemdi. 1970 yılında, ilk Dünya Çevre Günü kut-

lanmış ve çevre sorunları küresel bir mesele haline gelmiştir. Bu dönemde, endüstriyel kapitalizmin doğaya verdiği zararlar, çevre felaketleri ve kirlilik gibi sorunlar, toplumsal bilincin odağına oturmuştur. *Mülksüzler* bu bağlamda, ekolojik bir ütopya olarak da değerlendirilebilir; çünkü Anarres'te insanlar, doğal kaynakları dikkatli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanmak zorundadır. Bu durum, Le Guin'in çevresel sürdürülebilirlik ve kaynakların korunması gerektiğine dair yazdığı bir metin olarak okunabilir.

Le Guin'in romanı yalnızca toplumsal eleştirilerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda bilim ve teknolojinin insan toplumlarındaki rolünü de sorgular. 1970'ler, uzay araştırmalarının hız kazandığı ve bilimsel gelişmelerin geleceğe dair umutları şekillendirdiği bir dönemdir. Le Guin, bu bağlamda teknolojinin toplumsal eşitliği sağlamak mı yoksa mevcut güç yapılarını korumak için mi kullanıldığı sorusunu gündeme getirir. Özellikle 1969'daki Ay'a iniş, insanlığın gezegenler arası yaşamı tartışmasına yol açmış ve bu, Le Guin gibi yazarların teknolojinin toplumsal yansımalarını sorgulamalarını teşvik etmiştir. *Mülksüzler*'de yer alan uzay yolculukları ve farklı gezegenlerdeki yaşam tasvirleri, bu dönemin bilimsel merakını yansıtır.

Nihayetinde *Mülksüzler*, anarşist düşüncenin ütopyacı bir eleştirisi olarak da değerlendirilebilir. 1968 Mayıs olayları ve dünya çapında yükselen öğrenci hareketleri, kapitalist ve otoriter sosyalist düzenlere alternatif olarak anarşizmi gündeme getirmiştir. Le Guin, Anarres toplumunu bir deney alanı olarak kullanmış ve anarşizmin ideal bir çözüm sunmadığını, toplumsal baskının ve bürokrasinin farklı biçimlerinin burada da ortaya çıktığını göstermiştir. Bu, anarşist düşüncenin teorik olarak cazip olmasına rağmen pratikte karşılaşılan zorluklarını ve çelişkilerini vurgular.

Mülksüzler, yazıldığı dönemin sosyo-politik koşullarını çok boyutlu bir şekilde yansıtan ve tartışmaya açan bir eserdir. Roman, Soğuk Savaş'ın kutuplaşmış dünya düzenine, toplumsal hareketlerin eşitlik arayışlarına ve insanın özgürleşme çabalarındaki engellere dair derin bir analiz sunar. Le Guin'in bu eseri, hem dönemin sorunlarını ortaya koyması hem de insanlığın geleceğine dair alternatif tasarımlar sunması açısından zamansız bir değere sahiptir.

2.2. *Mülksüzler* Romanının Distopya Akımı İçerisindeki Yeri

Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler* romanı, geleneksel distopya anlayışının sınırlarını aşarak, ütopya ve distopya arasındaki ince çizgide yer alır. Le Guin, distopya türündeki baskıcı yönetimlerin, toplumsal eşitsizliklerin ve bireysel özgürlüklerin sınırlanmasının eleştirisini yaparken, aynı zamanda idealist toplumların içindeki çelişkileri de açığa çıkarır. Bu yönüyle *Mülksüzler*, sadece bir

distopya değil, aynı zamanda bir ütopyanın içsel çatışmalarını da gözler önüne serer.

Le Guin’in romanı, ütopya ve distopya arasındaki bu ikircikli durumu en iyi şekilde yansıtan örneklerden biridir. Anarres’teki anarşist toplum, başlangıçta bireysel özgürlük, eşitlik ve kolektif iyilik gibi ideallerle şekillendirilmişken, pratikte bu hedefler hayal kırıklığına uğramaktadır. Le Guin, bu idealist toplumun içindeki baskı, kısıtlama ve bürokrasi gibi unsurları ortaya koyarak, her türlü toplumsal düzenin zorlukları ve çelişkileri hakkında derin bir analiz sunar. Bu yönüyle *Mülksüzler*, distopya yazını içinde önemli bir yere sahiptir çünkü hem geleneksel distopya kalıplarını sorgular hem de toplumsal düzenlerin ve ideallerin pratikte nasıl sapmalara yol açabileceğini gösterir. Le Guin, distopyayı sadece karanlık bir gelecek olarak tasvir etmez, aynı zamanda ütopyaların da içsel çelişkilerini ve sınırlamalarını inceleyerek, toplumların en iyi niyetlerle dahi ne denli karmaşık olabileceğini vurgular. Bu bakış açısı, *Mülksüzler*’i hem edebi bir başyapıt hem de toplumsal ve politik analiz açısından değerli kılar.

Le Guin’in *Mülksüzler*’deki Anarres ve Urras tasvirleri, ütopya ve distopya kavramlarını derinlemesine sorgulayan bir yapı sunar. Anarres, anarşist ve kolektivist bir toplum olarak, başlangıçta bireysel özgürlükler, eşitlik ve dayanışma üzerine kurulmuş olsa da, pratikte bu ideallerin baskıcı bir yapıya dönüşmesiyle distopik unsurlar taşır. Bireylerin toplumsal normlara uymaya zorlanması, özgürlüklerinin kısıtlanması ve kolektif iyilik adına yapılan fedakarlıklar, toplumun idealist hedeflerine ulaşmakta yaşadığı zorlukları ve çelişkileri ortaya koyar. Bu, anarşist düşüncenin de potansiyel zaafalarını gözler önüne serer.

Öte yandan, Urras’taki kapitalist toplum ise zenginlik, bolluk ve refah vaat ederken, bu zenginliğin işçi sınıfının sömürülmesi ve toplumsal eşitsizliklerle şekillendiğini gösterir. Le Guin, kapitalizmin idealizmini sorgular ve ekonomik büyüme ile sosyal adalet arasındaki çelişkiyi vurgular. Urras’ta büyük servetler ve yüksek yaşam standartları, alt sınıfların ezilmesi ve toplumda derin eşitsizliklerle gölgelenmiştir.

Le Guin’in bu ikiliği yansıtan anlatısı, geleneksel distopya kalıplarından farklı olarak, tek bir ‘karanlık dünya’ sunmaz. Bunun yerine, her iki toplumun da zayıflıklarını ve sınırlamalarını irdeler. Anarres’in toplumsal yapısındaki baskılar ve Urras’ın eşitsizlikleri, her iki sistemin de idealist yönlerinin ve gerçekliklerinin çelişkili doğasını gözler önüne serer. Le Guin, ütopyayı mutlak bir iyilik olarak değil, sürekli bir çatışma ve evrim süreci olarak ele alır. Bu yaklaşım, *Mülksüzler*’i sadece bir distopya ya da ütopya olarak değil, insan toplumlarının potansiyel ve zorluklarını sorgulayan, ikircikli bir ütopya haline getirir.

Geleneksel distopya edebiyatı, genellikle tek bir otoriter sistemin baskıcı yönetimini ve bireyin bu sisteme karşı verdiği mücadelesini konu alır. Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* ve George Orwell'in *1984* romanlarında, bireylerin totaliter rejimlerle çatışması ve özgürlük mücadelesi merkezi bir tema olarak öne çıkar. Bu tür eserler, genellikle baskıcı yönetimlerin yarattığı kısıtlamalarla, bireyin kişisel özgürlüğünü savunduğu bir mücadeleyi işler.

Ancak *Mülksüzler*, bu geleneksel yaklaşımın ötesine geçer. Ursula K. Le Guin, bireyi yalnızca bir otoriter sistemle değil, birden fazla karşıt sistemle, yani Anarres'teki kolektivist yapıyla ve Urras'taki kapitalist çıkarlarla çatışan bir karakter olarak sunar. Shevek'in, Anarres'teki toplumsal normlara ve Urras'taki kapitalist çıkarlar ile egemenlik ilişkilerine meydan okuması, distopya ve ütopya arasındaki sınırları bulanıklaştırır. Bu çok katmanlı çatışma, bireyin yalnızca tek bir sistemle değil, birden fazla toplumsal düzenle olan sürekli mücadelesini ortaya koyar.

Le Guin'in romanı, çözüm arayışını değil, idealize edilmiş sistemlerin potansiyel tehlikelerini vurgular. Anarres ve Urras'taki her iki sistemin de sunduğu ütopyaların, birer idealize edilmiş ütöfik çözüm olmaktan çok, toplumların çatışmalarını ve çelişkilerini gizleyen sorunlar olduğunu gösterir. Bu bakımdan, *Mülksüzler* çözüm yerine, her düzenin idealizasyonunun tehlikeleri üzerine düşünmeye sevk eder. Roman, ütopyaların ve distopyaların her ikisinin de sınırlamalarını ve potansiyel zaaflarını ortaya koyarak, insan toplumlarının arayışlarının ne denli karmaşık ve çelişkili olduğunu gözler önüne serer.

Mülksüzler, distopya edebiyatında nadiren rastlanan bir "sınır aşımı" temasını işler. Geleneksel distopyalar genellikle statik, kapalı toplumları tasvir eder; bu toplumlarda bireyler, sürekli olarak baskılarla karşılaşır ve özgürlük mücadelesi verir. Ancak Ursula K. Le Guin, bu geleneksel yapıyı kırarak, hareketlilik ve değişimi merkeze alır. Shevek, gezegenler arası yolculuk yaparak, sadece fiziksel sınırları aşmakla kalmaz, aynı zamanda ideolojik ve toplumsal sınırların ötesine geçmeye çalışır. Shevek'in Urras'a gitmesi ve ardından Anarres'e geri dönmesi, toplumlar arası karşılaştırma yapma olanağı sağlar. Urras'taki kapitalist sistemle Anarres'teki anarşist düzen arasındaki farklılıklar, Shevek'in gözünden ele alınarak, her iki toplumun da avantajları ve sınırlamaları ortaya konur. Bu gezegenler arası yolculuk, yalnızca fiziksel bir hareketlilik değil, aynı zamanda ideolojik bir keşfe, toplumların ve bireylerin içindeki sınırlara dair bir sorgulamaya dönüşür. Le Guin, *Mülksüzler* aracılığıyla, sınırların ötesine geçme fikrini, toplumsal yapılar ve birey arasındaki ilişkiyi sorgulamak için bir araç olarak kullanır. Bu yolculuk, bireyin yalnızca kendi toplumunda değil, farklı toplumsal düzenlerde de kendini nasıl bulduğunu ve her sistemin içinde belirli sınırlamalarla karşılaştığını gözler önüne serer.

Ursula K. Le Guin’in 1974 yılında yayımlanan *Mülksüzler* adlı eseri, yalnızca bir bilimkurgu eseri olmanın ötesinde, edebi ve düşünsel değerini zamanla kanıtlamış bir eserdir. Roman, 1975 yılında bilimkurgu alanındaki en prestijli ödüllerden Hugo ve Nebula ödüllerini kazanarak hem edebiyat çevrelerinde hem de okuyucular arasında kendini kanıtlamıştır (Le Guin, 331-332). Özellikle Amerikan Bilimkurgu Yazarları Derneği (SFWA) tarafından verilen Nebula ödülü, derneğin muhafazakâr yapısı ve Le Guin’in anarşist-sosyalist fikirleri göz önüne alındığında, eserin taşıdığı entelektüel gücün ve evrensel etkisinin bir göstergesidir. İlk yayımlandığı günden itibaren edebiyat dünyasında ayrıcalıklı bir yer edinen *Mülksüzler* hem türünün sınırlarını genişleten hem de toplumsal ve politik söylemleri zenginleştiren önemli bir eser olarak değerlendirilebilir.

Orijinal adı *The Dispossessed* olan *Mülksüzler*, başlığı itibarıyla çok katmanlı anlamlar taşıyan ve derin felsefi sorgulamalar içeren bir yapıt olarak dikkat çeker. Romanın orijinal adı, Fyodor Dostoyevski’nin *The Possessed* (Türkçeye *Ecinniler* olarak çevrilmiştir) adlı eserine bir göndermede bulunur. Dostoyevski’nin romanı, anarşist bir grubun çatışmalarını ve toplumsal mücadelelerini ele alırken, başkahramanlardan biri, dönemin tanınmış Rus anarşisti Sergey Neçayev’i andıran bir karakter olarak tasvir edilmiştir. *The Possessed* ifadesi, İngilizce’de hem “sahip olunanlar” hem de “ruhuna şeytan girmiş” veya “cin çarpmış” anlamlarına gelir. Bu, Le Guin’in başlık seçimindeki incelikli eleştirisini ortaya koyar.

Le Guin, *The Dispossessed* (*Mülksüzler*) başlığını, bu zıt anlamlar üzerinden seçerek, anarşistlerin şeytansı, ruhsal olarak bozulmuş figürler olarak tasvir edilmesinin yanlış olduğuna dikkat çeker. Le Guin’e göre, anarşistler ne şeytanın ne de insanın sahip olduğu kişiler değildir; tam tersine, sahipsizdirler. Bu bağlamda *The Dispossessed* terimi, romanın anarşist toplumunun temel özelliğini ortaya koyar. Anarres halkı, sahiplenme ve sahiplik anlayışından uzak, hiçbir otoriteye ve hiyerarşiye bağlı olmadan yaşar. Bu insanlar, Marx’ın proletaryayı tanımlarken kullandığı anlamda hem üretim araçlarından hem de toplumsal yapıları düzenleyen devlet, patron veya yönetici gibi hiyerarşilerden özgürdürler. Le Guin’in bu eseri, toplumsal düzenin ve bireylerin özgürlüğünün farklı bir biçimini sorgulayan derin bir eleştiri sunar. Toplumlara ve bireyleri tanımlama biçiminde sahiplik ve özgürlük arasındaki ince sınırları keşfeder. *Mülksüzler*’deki anarşist toplum, geleneksel toplumsal yapılarla çatışarak, insanın özgürlüğünü ve kolektif yaşamını farklı bir perspektiften ele alır. Bu eser, yalnızca anarşizme dair bir anlatı olmakla kalmaz, aynı zamanda insanın toplumsal yapılarla ilişkisini, iktidarın ve sahipliğin insan özgürlüğü üzerindeki etkilerini derinlemesine tartışır (Le Guin, 2022: 332).

Mülksüzler, distopya edebiyatındaki alışılmış kalıpları yıkarak, türün sınırlarını genişleten bir eser olarak değerlendirilmelidir. Le Guin, yalnızca bir dünya yaratmanın ötesine geçer; sistemlerin eleştirisini yapar ve bireyin bu sistemler içindeki yerini sorgular. Roman, ütopya ile distopyanın kesişim noktasında durarak, edebi türler arasında bir köprü oluşturur. Bu nedenle, *Mülksüzler* sadece bir distopya anlatısı olarak kalmaz; aynı zamanda insanlığın toplumsal ve bireysel mücadelesinin bir aynasını sunar. Le Guin, iki farklı gezegen arasındaki karşıtlıkları ve bu gezegenlerdeki sistemlerin etkilerini ele alırken, okuru mevcut toplum düzenlerine dair derin sorgulamalara yönlendirir. Bu anlamda, *Mülksüzler*, toplumsal eleştirinin edebi bir yansıması olarak hem insanın özgürlüğünü hem de toplumların içsel çelişkilerini ortaya koyan bir başyapıt olarak kabul edilebilir.

3. MÜLKSÜZLER'DE DİSTOPİK BİR GÖÇ

Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler* adlı eseri, bilimkurgu türünün öne çıkan örneklerinden biri olarak, anarşizm, ütopyacılık, toplumsal yapı ve bireysel özgürlük gibi temaları işler. Roman, Anarres ve Urras adlı iki zıt gezegeni merkeze alır ve bu gezegenler arasındaki karşılıklı bağımlılığı, "*Bizim dünyamız onların Ay'ı, bizim Ay'ımız onların dünyası*" (Le Guin, 2022: 43) ifadesiyle ortaya koyar. Bu metafor, her iki gezegenin konumlarını ve aralarındaki ilişkileri anlamlı bir şekilde betimler.

Romanda adı geçen gezegenlerden "Urras", dönemin süper güçleri olan ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş benzeri çatışmalara göndermede bulunurken, "Ur-" önekinin Almanca'daki "kaynak" veya "başlangıç" anlamı, Urras'ın Anarres halkının kökenini temsil eden bir yer olduğu izlenimini uyandırır. Diğer taraftan, "Anarres" ismi doğrudan "anarşi" kavramını çağrıştırırken, "-res" ekinin anlamı da bu gezegenin egemenlikten ve sahiplikten bağımsız bir yer olduğunu ifade eder. Bu da Anarres'in temelde anarşist ideolojiyi yansıtan bir toplum yapısına sahip olduğunu vurgular (Somay, 2010: 333). Le Guin, bu iki gezegenin isimlerinden başlayarak, toplumsal düzenin ve bireysel özgürlüğün sınırlarını ve potansiyelini sorgulayan bir eleştiri sunar.

Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler* adlı romanı, kapitalizmin (A-İo) ve komünizmin (Thu) egemen olduğu totaliter bir dünya olan Urras ile mülkiyetin olmadığı anarşist bir toplum olan Anarres arasındaki dinamikleri sorgular. Roman, "Anarres-Urras" başlıklı bir bölümle başlayarak sırasıyla bu iki farklı dünyayı ve bu dünyaların şartları altında şekillenen ana karakter Shevek'i ele alır. Roman, "Urras-Anarres" başlıklı on üçüncü bölümle son bulur ve Shevek'in tekrardan Anarres'e dönüşünü anlatır.

Romanın ana karakteri Shevek, Anarres’in sert çöl koşullarında yaşayan bir fizikçidir. Anarres toplumu, hiyerarşi ve adaletsizliği reddeden, ortak yaşam ve işbirliğine dayalı bir anarşist düzen içinde varlığını sürdürmektedir. Bu toplum, Odoizm felsefesine dayanır ve bireylerin eşitlikçi ve ortak emeğe dayalı bir yaşam biçimi geliştirdiği bir yapıya sahiptir. Ancak Shevek, bu anarşist düzenin bilimsel çalışmaları kısıtlayan yapısından rahatsızdır ve araştırmalarını politik müdahalelerden bağımsız bir şekilde sürdürme arzusundadır. Shevek, zaman ve mekân üzerine geliştirdiği “Eşzamanlılık İlkesi” adlı teorisini daha geniş bir evrenle paylaşma isteğiyle yola çıkar ve bu amacı gerçekleştirmek için Urras’a seyahat eder.

Başlangıçta, Urras, Shevek’e bireysel özgürlüğün bir sembolü gibi görünür. Ancak Shevek, Urras’ı tanıdıkça, burada karşılaştığı toplumsal yapının sınıf farklılıkları, cinsiyet eşitsizliği, ekolojik sömürü, militarizm ve savaş gibi bir dizi toplumsal sorunu barındıran ayrımcılığa dayalı sistemiyle hayal kırıklığına uğrar. Shevek, Urras’taki bu toplumsal gerçekliklerle yüzleşirken, özgürlük ve sadakat gibi temel kavramları yeniden sorgulamaya başlar. Bu süreç hem bireysel hem de toplumsal düzeyde özgürlük ve adaletin ne anlama geldiğine dair yoğun bir içsel çatışmayı beraberinde getirir.

Mülksüzler, bireycilik ve kolektivizm, özgürlük ve otorite, idealizm ve pragmatizm gibi zıt kavramlar arasında okuyucuyu kapsamlı bir yolculuğa çıkararak toplumsal yapıları ve bireysel özgürlüğü sorgular. Ursula K. Le Guin, Anarres ve Urras toplumları arasındaki karşıtlıkları ve anarşizm ile kapitalizmin eleştirisini yaparak, okuyucuyu sistemlerin eksikliklerini sorgulamaya davet eder.

3.1. *Mülksüzler*’de Göç Kuramlarının Ele Alınışı

Göç, insanlık tarihinin her döneminde, toplumsal yapılar ve bireyler için önemli bir olgu olmuştur. İnsanlar, çeşitli sebeplerle yer değiştirme ihtiyacı duymuş ve bu süreç, bireylerin, ailelerin ve toplumların tarihsel, sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarında önemli izler bırakmıştır. Göç, yalnızca bireysel bir hareket olarak değil, aynı zamanda toplumsal dinamiklerin, devletlerin, ekonomilerin ve kültürlerin şekillenmesinde de kritik bir rol oynamaktadır. Günümüzde, küreselleşme, teknolojik ilerlemeler, ekonomik farklılıklar ve çevresel değişiklikler gibi faktörlerle daha da karmaşılaşan göç hareketleri, dünya çapında önemli bir toplumsal ve politik mesele haline gelmektedir.

Göçün arkasında, bireylerin bulundukları coğrafi, ekonomik ve toplumsal yapıya bağlı pek çok neden bulunmaktadır. Tarihsel olarak, göç çeşitli faktörler tarafından şekillendirilmiştir. Zaman içinde, göçün ardında yatan nedenleri

anlamaya yönelik birçok teori geliştirilmiştir. Bu teoriler, göçün yalnızca ekonomik veya siyasi bir olgu değil, aynı zamanda bireysel tercihler ve toplumsal yapıların etkileşimiyle şekillenen bir süreç olduğunu vurgular (Tutar, 2021: 47). Göç teorilerini incelemek, göç hareketlerinin dinamiklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu teorilerin analizi, göçün yalnızca bir coğrafi hareketlilik değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel bir değişim süreci olduğunu ortaya koymaktadır.

Distopya edebiyatı, genellikle olumsuz bir geleceği, sosyal ve politik kaos tasvir ederken, göç olgusunun bu gelecekte nasıl şekil değiştirebileceğine dair önemli öngörüler sunmaktadır. Distopya eserleri, göçün etkileri üzerine bir ayna tutarak, gelecekteki toplumsal yapıları anlamamızda yol gösterici bir işlev üstlenir. Göç kuramları ile distopya arasında kurulan bağ, bu dinamiklerin nasıl şekilleneceği ve toplumları nasıl dönüştüreceği konusunda derinlemesine bir anlayış geliştirmemize yardımcı olmaktadır.

Göç kuramları, göçün arkasındaki nedenleri, bireylerin ve grupların göç kararlarını nasıl aldıklarını ve bu sürecin toplumsal, ekonomik ve politik etkilerini açıklamaya yönelik teorik çerçeveler sunar. Distopya ise, genellikle gelecekteki toplumların çöküşünü, yönetimlerin baskıcı yapısını, toplumsal eşitsizliği ve insanların zorlandığı bir yaşama biçimini ele alır. Distopya eserleri, gelecekteki göç hareketlerinin çarpıcı bir şekilde şekillendiği, belirli koşullar altında göçün zorluklarının ve insanlık dışı yanlarının ön plana çıktığı kurgusal dünyalar yaratır. Göç ile distopya arasındaki bağlantıyı incelemek, bireylerin zorla yerinden edilmesinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ve insan haklarının nasıl ihlal edilebileceğini anlamaya yönelik önemli bir perspektif sunar.

Erken dönem göç teorileri, bireylerin veya toplulukların göç etme kararlarını genellikle itici (push) ve çekici (pull) faktörler çerçevesinde açıklamaya odaklanmıştır. İlk kez Everett S. Lee'nin *A Theory of Migration* adlı makalesinde kuramsallaştırılan bu faktör ve etkenler, bireylerin göç etme kararlarını alırken sayısız itici ve çekici faktörün rol oynayabileceğini ortaya koymuştur.

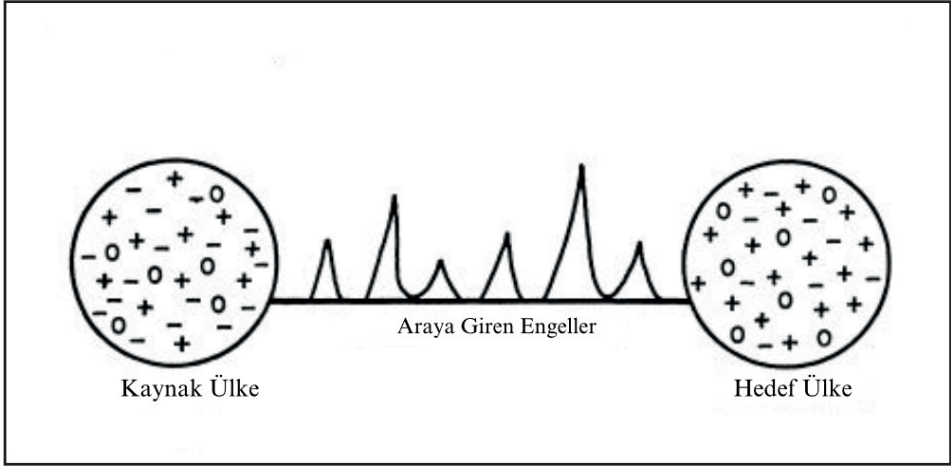
Lee, göçü mesafeye ve göç eyleminin gönüllü veya gönülsüz olup olmasına bakmaksızın, “*kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği*” olarak tanımlar (Lee, 1966: 49). Göç mesafesi ne kadar uzun ya da kısa, ne kadar kolay ya da zor olursa olsun, eylemin bir başlangıç ve bir varış noktası vardır ve bu süreç çeşitli engeller içerir. Lee'ye göre göç etme kararını ve sürecini etkileyen faktörler dört ana başlık altında özetlenebilir (Lee, 1966: 49-50):

1. Başlangıç yeriyle ilgili faktörler
2. Gidilecek yerle ilgili faktörler

3. Araya giren engeller

4. Kişisel faktörler

Lee, bu faktörleri şematize ederek, insanların bulundukları yerden gitmeyi düşündükleri yere doğru hareket etmelerini sağlayan çekici faktörleri pozitif (+) işaretiyle, bulundukları yerden başka bir yere gitmelerine yol açan itici faktörleri ise negatif (-) işaretiyle ifade etmiştir.

Kaynak: Lee, S. Everett. (1966). A Theory of Migration. Demography, Vol: 3, No: 1, ss: 50. (Çeviren: Tuba Tümtürk).

Lee'nin itme-çekme kuramında, pozitif (+) işareti, iyi yaşam standartları, istihdam olanakları ve güvenlik gibi çekici faktörleri tanımlar. Bu faktörler, göçmenlerin yeni bir yere yerleşmeye yönelik arzularını pekiştiren olumlu koşullardır. Diğer yandan, negatif (-) işareti, göçmenleri mevcut konumlarından ayrılmaya zorlayan ekonomik yetersizlikler, siyasi baskılar ve doğal afetler gibi olumsuz koşulları ifade eder. Göç sürecinde dolaylı etkisi olan, bireylerin kararlarını doğrudan etkilemeyen çevresel ya da bireysel faktörler ise nötr (0) işaretiyle sembolize edilmiştir.

Distopya eserlerinde göç genellikle dramatik ve olumsuz koşullar altında betimlenir. Göçmenler, çoğunlukla uzak ve belirsiz bir “daha iyi” yaşama doğru sürüklenir, bu süreç genellikle kaçınılmaz ve zorlu bir yolculuk olarak tasvir edilir. Lee'nin kuramı ışığında, Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler* romanında göç, yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda daha büyük toplumsal yapılar, politik baskılar ve etik sorunlar tarafından şekillendirilen bir zorunluluk olarak ortaya çıkar.

Mülksüzler romanında başkarakter Shevek'in yaşadığı toplumsal ve politik ortam, onu çaresiz bırakmakta ve göç etmeye zorlamaktadır. Anarres'te hüküm süren anarşist düzen, hükümetin katı ve gizli sınıf temelli yapısıyla, bireylerin yaşam alanlarını daraltmakta ve onları sürekli bir yoksulluk ve eşitsizlik içerisinde tutmaktadır. Her ne kadar Anarres özgürlük vaat etse de, pratikte sistem, bireylerin özgürlüklerini sınırlayan, toplumsal hareketliliği engelleyen ve pek çok insana yalnızca hayatta kalmaya yönelik bir yaşam sunan bir düzendir. Bu, tipik bir distopyanın özelliklerinden biridir; burada göç, bireysel bir tercih değil, zorlu koşulların dayattığı bir yaşam biçimi haline gelir.

... "Gerçekten korkunç. Bir dekad önceden bile haber vermiyorlar. Tek söyledikleri: Buraya gel! Hemen! Sonra da bizim özgür insanlar olduğumuzu, özgür insanlar olmamız gerektiğini söylüyorlar. Ne büyük şaka!.. (s.224)

Mülksüzler romanında, Shevek'in Anarres'ten Urras'a yaptığı göç, çalışmak istediği eşzamanlılık kuramının Anarres'te kabul görmemesi ve hatta engellenmesiyle başlar. Çalışmalarında özgürlüğü yakalayamayan Shevek için, Anarres'in mevcut durumu bir itici güç olarak ele alınabilir.

...O günlerden beri Shevek birçok yetenekli kişiyle çalışmış, ama Abbenay Enstitüsü'nün tam zamanlı üyesi olmadığından hiçbir zaman onları fazla ileriye götürememişti; eski sorunlarla, klasik Ardışıklık fiziğinin içinde boğulmuş kalmışlardı. Ona denk kimse yoktu. Burada, eşitsizlikler diyarında, sonunda kendine denk kişilere rastlamıştı (s.69).

...Eğer Kuram'ı orada bitirebilirim, onlara - bize, onlara, bütün dünyalara - verebilirim bu hoşuma gider. Burada duvarlar arasındayım. Sıkışığım, çalışmak zor, çalışmayı sınamak zor, aygıt yok, meslektaş yok, öğrenci yok. Üstelik işi yapınca da onu istemediklerini görüyorsun. Ya da, isteseler bile, onlar da Sabul'un yaptığı gibi, onay almak için inisiyatiften vazgeçmemi istiyorlar... (S. 322).

Lee'nin teorisine göre, bireylerin daha özgür toplumlarda yaşama isteği, baskıcı toplumlar için bir itici güç olabilir. Anarres, her ne kadar eşitlikçi bir toplum olarak görülse de, Shevek burada bilimsel çalışmalarını yapmak için uygun bir ortam bulamamakta ve sürekli olarak başkalarının onayına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, Anarres'in idealist yapısının aslında bireysel özgürlükleri ve yenilikçi düşünceleri engelleyen bir sisteme dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Liman ÜDE'nin doğrudan denetimindeydi, çünkü işletilmesi birçok sendikanın eşgüdümünü gerektiriyordu, ayrıca bu eşgüdümcülerin

bazılarının İoca bilmesi gerekiyordu. Özel bilgileri ve önemli mevki-leriyle bu Liman yöneticileri bürokratik bakış açısını benimsemeye eğilimliydiler: Otomatik olarak “Hayır,” diyorlardı. Matematikçilere gönderilen mektuplardan hoşlanmıyorlardı, çünkü şifreye benziyordu, hiç kimse de şifre olmadığından emin olamıyordu. Fizikçilere giden mektuplar eğer danışmanları olan Sabul onaylarsa geçiyordu. Sabul kendi Ardışıklık fiziği dışında herhangi bir konudaki çalışmaları onaylamıyordu. “Bu konuda yetkin değilim,” diye homurdanıp mektubu bir yana atıyordu. Shevek yine de mektubu Liman yöneticilerine gönderiyor, mektup da “Dışa gönderim için onaylanmadı” işaretiyle geri geliyordu. (s.140).

Lee’nin kuramı çerçevesinde, itici ve çekici faktörlerin bir araya gelmesi göçü şekillendirirken, distopya eserlerinde bu süreç genellikle daha karmaşık ve ütopyik bir şekilde karşımıza çıkar. *Mülksüzlerde*, bireylerin göç etme arzusunun hem toplumsal bir hareket hem de bireysel bir hesaplaşma olarak işlediği söylenebilir. Hem itici hem de çekici faktörler, distopyanın temel yapı taşlarıyla birleşerek, insanları yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda etik ve ideolojik bir göç sürecine sürükler.

Anarres’in sisteminden kaçan Shevek, yalnızca daha iyi yaşam koşulları arayışında değildir; aynı zamanda ideal bir dünya yaratma çabası içindedir. Bu bağlamda, göç yalnızca coğrafi bir hareketlilik değil, her iki toplumda da bireysel ve toplumsal bir değişim anlamına gelir. Göç hareketleri, mevcut yaşam düzenine karşı bir tepki olmanın ötesinde, yeni bir toplum, yeni bir kimlik ve daha büyük bir özgürlük arayışındır. Shevek’in göçü, hem kişisel bir özgürleşme süreci hem de toplumsal yapılar üzerinde dönüştürücü bir etki yaratma çabası olarak ele alınabilir.

Bir diğer önemli göç kuramı olan Dünya Sistemleri Teorisi, küresel ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dinamiklerini anlamak için önemli bir teorik çerçeve sunar. Bu teori, özellikle kapitalizmin küresel yayılımını, merkez ve çevre ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkileri ekseninde incelemektedir. Dünya Sistemleri Teorisi, dünya ekonomisini merkez ve çevre olmak üzere iki ana yapı üzerinden açıklar. Merkez ülkeler, kapitalist üretim ve tüketim süreçlerinde belirleyici bir konuma sahipken, çevre ülkeler, merkez ülkelerin ihtiyaç duyduğu hammadde, iş gücü ve pazarlama alanlarını sağlar (Tutar, 2021: 62). Bu ilişki, ekonomik temelde çift yönlü bir bağımlılığı ifade eder; çevre ülkeler ekonomik kalkınma adına merkezle ilişki kurarken, merkez ülkeler de kapitalist sistemin sürekliliği için çevreye ihtiyaç duyar.

Immanuel Wallerstein, kapitalist dünya ekonomisinin yalnızca ekonomik sistemleri değil, aynı zamanda politik ve toplumsal yapıları da şekillendirdiğini

ifade eder. Wallerstein’a göre, dünya tarihi boyunca imparatorluklar, sömürgecilik ve modern kapitalizm gibi farklı sistemler, tek bir dünya sisteminin farklı yüzlerini yansıtır. Dünya Sistemleri Teorisi, bu dinamiklerin küresel ölçekteki eşitsizlikleri nasıl yarattığını ve sürdürdüğünü inceler (Wallerstein, 2008: 56).

Wallerstein’ın Dünya Sistemleri Teorisi, distopya edebiyatı ile önemli paralellikler taşır. Distopyalar, genellikle kapitalist, adaletsiz ve eşitsiz toplumları tasvir eder; burada, sınıf ayrımları, sömürü ve çevresel tahribat ön plandadır. Wallerstein’ın teorisi, bu tür toplumsal yapıları ve güç dinamiklerini anlamamıza yardımcı olacak bir çerçeve sunar. Özellikle ekonomik merkez-çevre ilişkileri, distopya eserlerinde görülen güç dengesizlikleri ve küresel eşitsizliklere dair eleştirilerle örtüşmektedir.

Distopyalarda göç, bu eşitsizliklerin ve küresel kapitalizmin yarattığı bir yan ürün olarak karşımıza çıkar. Göç, sadece bireysel bir eylem değil, aynı zamanda daha geniş bir toplumsal ve ekonomik yapının, yani dünya sisteminin bir yansıması olarak işlev görür. Bu bağlamda, distopya edebiyatı, Wallerstein’ın teorisi ışığında, küresel kapitalizmin yarattığı eşitsizliklerin ve bunun sonucunda ortaya çıkan zorunlu göçlerin eleştirisini yapmaktadır.

Romanın temel yapı taşlarından biri, Anarres ve Urras’taki toplumsal yapıları ve bu yapıların birbirine olan etkisini incelemektir. Anarres, kendi kendine yeten, eşitsizlikten kaçan ve anarşist bir düzenle şekillenen bir gezegen olarak tasvir edilir. Ancak bu toplumsal yapının içinde gizli bir sömürü ve yoksulluk vardır. Anarres’in durumu, Wallerstein’ın çevre ülkelerine benzer bir yapıyı yansıtır; dışarıya karşı bağımsız ve eşitlikçi bir görünüm sergilese de, ekonomik ve toplumsal olarak dışa bağımlıdır ve bu bağımlılık onu yoksulluğa mahkum eder.

Diğer tarafta, Urras, zengin ve gelişmiş, kapitalist ve sömürgeci bir gezegen olarak betimlenir. Urras, Wallerstein’ın merkez ülkeleriyle örtüşür; burada yüksek yaşam standartları ve büyük ekonomik fırsatlar bulunmaktadır. Urras’ın bu özellikleri, Anarres’ten gelen Shevek’i cezbetmektedir. Ancak Urras, tıpkı merkez ülkeler gibi, çevre ülkelerden gelen iş gücünü ve doğal kaynakları sömürür. Bu merkez-çevre ilişkisi, her iki gezegenin yapısal ve ekonomik çelişkilerini derinleştirir, bireylerin hareket etme zorunluluğunu ve göçün ardındaki itici faktörleri gözler önüne serer.

Dünya Sistemleri Teorisi, çevre ülkelerden merkeze işgücü göçünü, merkez ülkelerinin ucuz emek talebiyle açıklar. Bu göç, merkezin ekonomik sistemini sürdürülebilir kılar. *Mülksüzler*’de de bu göç dinamiği, Shevek’in Anarres’ten Urras’a gitmesiyle sembolik bir boyut kazanır. Shevek’in, entelektüel emeğini paylaşmak amacıyla merkez toplumuna yönelmesi, dünya sistemindeki emek ve

bilgi transferini simgeler. Ancak Shevek’in Urras’ta yaşadığı yabancılaşma ve sömürü hissi, kapitalist merkezin çevre ülkeleri üzerindeki tahakkümünün duygusal ve etik boyutlarına da ışık tutar. Bu durum, bireysel ve toplumsal seviyede, merkez ve çevre arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını ve güç dengesizliklerini derinleştirir.

“Daha önce,” dedi Tirin bozuntuya vermeden, “orada, Urras’ta bir tepenin üzerinde oturup Anarres’e, bize bakan ve ‘Bakın, işte Ay’ diyen insanlar olduğu gerçeği hiç aklıma gelmemişti. Bizim dünyamız onların Ay’ı, bizim Ay’ımız onların dünyası.” (s.43).

Gemiler, fosillerden elde edilen gaz ve petrol ürünleri, Anarres üretiliminin sağlayamadığı bazı hassas makine parçaları ve elektronik aksam, sık sık da denemeler için yeni bir tür meyve ağacı veya tahlil getirirlerdi. Urras’a dönerken bir gemi dolusu cıva, bakır, alüminyum, uranyum, kalay ve altın götürürlerdi... Aslında Anarres Özgür Dünyası Urras’ın bir maden kolonisiydi. (s.85-86).

Wallerstein’in Dünya Sistemleri Teorisi ile *Mülksüzler* arasında, merkez-çevre ilişkileri, kapitalizm eleştirisi, emek süreci ve küresel sistemin etkileri açısından derin bir paralellik bulunmaktadır. Le Guin’in romanı, yalnızca hayalî bir toplumu değil, aynı zamanda modern kapitalist dünya sistemini ve bu sistemin çevre ülkeler üzerindeki etkilerini sorgulayan bir alegori olarak okunabilir.

Wallerstein’in dünya sistemleri teorisi, *Mülksüzler*deki göçün ekonomik, toplumsal ve politik boyutlarını anlamamıza yardımcı olur. Roman, dünya sistemleri dinamiklerini hem merkez-çevre ilişkileri üzerinden hem de bireysel göçmen hikayeleriyle derinlemesine işler. Anarres ve Urras arasındaki karşıtlık, küresel eşitsizlik ve sömürü arasındaki ilişkiyi simgelerken, bireylerin bu sistemler içindeki yerini sorgulamaktadır. *Mülksüzler*, hem bireysel bir kaçış hem de toplumsal bir değişim arayışındır; ancak bu arayış, daha büyük yapısal sorunlar ve küresel kapitalizmin etkisiyle sınırlıdır. Bu bağlamda, Wallerstein’in dünya sistemleri teorisi, *Mülksüzler*’deki göç dinamiklerini anlamak için güçlü teorik temellerinden birisi olarak görülmektedir.

3.2. *Mülksüzler*’de Göçmen Figürü

Göç teorileri, bireylerin ve toplulukların hareketliliğini anlamada önemli bir analitik çerçeve sunmakla birlikte, tarih boyunca göç olgusunun gerçekliği, göçmenlerin karşılaştığı zorluklarla şekillenmiştir. Bu zorluklar, yalnızca göç hareketinin kendisinden değil, aynı zamanda göçmenlerin vardıkları yerlerde karşı karşıya

kaldıkları dışlanma, ekonomik eşitsizlik, toplumsal uyumsuzluk ve politik baskılardan da kaynaklanmaktadır. Göçmenlerin tarih boyunca maruz kaldıkları bu sorunları anlamak, hem bu hareketlerin nedenlerini hem de sonuçlarını daha derinlemesine kavramaya olanak tanır.

Göç, insanlık tarihinin her döneminde ekonomik, siyasi, çevresel ve toplumsal faktörlerden etkilenmiştir. Büyük imparatorlukların çöküşü, savaşlar, sömürgecilik dönemi ve Sanayi Devrimi gibi tarihsel olaylar, kitlesel göç dalgalarını tetiklemiştir. Ancak bu süreçlerde göçmenlerin karşılaştığı zorluklar, göçün tarih boyunca sürekli bir mücadele alanı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Dil bariyeri, göçmenlerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Dil, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda sosyal kimlik ve toplumsal katılımın belirleyici unsurlarından biridir. Göçmenler yeni bir dil öğrenme süreciyle karşı karşıya kaldıklarında, bu durum yalnızca günlük yaşamda yaşanan pratik zorlukları artırmakla kalmaz; eğitim, sağlık hizmetleri ve işgücü piyasası gibi temel alanlarda ayrımcılık ve dışlanma riskini de beraberinde getirir. Dil bariyerleri, göçmenlerin kendilerini ifade etmesini engellemekle birlikte, toplumla bütünleşmelerini ve toplumsal haklarını kullanmalarını da zorlaştırır. Bu nedenle dil sorunu, sosyal dışlanma, ekonomik fırsat eşitsizliği ve kültürel yabancılaşma gibi daha geniş toplumsal sorunlarla ilişkili yapısal bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır (Isphording ve Otten, 2014: 30-31).

Dilsel engellerin bireylerin toplumsal yaşamları üzerindeki derin etkisini, Shevek'in deneyimleri üzerinden anlamak mümkündür. Bu bağlamda roman, dil bariyerlerinin göçmenlerin kimlik algısı ve toplumsal uyumu üzerindeki karmaşık etkilerini edebi bir perspektifle ele almaktadır. Örneğin, Shevek'in yaşadığı şu olay, bu durumun derinliğini etkileyici bir şekilde gözler önüne serer:

Davranışları acele ve isteksizceydi. Kopuk kopuk konuşuyordu, tıpkı kağıt parçalarına karaladığı gibi. Homurdanıyordu. "İoca öğrenmelisin," diye homurdandı Shevek'e.

"İoca öğrenmek mi?"

"İoca öğren dedim."

"Neden?"

"Urras fiziği okuyabilmen için! Atro, To, Baisk, bu adamları. Kimse onları Pravca'ya çevirmedi, çevireceği de yok. Anarres'te belki altı kişi anlayabilir onu. Herhangi bir dilde." (s.95).

Shevek'in İoca dilini öğrenmek zorunda kalışı, bilimsel bir gereklilik ol-

manın ötesinde, kültürel bir adaptasyon sürecinin de önemli bir parçasıdır. Urras diline özgü bazı terimlerin Pravca’ya tam anlamıyla çevrilememesi, göçmenlerin yeni bir dilde kendilerini ifade etme becerilerini kısıtlamaktadır. Bu durum, dil bariyerlerinin yalnızca iletişim alanında değil, aynı zamanda bireylerin sosyal dünyalarında da izolasyon yarattığını açıkça göstermektedir. Dilsel engeller, göçmenlerin toplumsal ve kültürel entegrasyon süreçlerini zorlaştırmakta; sosyal ağlara katılımlarını engelleyerek toplumsal dışlanma riskini artırmaktadır. Le Guin, bu bağlamda Shevek’in deneyimlerini ele alarak, dil engellerinin göçmenlerin bilimsel ve sosyal entegrasyonunu ne denli karmaşıkleştirdiğini güçlü bir şekilde betimlemektedir.

Dil, yalnızca iletişim aracı değil, aynı zamanda bir kültürün düşünme biçimlerini, değerlerini ve sosyal normlarını taşır. Le Guin, *Mülksüzler* romanında, Urras’tan Anarres’e göç eden Odocu ayrıkçıların dil ve kültürel uyum süreçlerini edebi bir bağlamda ele alarak, bu teorik çerçeveyi somutlaştırmaktadır.

“... Bak bakalım Simas emekliye ayrılınca programın yürütülmesini kim devralacak. O kadın alacak, Turib alacak, bahse girerim!”

“Bu ‘bahse girerim’ ifadesi ne anlama geliyor?” dedi toplumsal eleştiri dinlemeye hevesli olmayan biri.

...

“İoca bir sözcük,” dedi Shevek. “Urras’lıların olasılıklarla oynadığı bir oyun. Doğru tahmini yapan diğerlerinin malını alır.”..

“Onların sözcüklerinden biri nasıl Pravca’ya girmiş?”

“Göçmenler,” dedi bir başkası. “Erişkin olarak Pravca öğrenmek zorunda kalmışlardı. Uzun bir süre boyunca eski dilde düşünmüş olmalılar: Bir yerde lanet olsun sözünün Pravca sözlükte olmadığını okudum – o da İoca...” (s.203).

Anarres’e göç eden Odocuların Pravca dilini öğrenme sürecinde, Urras kökenli kelimelerden tamamen kopamadıkları gözlemlenmektedir. Bu durum, dilin yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bireylerin kültürel geçmişi ve kimliğiyle bağ kuran bir unsur olduğunu ortaya koyar.

Göçmenler için yaşam alanlarını terk etmek, yalnızlık ve güvensizlik gibi duygusal ve sosyal zorlukları beraberinde getirebilir. Yalnızlık ve güvensizlik duyguları, göçmenlerin karşılaştığı psikolojik ve toplumsal engellerin belirgin bir yansımasıdır (Ponizovsky ve Ritsner, 2004: 408). Yeni bir topluma uyum sağlama sürecinde kendilerini güvensiz hisseden göçmenler, yalnızca fiziksel anlamda değil, aynı zamanda sosyal bağlardan yoksunluk nedeniyle de yoğun bir

yalnızlık duygusu yaşayabilir. Bu durum, göçmenlerin evlerinden, ailelerinden ve alıştıkları çevrelerinden uzaklaşmalarının bir sonucu olarak, toplumsal entegrasyon sürecinde önemli bir engel oluşturmaktadır. Shevek'in yaşadığı yalnızlık ve toplumsal güvensizlik hissi, göçmenlerin izolasyon ve aidiyet sorunlarını açıkça ortaya koymaktadır.

Shevek kendini onların arasında çok yalnız hissediyordu. Rehberleri ve muhafızlarından kaçarken, insanların birbirlerine güvenmediği, temel ahlaki varsayımın karşılıklı yardımlaşma değil, karşılıklı saldırganlık olduğu bir toplumda tek başına kalmanın ne anlama gelebileceğini düşünmemişti. Biraz korkuyordu. (s.180).

Göçmenlerin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, güven ve toplumsal destek ağlarının eksikliğidir. Yeni yerleştikleri bölgelerde güven duygusu, göçmenlerin toplumsal uyum süreçlerinde hayati bir rol oynamaktadır. Sosyal güvencesizlik, göçmenlerin topluma entegre olma çabalarını engellemekte ve bu durum, dışlanmışlık hissini pekiştirmektedir. Shevek'in hissettiği yalnızlık, bu güven eksikliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve göçmenlerin yaşadığı yoğun psikolojik sorunların bir yansımasını sunmaktadır.

Göçmenlerin yaşadığı güvensizlik, yalnızca bireysel düzeyde bir stres kaynağı olmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal izolasyonun temel sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Yeni toplumlarda karşılaşılan kültürel, dilsel ve hukuki engeller, göçmenlerin aidiyet duygusundan yoksun hissetmelerine neden olmaktadır. Bu güvensizlik, göçmenlerin toplumsal ağlardan dışlanmasına, ekonomik fırsatlara erişimlerinin kısıtlanmasına ve sosyal ilişkiler kurmada güçlük çekmelerine yol açmaktadır. Sosyal destek sistemlerinin yetersizliği, göçmenlerin izolasyonunu daha da yoğunlaştırırken, bu durum yalnızlık duygularını pekiştirmekte ve toplumsal uyum süreçlerini olumsuz etkilemektedir.

Güvensizlik ve dışlanmışlık hissi, göçmenlerin toplumsal entegrasyon süreçlerini olumsuz etkileyerek, sosyal ilişkilerdeki bağların zayıflamasına neden olmaktadır. Bu durum, göçmenlerin yalnızca topluma katılımını engellemekle kalmaz, aynı zamanda onların psikolojik ve fiziksel sağlıklarını da olumsuz yönde etkileyebilir. Yalnızlık ve dışlanmışlık hissi, stresin artmasına ve psikolojik rahatsızlıkların gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, göçmenlerin yaşadığı güvensizlik, bireysel bir travmanın ötesine geçerek, toplumla sağlıklı bir bağ kurmalarını engelleyen ve sosyal izolasyonu pekiştiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Hurtado-de-Mendoza ve ark., 2014: 76-77).

... Çevresine bir duvar örülmesine izin vermiş ve bunu hiç fark etmemişti. Bir mülkiyetçi gibi sığınmayı kabul etmişti. Devşirilmişti,

Chifoilisk’in dediği gibi.

Ama duvarı nasıl yıkacağını bilmiyordu. Yıksaydı bile, nereye gidebilirdi? Korku gittikçe daha fazla sarıyordu benliğini, kime güvenebilirdi? Her taraftan zenginlerin gülümsemesiyle sarmalanmıştı. (s. 167-168).

Bu alıntı, Shevek’in deneyimi üzerinden göçmenlerin yaşadığı sosyal izolasyonun karmaşıklığını ve şiddetini anlamak için önemli bir perspektif sunmaktadır. Karakterin çevresine ördüğü “duvar,” yalnızca fiziksel bir engel değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal bir mesafeyi temsil etmektedir. Bu “duvar,” göçmenlerin hem ait oldukları toplumdan uzaklaşmalarını hem de yeni toplumda kendilerini kabul ettirememeleri durumlarını simgeleyebilir. Ayrıca “devşirilmiş” olarak tanımlanması, geçirdiği dönüşümün tam anlamıyla bir aidiyet duygusu sağlayamadığını ortaya koymaktadır. Göçmenlerin çoğu zaman kimliklerini ve geçmişlerini yeniden inşa etmek zorunda kalmaları, onları yalnızlaştırabilir ve sosyal bağlar kurmalarını zorlaştırabilir.

Göçmenler, yerleştikleri yeni toplumda aidiyet duygusu oluşturmakta sıklıkla zorluk yaşarlar. Bu yalnızlık, yalnızca fiziksel bir mesafe değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve psikolojik bir kopukluk olarak kendini gösterir. Göçmenler, eski toplumlarına olan bağlarını yitirirken, yeni toplumlarına tam anlamıyla uyum sağlayamadıkları için çift yönlü bir yabancılaşma hissiyle karşı karşıya kalırlar. Bu durum, onların hem geçmişlerine hem de mevcut yaşamlarına ilişkin bir aidiyet krizine sürüklenmelerine neden olabilir.

Burada yalnızdı, çünkü kendini sürgün etmiş bir toplumdan geliyordu. Kendi dünyasında hep yalnız olmuştu, çünkü kendini toplumundan sürmüştü. Göçmenler bir adım atmışlardı. O iki adım atmıştı. Kendi başınaydı, çünkü metafizik tehlikeyi göze almıştı.

Üstelik, ikisine de ait olmadığı iki dünyayı bir araya getirmeyi başarabileceğini düşünecek kadar aptallık etmişti. (s.83).

Shevek, göçmenlerin karşı karşıya kaldığı sosyal izolasyon ve yalnızlık hissini yoğun bir şekilde deneyimleyen bir karakter olarak karşımıza çıkar. Anarres’teki kısıtlayıcı toplumsal yapılar ve Urras’taki kapitalist düzenin yarattığı yabancılaşma, Shevek’i her iki dünyada da yalnız ve dışlanmış bir figür haline getirir. Bu durum, onun insanlık ve bilim adına yüksek idealleri savunmasına rağmen, toplumsal normlara ve sınıfsal ayrımlara meydan okuduğu için hiçbir toplumda aidiyet duygusu bulamamasının bir sonucudur. Shevek’in bu ikili yalnızlığı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde göçmenlik deneyiminin karmaşıklığını gözler önüne serer.

Sosyal uyumsuzluk, bireylerin veya grupların toplumun genel norm ve değerlerine uymamaları durumunu ifade ederken, kültürel norm farklılıkları, toplumlar arasında var olan davranış biçimleri, inançlar ve değerler arasındaki ayrımları tanımlar. Sosyal uyumsuzluk genellikle toplum tarafından kabul edilmeyen bireysel davranışlarla ilişkilendirilse de, kültürel norm farklılıkları, bu davranışların farklı toplumlar tarafından nasıl algılandığını önemli ölçüde etkiler. Bir toplumda “uyumsuz” olarak görülen bir davranış, başka bir kültürde tamamen doğal ve kabul edilebilir olabilir.

Bu durum, özellikle göçmenlerin deneyimlerinde belirginleşir; göçmenler, kendi kültürel normlarıyla geldikleri toplumun normları arasındaki farklılıkları keşfederken, sosyal uyumsuzlukla karşılaşabilirler. Bu farklılıklar, bireylerin kimliklerini yeniden şekillendirmelerine veya içsel çatışmalar yaşamalarına neden olarak, sosyal entegrasyon süreçlerini karmaşıktırabilir. Bu bağlamda, sosyal uyumsuzluk ve kültürel norm farklılıkları arasındaki ilişki, bireylerin toplumsal yapılarla nasıl etkileşimde bulunduğunu ve bu yapılar içinde kimliklerini nasıl konumlandıklarını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Konuşma sırasındaki bir duraklamada çocukların küçüğü ince, açık sesiyle, “Bay Shevek pek görgülü değil,” dedi.

Oiie’nin karısı çocuğu azarlamaya fırsat bulamadan Shevek “Neden?” diye sordu. “Ne yaptım?”

“Teşekkür etmediniz.”

“Ne için?”

“Turşu tabağını uzattığım zaman.”

...

“Onları benimle paylaştığını sanıyordum. Hediye olarak mı verdin? Benim ülkemde yalnızca hediyeler için teşekkür edilir. Diğer nesneleri herhangi bir şey söyleme gereği duymadan paylaşıyoruz. Turşuyu geri ister misin?” (s.130).

Shevek’in, Anarres’te nesnelerin paylaşılmasının doğal bir eylem olarak kabul edilip, buna özel bir teşekkür gereksinimi olmaması, onun kültürüne sıkı sıkıya bağlı bir şekilde büyüdüğünü ve bu kültürel normların dışındaki davranış biçimlerine yabancılaştığını gösterir. Urras’taki toplumun “hediye” kültürüne dayalı teşekkür ve nazik davranış normları, Shevek için tamamen anlaşılmazdır ve bu da onun toplumsal uyumsuzluk yaşamasına neden olur. Shevek’in bu tepkisi, göçmenlerin veya kültürel farklılıklar içinde yaşayan bireylerin karşılaştıkları en

temel zorluklardan birini ortaya koyar: farklı kültürler, benzer eylemleri çok farklı biçimlerde anlamlandırabilir ve uygulayabilir.

Urras’taki insanların teşekkür etme ve nazik davranışları yüceltme biçimi, Shevek için alışılmadık ve gereksizdir, bu da onu toplumsal ilişkilerde dışlanmış bir figür haline getirir. Bu durum, kültürel normların bireylerin sosyal etkileşimlerini nasıl şekillendirdiğini ve göçmenlerin davranış biçimleri açısından da büyük zorluklarla karşılaştıklarını gözler önüne serer. Kültürel uyum, göçmenlerin yeni toplumlarına entegre olma sürecinde büyük bir engel oluşturur, çünkü her toplum kendi içinde kabul edilen davranış biçimlerini, değerleri ve normları yaratır. Bu da, bireylerin yeni bir kültüre uyum sağlamalarını ve bu toplumda kendilerini kabul ettirebilmelerini zorlaştırır.

Göçmenlerin kültürel norm farklılıkları, yalnızca bireysel düzeyde sosyal etkileşimleri zorlaştırmakla kalmaz, aynı zamanda bu farklılıklar yerleşik toplumlar için bir tehdit algısı yaratabilir ve daha geniş çapta yabancı düşmanlığını körükleyebilir. Toplumlar, alışılmadık davranışlar ve değerler karşısında genellikle güvensizlik ve korku duyguları besler. Bu korku, toplumların göçmenleri “öteki” olarak görmelerine yol açar ve bu da dışlama, ötekileştirme ve ayrımcılığa dönüşebilir. Göçmenlerin davranış biçimlerine, geleneklerine ve değer sistemlerine duyulan tepki, sadece kişisel bir uyumsuzluk olarak kalmaz, aynı zamanda bu farklılıklar, toplumsal gerilimlerin ve yabancı düşmanlığının temel sebeplerinden biri haline gelebilir.

Yabancı düşmanlığı, özellikle göçmenlerin ve farklı kültürlere sahip bireylerin maruz kaldığı önyargı ve ayrımcılıkta belirginleşir. Toplumda yaygınlaşan bu olumsuz duygular ve davranışlar, göçmenlerin toplumsal kabulünü daha da zorlaştırır. Yabancı düşmanlığı, dışarıdan gelen ve farklı kültürlere sahip kişilere karşı duyulan korku, düşmanlık veya önyargı olarak tanımlanır ve bu durum, göçmenlerin toplumsal yabancılaşma ve dışlanmışlık hissiyle karşılaşmalarına yol açar (Kocakaya, 2018: 89-90). Göçmenlerin kendi kimliklerini kabul ettirme çabaları, toplumsal önyargılar ve stereotipler tarafından engellenebilir ve bu durum, yerleşik toplumda daha geniş çapta yabancı düşmanlığını pekiştirebilir.

“Gerçekten çok naziksiniz. Yani bir... şey için...”

“Ne için?”

“Bir anarşist için,” dedi ince ve özellikle yayararak konuştuğu sesiyle (Pae’nin ve Üniversite’deyken Oie’nin kullandığı vurgulamanın aynısıydı). “Hayal kırıklığına uğradım. Sizin tehlikeli ve kaba olacağınızı düşünmüştüm.” (s.171).

Urraslı Veä, beklediği gibi “tehlikeli ve kaba” bir tavır sergilemeyen bir anarşistle karşılaştığında hayal kırıklığına uğramaktadır. Bu durum, önyargıların ve toplumda yerleşik yabancı düşmanlığı tutumlarının bir yansıması olarak görölmektedir. Kişi, göçmen veya dışarıdan gelen birini, kendi normlarına ve değerlerine uymayan, dolayısıyla “tehlikeli” ya da “kaba” olarak etiketlemeyi beklemektedir. Yerleşik toplumda, dışarıdan gelen bireylerin kabul görebilmesi için sürekli olarak toplumsal beklentilere uyum göstermesi beklenir. Bu durum, göçmen kimliğine yönelik bir tehdit algısı olarak da yorumlanabilir.

SONUÇ

Ursula K. Le Guin’in 1974 yılında yayımlanan *Mülksüzler* romanı, distopik bir evrende göç, özgürlük, sosyal adalet ve bireysel haklar gibi evrensel temaları işler. Bu eser, aynı zamanda göçmenlerin karşılaştığı zorlukları ve baskıları günümüz perspektifinden de anlamamıza yardımcı olabilir. Göç, tarihsel olarak toplumların şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve hâlâ, politik, sosyal ve ekonomik faktörler nedeniyle ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Le Guin’in evreninde göç, özgürlüğün ve sosyal normların yeniden tanımlandığı bir süreç olarak ele alınırken, günümüz dünyasında da benzer temalar, kültürel farklılıklar, bireysel özgürlüklerin kısıtlanması ve sosyal izolasyon gibi göçmenlerin karşılaştığı zorluklarla paralel bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Mülksüzler romanında, Anarres olarak adlandırılan gezegende bireyler arasındaki siyasal ve ekonomik eşitsizlikler, özgürlükleri sınırlandıran bir yapıya dönüşür. Anarşist toplumda bile, egemenlik mücadeleleri ve otoriter yapılar bireylerin kişisel özgürlüklerini tehdit eder. Bu durum, günümüz göçmen sorunlarıyla doğrudan ilişkilidir. Modern dünyada, özellikle savaşlar, ekonomik krizler, insan hakları ihlalleri ve doğal afetler gibi sebeplerle insanlar yerinden edilmekte, göç etmeye zorlanmaktadır. Siyasi baskılar, bireylerin kendi topraklarında güvenli bir yaşam kurmalarını engeller. Bu durumu, *Mülksüzler*’de Shevek’in kendi dünyasından koparak daha güvenli ve özgür bir yaşam arayışındaki halleriyle paralellik kurarak değerlendirebiliriz. Le Guin, bireysel özgürlüklerin, özellikle otoriter devlet ortamlarında kısıtlanmasının, insanların başka yerlere göç etme ihtiyacını doğurduğunu vurgulamaktadır.

Göçmenler, farklı kültürlerden geldikleri için karşılaştıkları en büyük zorluklardan biri dil bariyeridir. *Mülksüzler*’deki Anarres ve Urras gezegenlerinin halkları, birbirlerinden farklı dillerde konuşmaktadır ve bu, sosyal etkileşimi zorlaştırmaktadır. Benzer şekilde, gerçek dünyada göçmenler, yeni bir ülkeye

geldiklerinde dil engeliyle karşılaşır. Bu durum, onların topluma entegrasyonunu güçleştirir, iş bulmalarını zorlaştırır ve kamusal hizmetlere erişimlerini kısıtlar. Göçmenlerin dil becerilerinin yetersizliği, yalnızlık, güvensizlik hissi ve sosyal dışlanma gibi duyguları besler. Le Guin’in romanında da bu durum edebi bir dille sunulmuştur.

Mülksüzler romanında, iki gezegenin birbirinden farklı politik yapıları ve toplumları, özellikle başkarakter Shevek’in yalnızlık ve güvensizlik hissine kapılmasına neden olur. Bireyler, toplumsal bağlar kuramadıkça yalnızlık duygusuyla baş başa kalır. Benzer şekilde, göçmenler, yeni bir topluma uyum sağlamakta zorlandıklarında benzer bir yalnızlık hissiyle karşılaşır. Özellikle kimliklerini kaybetme ya da yabancılaşma korkusu, göçmenlerin duygusal zorluklarla başa çıkma- larını daha da güçleştiren bir etken haline gelir. *Mülksüzler*’deki bireyler, yalnızlık ve güven arayışı içindeyken, göçmenler de benzer bir içsel çatışma yaşar: Hem kendi kökenlerine ait olmak isterler, hem de kabul görmek, güvenli bir ortamda var olmak isterler. Bu da onları sosyal ağların ve bağların yetersizliğine karşı savunmasız kılar.

Mülksüzler’de, bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri genellikle zordur; çünkü toplumsal normlar ve bireysel özgürlük anlayışları, insanları sosyal izolasyona iter. Toplumsal bağlar kurmanın zorluğu, bireylerin yalnızlıklarını pekiştirir. Günümüz toplumlarında da göçmenler, yerleştikleri yeni toplumlarda sosyal ağlara entegre olamamanın etkisiyle yalnızlık hissi yaşar. Genellikle, göçmenler, içinde bulundukları toplumda dışlanmışlık hissiyle mücadele eder. Kamusal hizmetlere ve desteğe erişim, sınırlı olabilir, bu da onların toplumsal uyum süreçlerini zorlaştırır. Le Guin, *Mülksüzler*’deki karakterlerin sosyal yapılarındaki eksikliklere dikkat çekerken, günümüz göçmenlerinin karşılaştığı benzer sosyal ağ eksikliklerine de dolaylı olarak ışık tutmaktadır.

Le Guin, *Mülksüzler*’deki karakterler aracılığıyla kültürel norm farklılıklarına ve bu farklılıkların yarattığı toplumsal gerilimlere dikkat çeker. Anarşist sistemin içinde bile, kültürel ve toplumsal normlar, bireylerin bir arada yaşamalarını zorlaştırabilir. Göçmenler, yeni bir toplumda kendi kültürlerini yaşatmaya çalışırken, sıklıkla yabancı düşmanlığı ve önyargılarla karşılaşır. Bu durum, onların kimliklerini savunmalarını ve aidiyet hislerini geliştirmelerini engeller. *Mülksüzler*’deki kültürel çatışmalar, günümüzdeki göçmen sorunlarıyla paralel bir şekilde, toplumsal hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığının yol açtığı zorlukları gösterir. Kültürel normlara uyum sağlamak zor olsa da, göçmenler gerçek hayatta yeni bir toplumda var olma ve kabul edilme mücadelesi verir.

Nihayetinde *Mülksüzler* romanı, bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasının ve otoriter yapının göçe nasıl yol açtığını, sosyal izolasyon ve kültürel farklılıkla-

rın ne gibi engeller yaratabileceğini anlamamıza yardımcı olan bir yapıt olarak, günümüz göçmen sorunlarıyla doğrudan ilişkilidir. Hem dil bariyerleri, yalnızlık hissi, sosyal ağ eksiklikleri ve yabancı düşmanlığı gibi olgular, hem de toplumsal baskılar ve özgürlük kısıtlamaları, göçmenlerin karşılaştığı başlıca zorluklardır. Le Guin'in eserinde anlatılanlar, günümüz dünyasında göçmenlerin yaşadığı sorunlarla benzerlik gösterirken, bu eser, insanlık tarihinin değişmeyen sorunlarını anlamamız için güçlü bir metafor sunar. Dünyalar değişse bile sorunlar aynı kalmaktadır. Göçmenlerin karşılaştığı bu zorluklar, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir sorundur ve küresel çözüm gerektirir.

KAYNAKÇA

- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization* (Vol. 1). University of Minnesota Press.
- Atasoy, E. (2020). Distopik kurgu ve ümitvar distopya bağlamında ütopyacılık geleneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1135-1147.
- Avcı, M. (2006). *Tommaso Campanella ve Thomas More'un ütopyalarının karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Baldwin, M. (2019). *The evolution of dystopian literature*. Ramapo College Honors Program.
- Bıçakcı, H. (2019). Ütopik sosyalizmde yönetim anlayışı. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 403-417.
- Bilsborrow, R. E. (2002). Migration, population change, and the rural environment. *Environmental Change and Security Project Report*, 8(1), 69-84.
- Bloom, H. (2004). *Bloom's modern critical interpretations: George Orwell's 1984*. Chelsea House Publishers.
- Booker, M. K. (2012). Ütopya, distopya, toplumsal eleştiri. (O. Tecimen, Çev.). *Notos Kitap*, 36, 35-46.
- Castles, S., Miller, M. J., ve Ammendola, G. (2005). The age of migration: International population movements in the modern world. *American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, 27(6), 537-542. <https://doi.org/10.1080/10803920500434037>
- Castells, M. (2009). *Mobile communication and society: A global perspective*. MIT Press.
- Cummins, E. (1993). *Understanding Ursula K. Le Guin*. USA: University of South Carolina Press.
- Dalkıran, D. (2018). *Hannah Arendt'in siyaset felsefesinde "totalitarizm" meselesi* (Yüksek lisans tezi) Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye.
- De Haas, H., Castles, S., ve Miller, M. J. (2009). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Bloomsbury Publishing.

- De Haas, H. (2014). Migration theory: Quo vadis? (IMI working papers, No. 100). Retrieved from <https://www.migrationinstitute.org/publications/wp-100-14>
- Dillman, D. (2020). *Resistance in dystopian fiction* (Yayınlanmış doktora tezi), Western Sydney University, Avustralya.
- Eisenstadt, S. N. (1953). Analysis of patterns of immigration and absorption of immigrants. *Population Studies*, 7(2), 167–180. <https://doi.org/10.1080/00324728.1953.10415301>
- Engélibert, J. P. (2023). Dystopian fictions and contemporary fears. In *The Routledge handbook of fiction and belief* (pp. 311-322). Routledge.
- Fraser, N. (2012). *Feminism, capitalism, and the cunning of history: An introduction* (FMSH-WP-2012-17). Fonds de la Recherche Scientifique-Humanité.
- Fromm, E. (1961). *Afterword to George Orwell's 1984*. New York: New American.
- Hurtado-de-Mendoza, A., Gonzales, F. A., Serrano, A., ve Kaltman, S. (2014). Social isolation and perceived barriers to establishing social networks among Latina immigrants. *American Journal of Community Psychology*, 53, 73–82.
- Isphording, I. E., ve Otten, S. (2014). Linguistic barriers in the destination language acquisition of immigrants. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 105, 30–50.
- Jaeckle, D. P. (2009). Embodied anarchy in Ursula K. Le Guin's *The Dispossessed*. *Utopian Studies*, 20(1), 75–95.
- Kocakaya, R. (2018). Göç bağlamında yabancı düşmanlığı ve toplumsal bütünleşme. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4(8), 88–96.
- Kumar, K. (1993). The end of socialism? The end of utopia? The end of history? In K. Kumar and S. Bann (Eds.), *Utopias and the millennium* (pp. 63-80). Reaktion Books.
- Lee, S. E. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Le Guin, U. K. (2022). *Mülksüzler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Marcuse, H. (1964). *One-dimensional man* (Vol. 1). Boston: Beacon Press.
- Mishra, D. K. (2020). Seasonal migration and unfree labour in globalising India: Insights from field surveys in Odisha. *The Indian Journal of Labour Economics*, 63(4), 1087-1106.
- Moylan, T. (2000). *Scraps of the untainted sky: Science fiction, utopia, dystopia*. Boulder, CO: Westview Press.
- Moylan, T. (2020). *The necessity of hope in dystopian times: A critical reflection*. Pennsylvania State University Press.
- Neydim, N., ve Polatel, A. (2020). Distopya romanlarının oluşumu ve tarihsel gelişimi; Çevirilerinin incelenmesinde öne çıkan kuramsal yaklaşımlar. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi - Istanbul University Journal of Translation Studies*, 12, 53-75. <https://doi.org/10.26650/ijuts.2020.12.0004>

- Offe, C. (1984). *Contradictions of the welfare state*. The MIT Press.
- Öztürk, A. S. (2021). *Ütopya ve distopya edebiyatının toplumsal temelleri ve eleştirel kimliği*. (Yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi, Türkiye.
- Ponizovsky, A. M., ve Ritsner, M. S. (2004). Patterns of loneliness in an immigrant population. *Comprehensive Psychiatry*, 45(5), 408–414.
- Pospíšil, J. (2016). *The historical development of dystopian literature*. Palacky University in Olomouc.
- Sargent, L. T. (1994). The three faces of utopianism revisited. *Utopian Studies*, 5(1), 1-37.
- Simpson, N. B. (2022). Demographic and economic determinants of migration. *IZA World of Labor*.
- Sironi, A., Bauloz, A., ve Emmanuel, M. (Eds.). (2019). *Glossary on migration* (International Migration Law, No. 34). International Organization for Migration (IOM), Geneva.
- Somay, B. (2010). *The view from the masthead: Journey through dystopia towards an open-ended utopia* (G. Yazıcı, Ed.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Şipli, S. (2022). *A comparative study of utopian and dystopian ecofeminism in Marge Piercy's Woman on the Edge of Time (1976), Margaret Atwood's The Handmaid's Tale (1985), and Ursula K. Le Guin's Always Coming Home (1985)* (Yüksek lisans tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Tutar, K. (2021). *Göç ve çalışma izinli Suriyeliler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Wallerstein, I. (2008). The modern world-system as a capitalist world-economy. In F. J. Lechner and J. Boli (Eds.), *The globalization reader* (pp. 55-61).
- Yılmaz, Ç. (2019). *Ursula K. Le Guin's fantasy world in the first earthsea trilogy embedded in Kabbalah* (Yüksek lisans tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Yücedağ, G. (2019). *Edebiyatın üç kuşağı üzerinden göç ve göçmenliğin dönüşümüne bakmak: Almanya'daki Türk diasporası örneği* (Yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Türkiye.
- Zeb, A., Moldez, R. G., Kawabata, T., Sultan, A., ve Lodhi, K. (2023). Dystopian literature in the 21st century: Themes, trends, and sociopolitical reflections. *Harf-o-Sukhan*, 7(4), 77-86.
- Zelinsky, W. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical review*, 219-249.

SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DEKİ GÖÇMEN ÇOCUKLARIN EĞİTİM SÜRECİ

Sadraddin Mammadli

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Sosyal Politika Programı Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye.
E:mail: mammadli.sadraddin01@hbv.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7455-8603

Derleme Makale / Review Article:

Geliş Tarihi-Received Date: 18.11.2024, Kabul Tarihi-Accepted Date: 27.11.2024

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca coğrafi konum sebebiyle çok fazla göçlere tanıklık etmiştir. Bu nedenle Türk halkı göç gibi kavramlara aşina olmuştur. 2011 yılında Suriye’de baş veren iç savaşlar nedeniyle Türkiye, tarihinin en büyük göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. İlk başlardan bu göçün geçici olduğu düşünülse de, zamanla bu düşüncenin tam tersi olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle hem hükümet hem uluslararası kurum ve kuruluşlar hem de yerli halk bu göç dalgasına yönelik farklı politikalar izlemeye başlamışlar. Biz de, bu çalışmada, Türkiye’de göçmen çocukların eğitim süreçlerini, sosyal politika perspektifinden ele alarak bu çocukların karşılaştığı fırsatlar ve tehditler, mevcut eğitim politikaları ve entegrasyon çabaları gibi konuları inceledik. Çalışmada göçmen çocukların eğitim süreçlerinin karmaşıklığı, bu süreçlerin uluslararası ve ulusal hukuki çerçevesi, entegrasyon ve sosyal içermeye politikalarının önemi, mevcut eğitim politikalarının ve uygulamalarının değerlendirilmesi ve sivil toplum kuruluşlarının rolü, entegrasyon çabalarının başarılı ve başarısız örnekleri ele almıştır. Amacımız, Türkiye’deki göçmen çocukların eğitim süreçlerine dair kapsamlı bir bakış açısı sunarak, bu konuya ilişkin politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için bilgi sağlamaktır. Çalışmada, göçmen çocukların eğitim sürecine ilişkin mevcut literatürdeki, kitaplar, makaleler, dergiler, raporlar ve çevrimiçi kaynaklar incelenmiş ve Türkiye’deki eğitim sisteminin göçmen çocuklara uyum sağlama kapasitesi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen Çocuklar, Sosyal Politika, Eğitim.

THE EDUCATIONAL PROCESS OF MIGRANT CHILDREN IN TÜRKİYE FROM A SOCIAL POLICY PERSPECTIVE

ABSTRACT

Throughout the history of the Republic of Türkiye, due to its geographical location, the country has witnessed numerous migration waves. As a result, the Turkish population has become familiar with the concept of migration. In 2011, due to the civil wars in Syria, Türkiye faced the largest migration wave in its history. While this migration was initially thought to be temporary, it later became clear that this assumption was inaccurate. Consequently, the government, international institutions, and local communities began to adopt various policies in response to this migration wave. In this study, we examined the educational processes of migrant children in Türkiye from a social policy perspective, focusing on the opportunities and threats these children face, existing educational policies, and integration efforts. The study addressed the complexity of the educational processes of migrant children, the international and national legal frameworks surrounding these processes, the importance of integration and social inclusion policies, the evaluation of current educational policies and practices, the role of non-governmental organizations, and the successful and unsuccessful examples of integration efforts. Our aim is to provide a comprehensive perspective on the educational processes of migrant children in Türkiye, offering insights for the development and implementation of policies related to this issue. The study examines the existing literature on the educational processes of migrant children, including books, articles, journals, reports, and online resources, and assesses the capacity of Türkiye's education system to adapt and respond to the needs of migrant children.

Keywords: Migration, Migrant Children, Social Policy, Education.

Giriş

Göç, hem bir zorunluluk hem de bir umut ışığıdır. Göç, insanlığın ortak bir deneyimi olup, kültürlerin bir araya gelmesini ve zenginleşmesini sağlar. Türkiye Cumhuriyeti de coğrafi konum sebebiyle tarihi boyunca çok fazla göçlere tanıklık etmiştir. Özellikle 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşla birlikte, Türkiye tarihinin en büyük göç hareketlerinden biriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu göç dalgasının bir sonucu olarak, göçmen nüfusun önemli bir bölümünü çocuklar oluşturmaktadır. Göçmen çocukların eğitimi, toplumsal uyum ve entegrasyon süreçlerinin merkezinde yer almakta ve sosyal politika açısından büyük önem taşımaktadır.

Eğitim, bireylerin sosyal ve ekonomik yaşamlarına katılımını kolaylaştırmanın yanı sıra, toplumların sürdürülebilir kalkınmasına da katkı sağlar. Göçmen

çocuklar için ise eğitim, yalnızca bilgi edinme süreci değil, aynı zamanda toplumsal kabul ve entegrasyonun da bir aracı olarak işlev görür. Ancak bu çocukların eğitim süreçleri, hem bireysel hem de sistemik pek çok engelle karşı karşıyadır. Dil bariyerleri, ekonomik yetersizlikler ve kültürel farklılıklar, göçmen çocukların eğitime erişimini kısıtlayan temel faktörler arasında yer almaktadır. Bu durum, çocukların sadece bireysel gelişimlerini değil, aynı zamanda toplumsal uyumunu ve gelecekteki yaşamlarını da olumsuz etkilemektedir.

Göçmen çocukların eğitimi, uluslararası hukuk ve ulusal mevzuat tarafından güvence altına alınmış bir haktır. Ancak, bu hakkın tam olarak gerçekleşmesi için yasal düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması, eğitim sisteminin göçmen çocuklara uygun hale getirilmesi ve tüm paydaşların işbirliği içinde çalışması gerekmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’deki göçmen çocukların eğitim süreçlerini sosyal politika perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın konusu olan göçmen çocuklar, geçici koruma kavramı altında değerlendirilecektir. Göçmen çocukların karşılaştığı fırsatlar ve tehditlerin yanı sıra, mevcut eğitim politikalarının bu çocukların ihtiyaçlarına ne ölçüde yanıt verebildiği ele alınmıştır. Aynı zamanda, sosyal içerme ve entegrasyon politikalarının etkileri, ulusal ve uluslararası hukuki çerçeve bağlamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı, göçmen çocukların eğitim süreçlerine ilişkin bütüncül bir perspektif sunarak, bu alandaki sosyal politika uygulamalarına katkı sağlamaktır.

1. Sosyal Politika ve Eğitim: Teorik Bir Çerçeve

1.1. Sosyal Politika Kavramının Eğitimle Kesişim Noktaları

Politika kavramı, “ulusal düzeyde, devletin anayasal belgelerden başlayarak, ulusal ve uluslararası yasal metinler ile özellikle taraf olduğu uluslararası sosyal insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde üstlenmek zorunda olduğu ve yerine getirmesi gereken politikaları ifade eder.” Sosyal politika bağlamında ele alınan politika kavramı ise, devletin belirlenmiş sosyal hedefleri gerçekleştirmekle yükümlü olduğu, bu hedeflere ulaşmak için her türlü yöntemin kullanıldığı somut ve pozitif politikaları kapsamaktadır (Gülmez, 2017: 25-26).

Sanayi Devrimi, sadece tarım ekonomisini sanayi temelli bir yapıya dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda başta İngiltere olmak üzere dünya genelinde önemli değişim ve dönüşümlere yol açmıştır (Stewart, 1969: 4). Sanayi devrimiyle birlikte yaşanan hızlı değişim, işçilerin yaşam koşullarını olumsuz etkilemiş, açlık, yoksulluk ve sömürü gibi sorunları beraberinde getirmiştir. İnsan

onuruyula bağdaşmayan çalışma şartları karşısında devlet, vatandaşlarının refahını sağlamak amacıyla harekete geçmiştir. Bu durum, sosyal politikaların gelişimini hızlandırarak, devletin sosyal sorunlara daha etkin müdahale etmesine yol açmıştır (Şenkal, 2005: 26).

Sosyal politika tanımlanırken dar ve geniş kapsamda iki farklı şekilde ele alınabilir. Dar anlamda sosyal politika, iki farklı boyutta değerlendirilebilir. Birincisi, ekonomik açıdan zayıf ve bağımlı bireylerin sermayeye karşı korunması ve sömürülmelerinin önlenmesi amacıyla devletin devreye girip aldığı koruyucu, sınıflar arası uyum ve denge sağlayıcı tedbirlerdir. Bu tedbirler, sosyal politikanın bir yönünü oluşturur. İkincisi ise, sömürünün önlenmesi ve ilgili kişilerin doğal haklarının ve özgürlüklerinin devlet tarafından ihlal edilmemesi ve diğer bireylere karşı korunmasıdır (Talas, 1990: 32).

Başka bir ifadeyle sosyal politika, ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı birey ve grupları korumak, piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı ve derinleştirdiği sosyal adaletsizlik ve eşitsizlikleri azaltmak amacıyla uygulanması gereken politikaları, alınacak önlemleri ve yapılacak hukuki düzenlemeleri inceleyen bir disiplin olarak tanımlanabilir (Yüksel, 2016: 490).

Bu tanımlara dayanarak özetlemek gerekirse, sosyal politikanın temel amacı; toplumda gelir dağılımında adaletin sağlanması, yoksullukla mücadele edilmesi, istihdam politikalarının uygulanması, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve eğitim politikalarının hayata geçirilmesidir.

Koray’a göre, sosyal devletin temel amacı, tüm bireylerin refah seviyesini yükseltmek için sosyal politikalar uygulamaktır. Bu politikalar sayesinde toplumdaki farklı gruplar arasında denge kurulmalı, sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri gözetilmelidir. Yani sosyal devlet, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumun her kesiminin yaşam kalitesini artırmayı hedefler (Koray, 2008: 28).

Hatıpler’e göre, sosyal politikanın en temel amacı, toplumun tüm kesimlerinin yaşam standartlarını yükselterek sosyal bir denge kurmaktır. Bu sayede hem ekonomik eşitsizliklerin azalması hem de toplumsal huzurun sağlanması hedeflenir. Kısacası, sosyal politika, toplumdaki adaletsizlikleri gidererek herkes için daha yaşanabilir bir ortam yaratmayı amaçlar (Hatıpler, 2019: 39).

Eğitim kavramından bahsedecek olursak, eğitimle ilgili birçok tanım yapılmıştır. En geniş anlamıyla eğitim, çocuklara, ergenlere ve yetişkinlere kazandırılacak zihinsel ve bedensel yeteneklerin tümünü kapsayan her türlü yetiştirme sürecidir. Eğitim genel olarak iki kategoriye ayrılır: örgütlenmiş (formal) eğitim ve örgütlenmemiş (informal) eğitim. Bireyin zihinsel becerilerini geliştirmesi ve bir meslek edinmesini sağlayacak uzmanlık alanlarındaki bilgilerin kazanılması

için gerekli her tür yetiştirme örgütlenmiş eğitim kapsamında yer alır. Örgütlenmiş eğitim veya örgün eğitim (ilköğretim, ortaöğretim vb.), yaygın eğitim ve hizmet içi eğitimle birlikte değerlendirilir (Yüksel, 2016: 490).

Türk Dil Kurumu eğitimi, “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine, okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” şeklinde tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr E.T: 02.11.2024).

Durkheim’e göre eğitim, “toplumsal ve fiziki çevrenin insan üzerinde oluşturduğu etkiler” olarak tanımlanırken, Kant eğitimle ilgili olarak “insanların mükemmelleştirilmesi” ifadesini kullanmaktadır. H. Spencer ve Herbart ise eğitimi, “insan ve toplum hayatının iyileştirilmesine yönelik tüm etkinlikler” şeklinde tanımlamaktadır (Ortaç, 2003 aktaran, Şahin, 2017: 125).

Bu tanımları birleştirdiğimizde, eğitim sadece bireysel bir gelişim aracı olmanın ötesinde, toplumsal düzenin, eşitliğin ve ilerlemenin sağlanmasında hayati bir rol oynayan çok boyutlu bir süreç olarak karşımıza çıkar. Eğitim, hem kişisel hem toplumsal düzeyde sürekli bir gelişim ve dönüşüm sürecidir.

Eğitimle ilgili sosyal politikaların temel amacı, her bireyin yeteneklerini en üst düzeye çıkarabilmesi için eğitim fırsatlarına eşit erişim sağlamaktır. Bu sayede, toplumdaki farklılıklar nedeniyle eğitimde yaşanan adaletsizlikler giderilerek, herkesin yeteneklerini gerçekleştirebilmesi hedeflenir (Hatipler, 2019: 39).

Çocuk ve çocukluk kavramından da bahsedecek olursak, çocuk veya çocukluk bir insanın yaşamının ilk dönemlerini kapsayan, yetişkinlik öncesi bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu süreçte birey, hem fiziksel hem de zihinsel olarak gelişirken, aynı zamanda toplumsal rolleri öğrenir. Çocukluk, tarih boyunca ve farklı kültürlerde farklı şekillerde algılanmış ve değerlendirilmiştir. Günümüzde bile çocukluk, bir toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına göre farklı anlamlar taşımaktadır. Çocuk, yetişkin olmaya hazırlanan, bağımlı bir birey olarak görülmekle birlikte, aynı zamanda geleceğin yetişkinleri olarak da kabul edilir. Bu nedenle çocukluk, sadece bir geçiş dönemi değil, aynı zamanda toplumların geleceği için önemli bir yatırım alanıdır (Çifci, 2018: 60-61).

Türk Dil Kurumu ise çocuk kavramını, “küçük yaştaki kız ya da erkek, soy bakımından oğul veya kız, evlat, bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız”, şeklinde tanımlamaktadır. (www.tdk.gov.tr E.T. 23.11.2024).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ise çocuk kavramını, 18 yaş sınırı ile çocukluğu tanımlayarak, bu yaşa kadar olan bireylerin özel korumaya ihtiyacı olduğunu belirtir (Sağlam ve Aral, 2016: 46).

Sosyal politika perspektifinden bakıldığında, eğitimde fırsat eşitliği sağlanması, toplumsal eşitsizlikleri azaltmak için önemli bir adımdır. Eğitim, sosyal politikaların uygulanmasında bir araç olarak kullanılabilir. Yoksulluk, ayrımcılık ve gelir eşitsizlikleriyle mücadelede, eğitim, bireylerin potansiyelini geliştirerek onları daha güçlü bir ekonomik ve sosyal konuma getirir. Ayrıca, eğitimdeki iyileştirmeler, toplumsal içermeye sağlayarak herkesin eşit fırsatlar elde etmesine yardımcı olabilir.

1.2. Eğitimde Hak ve Yükümlülükler: Ulusal ve Uluslararası Hukuki Perspektif

Eğitim hakkı, temel insan hakları arasında en öncelikli olanlardan biridir ve hem ulusal hem de uluslararası hukukla korunmaktadır. Bu, eğitim hakkının evrensel bir değer taşıdığını ve devletlerin her bireyin eğitim alma hakkını güvence altına alacak şekilde düzenlemeleri gerektiğini gösterir. Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve diğer sözleşmeler, devletlere eğitim hakkını sağlama sorumluluğu yükler. Ulusal düzeyde ise her ülkenin anayasaları ve yasaları, eğitim hakkını güvence altına almakla yükümlüdür, böylece sadece eğitime erişim değil, aynı zamanda eğitimde kalite ve eşitlik de sağlanmış olur.

Dünyadaki siyasi huzursuzluklar, savaşlar, ekonomik zorluklar ve işsizlik gibi faktörler nedeniyle Türkiye, yabancılar için önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Bu göç hareketlerinin en büyüğü, şüphesiz 2011 yılında Suriye'deki iç çatışmaların patlak vermesiyle başlamıştır. 29 Nisan 2011 tarihinde, yaklaşık 300-400 Suriye vatandaşının Hatay ilinin Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısına doğru yönelmesi, Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen ilk büyük toplu göç hareketini oluşturmuştur (Çoşkun ve Emin, 2018: 3). Türkiye'ye göçen edenler sadece Suriyeli vatandaşlar değil, aynı zamanda Irak, Afganistan, Bangladeş gibi üçüncü dünya ülkelerinden de göç edenler olmuştur. TÜİK'in 2023 yılına ilişkin Uluslararası Göç İstatistiklerine göre, 2023 yılında yurt dışından Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 2022 yılında, bir önceki yıla göre %35,9 azalarak 316 bin 456 kişi olmuştur (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2023-53544> E.T: 02.11.2024). Ancak bu istatistikleri incelediğimiz zaman mülteci, göçmen, şartlı mülteci ve geçici korumalı mülteci gibi terimlerin hukuki anlamda doğru bir şekilde tanımlanması önemlidir. Bu kavramlar, her biri farklı haklar, yükümlülükler ve koruma düzeyleri içeren statülerle ilişkilidir, bu nedenle her birinin hukuki olarak doğru şekilde tanımlanması gereklidir. Bu kavramların hukuki olarak iyi bir şekilde ayırt edilmesi, bu bireylerin haklarının ve gereksinimlerinin doğru bir şekilde belirlenmesi ve korunması açısından büyük önem taşır. Yanlış bir sınıflandırma, bireylerin temel haklarından mahrum kalmalarına veya yanlış

bir koruma türüyle karşılaşmalarına neden olabilir (Adıgüzel, 2017: 29). Bu nedenle, ulusal ve uluslararası düzeyde bu terimlerin net bir şekilde tanımlanması ve uygulanması gereklidir.

Dolayısıyla, uluslararası hukuka göre bu kavramları tanımlayacak olursak, göçmen kavramı, genellikle daha iyi yaşam koşulları arayışı içinde kendi isteğiyle yaşadığı ülkeden ayrılarak yasal prosedürleri takip ederek başka bir ülkede ikamet eden kişi olarak tanımlanabilir (Tutar, 2021: 33).

Uluslararası Göç Örgütü’ne göre sığınmacı kavramı ise , “Zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi” şeklinde tanımlanmıştır (UGÖ, 2019: 74).

Türkiye’deki mevcut yasal düzenlemeler, “göçmen” kavramını etnik bir çerçevede ele almaktadır. 5543 sayılı İskan Kanunu’nda göçmen, Türk kökenli ve Türk kültürüne bağlı olan kişiler olarak tanımlanmıştır. Bu yasal düzenleme, göçmenliği sadece soy ve kültür bağlamında ele alarak, Türkiye’ye göç edenlerin kimliklerini ve kültürel özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Böylelikle, kanun Türk kökenli kişilerin Türkiye’ye göçünü teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Dedeoğlu, 2016: 50).

Mülteci kavramı ise, Birleşmiş Milletler 1951 Sözleşmesi ve Türkiye’nin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK, 2013) gibi uluslararası ve ulusal hukuk metinlerinde belirtilen kriterlere uyan kişiler için kullanılan bir hukuki terimdir. Bu kişiler, genellikle yaşadıkları ülkede ırk, din, milliyet, siyasi görüş veya belirli bir sosyal gruba mensubiyet nedenleriyle zulüm görme korkusu taşıdıkları için ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Mülteciler, bu nedenle yaşadıkları ülkenin korumasından yararlanamamakta veya bu korumadan yararlanmak istememektedirler. Hem 1951 Sözleşmesi hem de YUKK, mülteciyi benzer şekilde tanımlamakla birlikte, YUKK’da belirtilen olayların ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerinde meydana gelmesi üzerine odaklandığı görülmektedir. Her iki metin de mültecilere uluslararası koruma sağlanmasını ve güvenli bir yaşam sürme hakkı tanınmasını amaçlamaktadır (YUKK. 2013). Özetle, mülteci kavramı, uluslararası hukuk tarafından tanınan ve korunan bir statüdür. Mülteciler, yaşadıkları ülkede güvenliklerini kaybettikleri için başka bir ülkede koruma arayan kişiler olarak tanımlanmaktadır.

Geçici koruma kavramı ise, bireysel mültecilik başvurularından ziyade, büyük çaplı bir göç hareketine karşı devletlerin uyguladığı acil bir önlem olarak değerlendirilebilir. Edwards’a göre, geçici koruma, bir tür “kısa süreli ve ola-

ğanüstü durum tedbiri” olarak tanımlanmaktadır (Edwards, 2012: 5). UGÖ ise geçici korumayı, “bireysel değerlendirme sürecine girmeden, çatışma veya şiddetten kaçan büyük gruplara devlet tarafından sağlanan geçici bir koruma mekanizması” olarak açıklamaktadır (UGÖ, 2019: 33). Bölgesel çatışmaların yarattığı insanlık dramının en kırılgan mağdurları olan göçmen çocuklar, geçici koruma kavramı altında ele alınarak korunmaya çalışılmaktadır.

Dolayısıyla biz de, bu çalışmanın konusu olan göçmen çocukları, geçici koruma kavramı altında değerlendireceğiz. Çünkü bölgesel istikrarsızlığın yarattığı mülteci sorununa kalıcı çözümler üretme amacıyla Türkiye, Suriyelileri “geçici koruma” statüsüyle kabul ederek, uluslararası toplumun takdirini kazanmış ve insani sorumluluklarının bilinciyle hareket etmiştir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, 2011 yılında Suriye’den Türkiye’ye başlayan göç hareketi, Türkiye açısından bir dönüm noktası olmuş ve hem göçün süresi hem de göçmen sayısı bakımından cumhuriyet tarihindeki en büyük göç dalgası olmuştur.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’nın 2024 yılı verilerine göre, Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin sayısı, 2023 yılında 3.214.899 olurken, bu sayı, 21 Kasım 2024 itibarıyla 2.936.252 olmuştur (<https://www.goc.gov.tr/geci-ci-koruma5638> E.T. 25.11.2024).

Yaklaşık 4 milyon kişilik ve büyük kısmını eğitim çağındaki çocukların oluşturduğu bu göç dalgası, çeşitli yasal düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. İlk yıllarda, göçün kısa süreli olacağı düşüncesiyle sağlık, barınma ve temel ihtiyaçların karşılanmasına odaklanılmıştır. Suriyeli çocukların eğitimi de bu beklentiyle Arapça müfredat üzerinden planlanmıştır. Ancak, 2013 sonrası Suriye’deki belirsizlik ve artan çocuk sayısı, Türkiye’yi eğitim alanında daha kapsayıcı politikalar geliştirmeye yöneltmiştir (İşigüzel, ve Baldık, 2019: 496).

Bu nedenle, Milli Eğitim Bakanlığı, 26 Nisan 2013 tarihinde “Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler” başlıklı genelge yayınlamıştır. MEB’nin yayınladığı bu genelge, göçmen eğitime yönelik ilk resmi belge olmuştur (Kızıl, ve Dönmez, 2017: 213). MEB bu genelge ile göçmenlerin eğitimlerine yönelik sorunları çözmeyi hedeflemiştir

İlk genelge, Suriyeli öğrencilerin eğitimi için ders ortamlarının sağlanması na odaklanmış ancak eğitimin içeriği hakkında bir düzenleme içermemiştir. İlerleyen tarihte Türkiye, ülkesine sığınan Suriyelilerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, 2013 yılı “Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri” başlıklı kapsamlı bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgeyle birlikte, Suriyeli öğrencilere yönelik Geçici Eğitim Merkez-

leri (GEM) kurulmuş, hem Suriyeli hem de Türk öğretmenler görevlendirilmiştir. Eğitimde hem Arapça müfredat hem de Türkçe dersleri sunularak öğrencilerin kendi dillerini korumaları ve Türkçeyi öğrenmeleri hedeflenmiştir. Bu düzenleme, öğretmen istihdamı, müfredat geliştirme ve öğrenci kayıt işlemleri gibi konularda önemli adımlar atılmasını sağlamıştır (İşigüzel ve Baldık, 2019: 497).

Bunu takiben MEB, 2013 yılında Suriyelilerin eğitim hakkını düzenleyen genelgelerin kapsamını genişleterek, 23 Eylül 2014 tarihinde “Yabancılar Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri” adlı yürürlüğe giren yeni bir düzenlemeyle, Türkiye’de yaşayan Suriyeli öğrencilerin eğitim hayatlarına daha kolay erişim sağlamıştır. Bu düzenleme kapsamında, Geçici Eğitim Merkezleri’nin yanı sıra diğer okullara da kayıt olabilmek imkanı tanınmış ve öğrencilerin takibi için özel bir bilgi sistemi (YÖBİS) oluşturulmuştur. Ayrıca, Suriyeli öğrencilerin Türkçeyi daha iyi öğrenmeleri amacıyla müfredata Türkçe dersleri eklenmiştir. Bu sayede, Suriyeli öğrenciler hem kendi dillerini koruyabilmekte hem de Türk eğitim sistemine daha kolay uyum sağlayabilmektedirler (https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_01/18120616_18_01_2018.pdf. E.T: 03.11.2024).

2014 öncesinde, zorunlu eğitim çağındaki göçmen öğrencilere yönelik kapsamlı bir uygulama bulunmazken, 2014/21 sayılı MEB genelgesiyle yabancı öğrencilerin Türkçe öğrenebilmesi için programlar başlatılmıştır. Bu programlar, “Yabancılar İçin Türkçe” modüler kurslarıyla sağlanmış ve göçmen öğrencilere yerel okullarda ve Geçici Eğitim Merkezlerinde Türkçe dersleri verilmiştir. 2016’da başlayan PIKTES projesiyle Suriyeli öğrenciler, 8 ay boyunca haftada 15 saat Türkçe kursu almış, bu kurslarda Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan kitaplar kullanılmıştır. Proje, Suriyeli öğrencilerin eğitim erişimini ve entegrasyonunu artırmayı amaçlamaktadır (<https://piktes.gov.tr/cms/Home/Hakkimizda#> E.T: 03.11.2024). Suriyeli çocuklar için 2014 yılında başlatılan GEM’ler, dil bariyerini aşmak ve entegrasyonu kolaylaştırmak için kurulmuştur. Ancak, 2020 itibarıyla bu merkezler kademeli olarak kapatılmış ve çocukların devlet okullarına geçişi sağlanmıştır.

PIKTES projesi kapsamında 14-17 Aralık 2017 tarihlerinde Türkçe Dil Yeterliklerine Yönelik Program ve Ölçek Geliştirme Çalıştayı yapılmıştır. Bu çalıştay, “Türkçe Dil Yeterlik Sınavı”nın çerçevesini belirlemek amacıyla düzenlenmiştir. Sınavın içerikleri, hedef kitlenin yaş düzeyi ve yaşadıkları çevre göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Avrupa Ortak Çerçeve Programı (CEFR) esas alınarak, 6-10, 11-15 ve 16+ yaş grupları için dil yeterlikleri tanımlanmıştır. Sınav, Türkçe eğitimi almış kişilere uygulanacak ve okuma ve yazma becerileri üzerine odaklanmıştır. Konuşma ve dinleme becerileri, sınav kapsamına dahil edilmemiştir, ancak konuşma becerisi belirlenen dil içeriklerinde dikka-

te alınmıştır. Sınav içeriği, yaşanan çevre ve günlük yaşamla ilişkilendirilerek çoktan seçmeli ve açık uçlu sorularla oluşturulmuştur (İşigüzel, ve Baldık, 2019: 497-498).

Uluslararası hukuk açısından, mülteci çocukların eğitimiyle ilgili olarak, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), UNICEF, UNESCO, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar, bu çocukların temel haklarını güvence altına almak için çeşitli belgeler yayımlamış ve çeşitli programlar başlatmıştır. Bu belgeler, mülteci çocukların eğitim süreçlerinde karşılaştıkları zorluklara çözüm bulmayı ve onların en temel insan haklarından biri olan eğitim hakkını temin etmeyi amaçlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, mülteci çocukların eğitim haklarını güvence altına alan önemli bir belgedir. Sözleşme, eğitim hakkının herkes için bir hak olduğunu vurgular, ancak özellikle göçmen, mülteci ve geçici koruma altındaki bireyler için de geçerlidir. Sözleşme'nin 28. maddesi, her çocuğun eğitim hakkına sahip olduğunu ve eğitim için desteklenmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca, ilköğretimin tüm çocuklar için parasız ve zorunlu olduğu ifade edilir. 29-30. maddelerde ise eğitim süreçlerinin çocukların gelişimini en üst düzeyde desteklemesi gerektiği, eğitimin hoşgörü, kültürel saygı ve doğaya duyarlılığı artıracak şekilde düzenlenmesi gerektiği vurgulanır. Çocuğun kendi kültürüne saygı gösterilmesi gerektiği de belirtilmiştir (<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> E.T: 03.11.2024).

Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Beyanname, insan haklarının yaygınlaştırılması ve öğretilmesinde eğitimin bir araç olarak kullanılmasını öngörmüş, bu hakların okullarda ve diğer eğitim kurumlarında öğretilmesini sağlamıştır. 26. madde, tüm insanların eğitim hakkına sahip olduğunu belirterek, ırk, dil ve din ayrımı gözetilmeksizin eğitim yoluyla barış ve huzurun sağlanması için tüm ulusların çalışması gerektiğini vurgulamaktadır (<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi/> E.T: 03.11.2024)

Eğitim hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde (P1-2) düzenlenmiştir. Bu madde, kimsenin eğitim hakkından yoksun bırakılamayacağını ve devletin, eğitimin, ana ve babanın dini ve felsefi inançlarıyla uyumlu olmasını sağlama haklarına saygı göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Mahkeme içtihatlarında, birinci cümlede eğitim hakkından yoksun bırakılmama hakkı, ikinci cümlede ise eğitimde inanç özgürlüğü ile ilgili tamamlayıcı bir hak düzenlenmiştir. Avrupa Konseyi'ne üye tüm devletler bu sözleşmeyi imzalamıştır (Adıgüzel, 2017: 36).

Avrupa Sosyal Şartı da, göçmen çocukların ana dilinde eğitim almalarının önemini vurgulamakta ve göçmenlerin çocuklarına, mümkün olduğunda, ana dillerinin öğretilmesini teşvik etmeyi ve kolaylaştırmayı taahhüt etmektedir (<https://www.anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf> E.T. 03.11.2024).

Avrupa Konseyi, göçmenlerin eğitim hakkını, 90/366 sayılı Öğrencilerin İkameti Hakkındaki Konsey Direktifi ve 2004/38 sayılı Direktiflerinde ele almıştır.

İlk olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşması, ekonomik aktivitesi olmayan göçmen öğrencilere seyahat ve ikamet hakkı tanınamaktaydı. Bu durumu değiştirmek amacıyla 1990 yılında, 90/364 sayılı Üye Devlet Vatandaşlarının İkameti ve 90/365 sayılı Emekli Çalışanların İkameti Hakkındaki Konsey Direktifleri çıkarılmış, ardından 90/366 sayılı Öğrencilerin İkameti Hakkındaki Direktif kabul edilmiştir. 1993 yılında ise bu düzenlemeler, 93/96 sayılı Direktifle revize edilmiştir. Ancak ikamet hakkı, iki şartla sınırlıdır: Göçmenin kapsamlı sağlık sigortasına sahip olması ve bulunduğu üye devletin sosyal güvenlik sistemine yük olmaması için yeterli maddi kaynağa sahip olması (Adıgüzel, 2017: 34).

2004/38 sayılı Direktif ise, Avrupa Birliği vatandaşları ve aile üyelerinin serbest dolaşım ve ikamet haklarını düzenlemek amacıyla çıkarılmıştır. Bu direktife göre, bir AB vatandaşı öğrenci, geçerli kimlik kartı veya pasaportla, başka bir üye devlette üç aya kadar ikamet edebilir (Madde 6/1). Üç aydan daha uzun süreli ikamet için ise (Madde 7/1.c), öğrencinin mesleki eğitim dâhil bir kursa kayıtlı olması, kapsamlı sağlık sigortasına sahip olması ve yeterli mali kaynağa sahip olduğunu kanıtlayarak sosyal yardım sistemine yük olmayacağını göstermesi gerekmektedir (Adıgüzel, 2017: 35).

Diğer bir önemli uluslararası düzenleme ise ILO’nun mülteci çocuklar üzerindeki çalışmalarını içermektedir. ILO, özellikle mülteci çocukların erken yaşta çalıştırılmasının önüne geçilmesi gerektiğini belirterek, çocuk işçiliği ve eğitim hakkı arasındaki ilişkiyi ele alır. ILO, mülteci çocukların hem eğitim hem de sosyal koruma açısından en iyi koşullara sahip olmalarını sağlamak için üye ülkeleri yönlendiren ve bu konuda raporlar hazırlayan bir örgüttür.

Görüldüğü gibi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde göçmen çocukların eğitimi konusunda çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler, çoğu zaman göçmen çocukların eğitimde yaşadığı zorlukları tam anlamıyla çözmeye yetmemektedir. Bu nedenle, yalnızca temel hakların tanınması değil, aynı zamanda göçmen çocuklar ve yerleşik çocuklar arasındaki fırsat eşitsizliklerini azaltacak daha kapsamlı sosyal politikaların oluşturulması gereklidir. Özellikle eğitim sisteminde entegrasyonu artıracak stratejik planlar ve uzun vadeli politikalar, göçmen çocukların topluma uyumu ve başarılı bir gelecek inşa etmeleri için büyük önem taşımaktadır.

1.3. Göçmen Çocuklar ve Eğitim Hakkı: Bir İnsan Hakları Analizi

Eğitim hakkının temel bir insan hakkı olduğu ve bireylerin sosyo-ekonomik gelişiminde hayati bir rol oynadığını söylememiz mümkündür. Daha önce belirtildiği gibi, göçmen çocukların eğitim hakkı, hem ulusal hem de uluslararası hukuki düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Bu belgeler, her çocuğun, kökeni veya statüsü ne olursa olsun, kaliteli eğitime erişim hakkına sahip olduğunu belirtir. Ayrıca, eğitim hakkı yalnızca okula erişimi değil, aynı zamanda kaliteli ve eşit bir eğitim sunmayı da içermektedir.

Ayrıca eğitim hakkı, diğer hakların tanınması, uygulanması ve korunmasında temel bir rol oynar. Bu nedenle, bireylerin yaşam hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi haklarını kullanabilmeleri için eğitim hakkı ön koşuldur. Çocuğun yaşam hakkının korunması ve fiziksel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimi eğitimle doğrudan ilişkilidir (Akyüz, 2010: 79).

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, eğitim hakkı çocukların temel haklarından biridir ve bu hak, devletlerin çocuğa fırsat eşitliği sağlamasını gerektirir. İlköğretim ücretsiz ve zorunlu olmalıdır, ayrıca çocuklara eğitim süresince destek sağlanmalıdır. Eğitim, çocuğun kişilik, yetenek ve zihinsel gelişimini en üst düzeye çıkarmalıdır. Aynı zamanda çocukların, insan haklarına, kültürel kimliklerine ve farklı kültürlerle saygılı, sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmesi hedeflenir. Çocukların haklarını öğrenmesi ve kullanması da eğitim yoluyla mümkündür (Kurt, 2022: 11).

Ayrıca mülteci hakları açısından önemli bir metin olan, Milletler Cemiyeti tarafından 26 Eylül 1924 tarihinde kabul edilen Cenevre Bildirgesi, “İnsanlık, çocuğa sahip olduğu en iyiyi sunmakla yükümlüdür ve bunu, ırk, milliyet ya da inanç farkı gözetmeksizin bir görev olarak kabul eder” demektedir. Daha sonra Çocuğun Hakları Bildirgesi, Aralık 1959'da kabul edilip genişletilmiştir ve bu belgede şu ifade tekrar vurgulanmıştır: “Çocuk, en azından ilköğretim aşamasında ücretsiz ve zorunlu eğitim alma hakkına sahiptir” (<https://web.archive.org/web/20130926070812/http://www.un.org/cyberschoolbus/humanrights/resources/child.asp>).

Eğitim, göçmen çocukların topluma uyum sağlamasında kritik bir rol oynar ve onların duygusal, sosyal esenliklerini destekleyerek yaşamlarında normallik ve rutin hissini geri kazandırır (Saraç, 2022: 39).

Cırık'a göre, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak için çok kültürlü eğitim modeli gereklidir. Kültürün eğitim üzerindeki etkisi yadsınamaz ve bu model, bireylerin farklı bakış açıları geliştirmesine katkı sağlar. Banks ve diğer araştırmacılara göre, çok kültürlü eğitim modeli, farklı ırk, etnik ve sosyal kökenlere sahip

öğrencilere eşit imkanlar sunmayı ve bu doğrultuda okul ortamını düzenlemeyi hedefler (Cırık, 2008: 28-29; Saraç, 2022: 37).

Türkiye’deki göçmen ve sığınmacıların eğitim hakları ise, Türk eğitim mevzuatına göre, 222 Sayılı Öğretim ve Eğitim Kanunu’na dayanarak zorunlu ilköğretim, 6-14 yaş arasındaki çocukları kapsamaktadır. Türk hukukunda, Türk vatandaşları için sekiz yıl süren zorunlu ilköğretim, mülteci ve sığınmacı çocuklar için zorunlu olmasa da, bir hak ve özgürlük olarak kabul edilmektedir. Mülteci ve sığınmacı çocukların eğitim hakkı ise 1994 tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nin 27. maddesinde düzenlenmiştir. Bu yönetmelik, mülteci ve sığınmacıların eğitim alabilmesini, ülkede kalabilecekleri süreyle sınırlı bir şekilde, genel hükümlere göre belirlemektedir (Çiçekli, 2009: 159).

Ayrıca, 2011 yılında Suriye’den Türkiye’ye başlayan göç hareketi sonrası, Türkiye’deki göçmen ve sığınmacıların hakları, 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda (6458 YUKK. E.T. 04.11.2024) düzenlenmiştir. Türkiye’de bulunan göçmenlerin çoğu Geçici Koruma statüsüne sahip olduğundan, eğitim hakkı ile ilgili olarak, 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği önem taşımaktadır. Geçici Koruma statüsündeki göçmen ve sığınmacıların eğitim hakkı, söz konusu yönetmeliğin 28. maddesinde “Eğitim Hizmetleri” başlığı altında dört alt madde şeklinde ele alınmaktadır. Söz konusu madde, eğitim hakkından yararlanacak kişilerin tanımını, şartlarını ve bu alanda sorumlu olan kurumları belirtmektedir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> E.T. 04.11.2024).

Tüm bunlardan bir sonuç çıkaracak olursak, eğitim hakkı, göçmen çocukların toplumsal uyumunu sağlamak için kritik bir öneme sahiptir ve ulusal ile uluslararası düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Eğitim, çocukların kişisel gelişimini desteklerken, aynı zamanda diğer temel hakların kullanılabilmesi için bir ön koşuldur. Türkiye’deki göçmen ve sığınmacı çocukların eğitim hakkı da, Geçici Koruma Yönetmeliği gibi yasal düzenlemelerle sağlanmakta olup, fırsat eşitliği sağlayan çok kültürlü eğitim modelleri ile desteklenmektedir.

2. Türkiye’de Göçmen Çocuklar için Eğitim Politikalarının Evrimi

2.1. Sosyal İçerme ve Entegrasyon

Mültecilerin yoksulluk sorunlarını hafifletecek düzenlemelerin yanı sıra, onların topluma uyumlarını destekleyecek sosyal politikalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu politikalardan biri de entegrasyon politikalarıdır.

Entegrasyon, Göç Terimleri Sözlüğüne göre, “göçmenlerin bireysel olarak veya grup halinde topluma katılım süreci” olarak tanımlanmıştır (https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf E.T. 04.11.2024).

Göçmenlerin eğitimini bu bağlamda ele alacak olursak, Türkiye, 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşından önemli ölçüde etkilenmiştir. Coğrafi konumu ve izlediği açık kapı politikaları sayesinde, göç hareketlerinin merkezi haline gelmiştir. Türkiye’deki Suriyelilerin entegrasyonunun ana amacı, onların topluma uyum sağlamaları ve yaşamlarını sürdürebilmeleridir. Sağlıklı bir entegrasyon, sosyal bağların güçlendirilmesi, çocukların eğitim süreçlerinin desteklenmesi ve iş gücü piyasasında aktif olmalarını içerir. Özellikle eğitime entegrasyon, diğer alanlarla kıyaslandığında daha kritik bir öneme sahiptir. Bu süreç, çocukların dil öğrenmelerini, sosyal hayata dahil olmalarını, etkili iletişim kurmalarını ve bağımsız hareket edebilmelerini sağlar (Saraç, 2022: 41).

Mülteci çocuklar için eğitim süreci, entegrasyonun kritik bir unsurudur. Bu çocukların, zorlu süreç boyunca geldikleri ülkenin kültürüne uyum sağlamalarının yanı sıra, bulundukları topluluk tarafından dışlanma hissiyle de başa çıkmaları ve yeni bir dil öğrenmenin zorluklarıyla mücadele etmeleri gerekmektedir. Entegrasyon sürecinde başarılı olabilmek için, aile ile okul yönetiminin süreci koordineli bir şekilde yürütmesi, entegrasyon becerilerini önemli ölçüde artırabilir (Akar, 2021: 290).

Masten ve Stefanidi’ye göre, okul başarısı ve uyumun sağlanması amacıyla aile ve okul ortak hedeflere sahip olsa da, her iki grubun bu uyum hedefine ulaşmak için kullandıkları yöntemler oldukça farklılık gösterebilmektedir (Motti-Stefanidi ve Masten, 2020: 19-20).

Yetişkinlerin entegrasyonu geniş bir başarı yelpazesıyla değerlendirilirken, gençlerin değerlendirilmesinde daha temel gelişim kriterleri esas alınmaktadır. Masten ve Stefanidi’ye göre, gençlerin olumlu davranışları yaşa bağlı gelişim standartlarına uyum sağlamalarıyla ölçülür. Bu standartlar, ailelerin, okulun ve toplumun belirlediği kurallara uymayı içerir. Gençlikte yaşanan uyum sorunlarının çözülmemesi, ileriki dönemde sosyal uyumu olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, başarılı ve başarısız gençlerin entegrasyon süreçlerindeki farkların incelenmesi önemlidir (Akar, 2021: 291).

Göçmen çocukların eğitime entegrasyonunu, diğer öğrencilerin akademik başarıları ve sosyal uyumları için bir tehdit olarak gören yaklaşım, büyük bir engel teşkil etmektedir. Performansa dayalı eğitim sisteminde, sığınmacı çocukların eğitsel ve kültürel uyumları için daha fazla kaynak ve çaba gerekmektedir. Bu çocukların okul ortamındaki kültürel çeşitliliği zenginleştiren bir katkı olarak kabul edilmesi zordur. Ancak her çocuğun eğitime erişim ve sağlıklı psikososyal

gelişim hakkı vardır; aidiyet, kabul, değerli görülme gibi ihtiyaçlarının karşılanması hem bir hak hem de sosyal bir sorumluluktur (Babuç, ve Çolak, 2022: 181).

Görüldüğü gibi, göçmenlerin entegrasyon süreci, yoksullukla mücadele kadar önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Özellikle eğitime entegrasyon, çocukların dil becerilerini geliştirmesi, sosyal hayata katılımı ve bağımsız hareket edebilmesi açısından kritik bir rol oynar. Mülteci çocukların uyumu, okul ve aile iş birliği ile desteklenmeli, gençlerin gelişim süreçlerine uygun olarak değerlendirilmeli ve her çocuğun eğitim hakkı güvence altına alınmalıdır.

Göçmenlerin topluma uyumlarını destekleyecek sosyal politika ihtiyaçlarından bir diğeri de sosyal içerme politikalarıdır

Avrupa Birliği, sosyal içermeyi, “sosyal dışlanma riski altındaki bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tam olarak katılabilmeleri ve yaşadıkları toplumda normal kabul edilen yaşam ve refah seviyesine ulaşabilmeleri için gerekli fırsat ve kaynakları elde etmelerini sağlayan bir süreç” (ASPB, 2016. E.T. 04.11.2024) olarak tanımlamaktadır.

Sosyal içerme kavramı, ilk olarak 1990’larda engelli öğrencilerin eğitim süreçlerine katılımının artırılması amacıyla ortaya çıkmıştır (Bullock ve Lenčo, 2015: 1-4). Bu kavram, sosyal dışlanmanın olumsuz etkilerini azaltmayı, toplumla uyum sağlayamayan, geliri olmayan, farklı inançlara sahip veya herhangi bir sebeple topluma entegre olamayan bireyleri sosyal hayata dahil etmeyi hedefleyen bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Genç, ve Çat, 2013: 369).

Sosyal içerme politikalarının amacı, herkesin eşit muamele gördüğü bir toplum yaratmak ve bireylerin kendilerini ilgilendiren kararlara katılımını sağlamaktır. Mülteciler, toplumda dışlanan gruplar olarak görüldüğünden, sosyal hayata katılımları ancak eğitim olanaklarına erişimle mümkün hale gelebilir. Sosyal içerme politikaları, dışlanan kesimlerin toplumla bütünleşmesini sağlamak için geliştirilmiştir. Bu politikalar, istihdam ve eğitim gibi fırsatlardan eşit şekilde yararlanamayan bireylerin durumunu iyileştirmeyi hedefleyen kurumsal düzenlemeleri içerir (Topaloğlu ve Özdemir, 2021: 2039).

Sosyal içermenin temel değerleri; tanıma, insani gelişim, katılım, yakınlık ve maddi refah sağlamayı içerir (Topaloğlu ve Özdemir, 2021: 2040). Sosyal içerme politikaları, tüm bireylerin farklılıklarına saygı gösterildiği, ihtiyaçlarının karşılandığı ve onurlu bir yaşam sürdürebildiği kapsayıcı bir toplum yaratmayı hedefler. Bu yaklaşımla, suç oranları, yoksulluk ve sosyal uyum sorunları azalır. Mültecilerin sosyal içerimi için ise eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, işgücü piyasasına katılım, sosyal koruma programlarına dahil edilme, barınma hizmetleri sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi gereklidir (Dryden ve Peterson, 2017. Refugee Education. E.T. 05.11.2024).

Anlaşıldığı üzere, sosyal içerme politikaları: göçmenlerin toplumla uyum sağlamasını desteklemek ve dışlanmış bireylerin toplumsal hayata dahil olmalarını sağlamak için hayati öneme sahiptir ve göçmenlerin topluma uyumlarını desteklemek için önemli bir araçtır. Bu politikalar, toplumda dışlanan bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tam katılımını sağlamayı hedefler. Mültecilerin eğitim, sağlık ve işgücü gibi temel hizmetlere erişimini kolaylaştırarak toplumsal uyum süreçlerini güçlendirmek, suç oranlarını azaltmak ve sosyal sorunları çözmek açısından önemlidir. Bu süreç, kapsayıcı ve eşitlikçi bir toplum yaratmayı amaçlar.

Son olarak belirtmemiz gerekiyor ki, UNESCO, öğrencilerin entegrasyon sorununu çözmek amacıyla kapsayıcı eğitim modelini, “öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına yanıt vererek, eğitim, kültür ve topluma katılımı artırmak ve ayrımcılığı azaltmak” olarak tanımlamaktadır. Bu modelin üç ana sütunu; eğitim, sosyal ve maddi boyutlardır. Eğitimsel açıdan, öğrencilerin ihtiyaçlarına göre kişiselleştirilmiş eğitim sunulması, sosyal açıdan adil bir ortam yaratılması ve ekonomik açıdan maliyetin düşürülmesi hedeflenir. Kapsayıcı eğitimin temel amacı ise ayrımcılığı ortadan kaldırmaktır (<https://www.tuicakademi.org/egitim-entegrasyonu-suriyeli-cocuklarin-turkiyedeki-egitimi-ve-egitimde-karsilasilan-sorunlar/> E.T. 06.11.2024).

Entegrasyon ve sosyal içerme politikaları, göçmenlerin topluma uyum sağlamasını ve sosyal bağlarını güçlendirmeyi hedefler.

2.2. Türkiye’de Göçmen Eğitimindeki Politika ve Pratiklerin Değerlendirilmesi

2014 yılı itibarıyla artan çatışmalar ve ağırlaşan kriz, Türkiye’ye yönelik sığınmacı akınını daha da artırmış ve yıkımın boyutu, geri dönüş umutlarını azaltmıştır. Bu süreçte, uzun süre okul dışında kalan çocukların eğitim ihtiyacı ciddi bir mağduriyet haline gelmiştir. Farklı bir dilde eğitim sistemi veya geçici eğitim merkezlerine erişemeyen on binlerce Suriyeli çocuk ve genç, yaşam fırsatlarının çoğunu kaybederek aileleriyle birlikte yeni bir geleceğin peşine düşmüştür. Suriyeli çocukların eğitimi, sağlıklı bir gelecek için kritik olup küresel bir öncelik haline gelmiştir. Bu bağlamda, UNICEF ve diğer kuruluşların başlattığı “No Lost Generation” (Kayıp Kuşak Olmasın) inisiyatifi, kamp dışındaki mülteci çocukların eğitime erişimini desteklemek amacı taşımaktadır (Özer, vd. 2016: 159).

2013 yılı itibarıyla kamp dışındaki Suriyeli nüfusun artması, eğitim sisteminde ikili bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sadece sınır bölgelerinde yer alan Suriyelilere yönelik okullar, zamanla sığınmacıların bulunduğu tüm illerde yaygınlaşmıştır (Kirişçi, 2014: Syrian Refugees and Turkey’s Challenges: Going Beyond Hospitality. E.T. 06.11.2024). Oturma izni olan Suri-

yeli çocuklar devlet okullarına kayıt yaptırabiliyor olsa da, dil engeli, müfredat farklılıkları ve bürokratik engeller nedeniyle bu okullara talep sınırlı kalmıştır. 2013-2014 döneminde, yaklaşık 6.000 Suriyeli çocuk Türk okullarında eğitim alırken, 40.000 kadar çocuk ise Arapça eğitim veren Suriyeli okullarına devam etmiştir (<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> E.T. 06.11.2024).

Yasal temele dayalı, kapsamlı ve iyi yapılandırılmış politika ihtiyacı giderek daha belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Geçici Koruma statüsündeki göçmenlerin eğitim hakkı, 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliğiyle ve 2014/21 sayılı “Yabancılarla Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri” genelgesiyle, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından yayımlanmıştır.

Bu genelge, Türkiye’deki değişen göç yapısı ve uluslararası sözleşmelere dayanarak, ülkedeki tüm yabancı çocukların eğitim hakkını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Genelge, yabancı çocukların eğitimine dair programlar, sorumluluklar ve görevleri kapsamlı biçimde ele almıştır. Ayrıca geçici eğitim merkezlerinin (GEM) kurulmasını düzenleyerek, kitlesel göç durumlarında eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasını hedeflemiştir. GEM’ler, yerel milli eğitim müdürlüklerine bağlı olarak faaliyet gösterecek ve valilik onayı ile açılacaktır(Özer, vd. 2016: 160).

Geçici Eğitim Merkezleri (GEM), Suriyeli göçmen çocukların okul çağında, Suriye müfredatına uygun ve Arapça eğitim aldığı yerler olarak tanımlanabilir. Kamplarda ve GEM’lerde sunulan bu eğitim, başlangıçta göç dalgasına acil çözüm sağlasa da uzun vadede yetersiz kalacağı öngörülmüştür. Suriyeli ailelerin başlangıçta, geri dönme umudu ve kendi dillerinde eğitim isteği nedeniyle, ev sahibi ülkenin eğitim sistemine katılım konusunda isteksiz oldukları da gözlemlenmiştir (Demirel, 2022: 12).

Ayrıca, 2014 yılında yayınlanan genelgede, denklik işlemleri yapılan öğrencilerin devlet okullarına yönlendirilebileceği, kimlik numarası olmayan göçmen çocukların tanıtma belgeleriyle Yabancı Öğrenci Bilgi Sistemi’ne (YÖBİS) kaydedilebileceği ve kimlik numarası alındıktan sonra e-okul sistemine aktarılacakları belirtilmiştir. Ayrıca, GEM’lerde Türkçe dil desteği sağlanması için öğretmen görevlendirilmesi öngörülmüştür. Bu genelge, Suriyeli göçmen çocukların devlet okullarına erişimini kolaylaştırmıştır (<https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf>. E.T. 07.11.2024).

2016 yılında göçmen çocukların tamamen devlet okullarına yönlendirilmesi çalışmaları başlamış, GEM’lerin kapatılması planlanmıştır ve 2019 yılında

tüm GEM’lerin kapatılması hedeflenmiştir (Emin, 2019: 15; Özcan, 2018: 27). MEB, göçmenlerin eğitimine yönelik 2016 yılında Göç ve Acil Durum Daire Başkanlığı’nı kurmuş ve bu birim Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü çatısı altında faaliyetlerine başlamıştır (Demirel, 2022: 13). Aynı yıl, Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi (PIKTES), Avrupa Birliği işbirliğiyle başlatılmış ve göçmen çocukların eğitime erişimini artırmayı amaçlamıştır. (PIKTES, 2022).

PIKTES, Millî Eğitim Bakanlığı’nın Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen, geçici koruma altındaki çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu ve sosyal uyumlarını desteklemeyi amaçlayan bir projedir. 3 Ekim 2016’da başlatılan bu proje, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında imzalanan 2018/403-554 sayılı Proje Sözleşmesi kapsamında finansmanını Avrupa Birliği’nin “Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT)” çerçevesinde sağladığı hibe ile karşılamaktadır. Başlangıçta 26 ilde yürütülen projenin, 1 Kasım 2022 ile 31 Ekim 2025 tarihleri arasında 29 ilde devam ettirilmesi planlanmaktadır (HBÖGM, 2023: 75).

Proje illeri şunlardır: Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ankara, Antalya, Batman, Bursa, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya, Kayseri, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Mersin, Nevşehir, Osmaniye, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Yalova.

Projenin temel amaçlarını iki ana başlık altında toplanmak mümkündür: (PIKTES, 2022).

1. 29 ilde, yabancı uyruklu ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı Türk öğrenciler için okul öncesinden ortaöğretime kadar örgün eğitime erişimin artırılması.
2. Öğrencilere hizmet veren eğitim kurumlarında güvenli, destekleyici ve kaliteli bir öğrenme ortamının sağlanması ve sürdürülebilirliğinin temin edilmesi.

MEB, Türkiye’deki göçmen öğrencilerin devlet ve özel okullardan faydalanabilmesi için mevzuat düzenlemeleri yaparak, göçmen öğrencilerin Türk vatandaşı çocuklarla aynı okullara kaydolmasını ve eşit eğitim haklarından yararlanmasını sağlamıştır.

Türkiye’de, örgün eğitim kapsamında yer alan 5-18 yaş aralığındaki çocuklar çağ nüfusu olarak tanımlanmaktadır. 2024 yılı Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre, Türkiye’de yaklaşık 2.936.252 geçici koruma altında yabancı uyruklu kişi bulunurken, bunların 1.061.154’ü çağ nüfusuna dahildir (T.C. İçişleri Bakanlığı GİB. E. T. 25.11.2024).

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü’nün 2023 yılı raporuna göre; Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen çocuklardan 136.011’i okul öncesinde, 479.150 ilkokul kademesinde, 374. 683 ortaokul kademesinde, 327.278’i ortaöğretim kademesinde, 150’si lise hazırlıkta, 14,278’i açık okullarda kayıtlı görülmektedirler. Türkiye’deki göçmen çocukların okullaşma oranı 2022-2023 eğitim öğretim yılında, % 66,76 iken, bu oran 2023-2024 eğitim öğretim yılında % 75,65 olmuştur (HBÖGM, 2023: 65).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2017’den itibaren Suriyeli öğrencilerin Türkiye’deki eğitim sistemine entegrasyonu için kademeli bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte, anaokulu, ilkokul birinci, beşinci ve dokuzuncu sınıflara doğrudan kayıt yapılabildiği gibi, diğer sınıflara geçiş yapmak isteyen öğrencilerin yoğun Türkçe eğitimi alması gerekmektedir. Yabancı uyruklu öğrencilerin okullara yerleştirilmesi sürecinde, öğrencinin yaşı, eğitim düzeyi ve Türkçe bilgisi gibi faktörler göz önünde bulundurulmaktadır. Bu sayede, Suriyeli öğrenciler, Türk eğitim sistemine en uygun şekilde dahil edilerek, diğer öğrencilerle birlikte eğitim görme fırsatı bulmaktadırlar (HBÖGM, 2023: 63).

Özetle söyleyebiliriz ki, Türkiye’deki göçmen çocukların eğitimi, yalnızca eğitimsel bir ihtiyaç değil, aynı zamanda sosyal uyum ve entegrasyon sürecinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca, PIKTES gibi projeler, göçmenlerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunu kolaylaştırarak, eğitim fırsatlarına eşit erişimi sağlamayı amaçlaması da göçmen öğrencilerin eğitim için bir kolaylıktır. Bundan başka, Türkiye’de sadece göçmenler için değil, 18-65 yaş arası yabancı uyruklu yetişkinler de, yabancı uyruk ve statü farkı gözetmeksizin eşit ve kapsayıcı eğitim hizmetlerinden yararlanmasını sağlamak amacıyla özel politikalar geliştirilmekte ve çeşitli ulusal ve uluslararası kurumlarla işbirliği yapılmaktadır. Ayrıca, yetişkinlere yönelik olarak özellikle Türkçe öğretimi ile genel, mesleki ve teknik eğitim kursları düzenlenmektedir.

2.3. Göçmen Çocukların Eğitim Süreçleri: Fırsatlar ve Tehditler

Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde çocuk olmak, pek çok zorlukla birlikte gelir. Yoksulluk, savaş ve göç gibi olumsuz koşullar, çocukların gelişimini olumsuz etkileyen başlıca sorunlar arasındadır. Bu durum, çocukların fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlığını tehdit eder. Bu tür kriz durumları çocukluk dönemini oldukça zorlaştırır ve kalıcı hasarlara yol açabilir (Gencer, 2019: 33). Bu sorunların çocuklara bıraktığı diğer bir tehdit ise, eğitimden mahrum kalmalarıdır.

Toplum içinde bireylerin kendilerini ifade edebilmesinin ve diğer insanlarla sağlıklı bir iletişim kurabilmesinin en önemli aracı dildir. Bu nedenle, dil farklılığı, yalnızca sığınmacılar için değil, aynı zamanda yerel halk için de pek çok

sorunun kaynağı olabilmektedir. Bu durum, sosyal uyumu zorlaştırmakla birlikte, her iki grup arasında iletişim eksikliklerinden doğan yanlış anlamaları ve sosyal gerilimleri artırabilir (Uzun ve Bütün, 2016: 75).

Göçmenlerin göç ettikleri ya da geçici sığınmacı olarak kaldıkları ülkelerde karşılaştığı en önemli sorunlar, dil bariyerleri, eğitime erişememe, kültürel farklılıklar ve ekonomik sorunlardır. Dolayısıyla bu sorunlardan en çok etkilenen, göçmen çocuklardır. Bu sorunlar, göçmen çocuklar için bir tehdit olmanın yanında, onların gelişimi ve topluma faydalı bir birey olma konusunda da, toplum için bir tehdit oluşturmaktadır. Göçmen çocukların göç ettikleri ülkelerde, bu konuya ilişkin önlemler alınsa da, bu önlemler bazen bu sorunları aşmakta yetersiz kalmaktadır.

Göçmen çocukların eğitim süreçlerindeki en önemli zorluk, ana dil farklılığından kaynaklanan iletişim sorunlarıdır. Yapılan araştırmalar, dil bariyerinin çocukların hem öğretmenleriyle hem de akranlarıyla olan etkileşimlerini olumsuz etkileyerek, öğrenme süreçlerini ve sosyalleşmelerini engellediğini göstermektedir. Öğretmenlerin de bu durumdan kaynaklanan zorluklar yaşadığı ve öğrencilere karşı olumsuz tutumlar geliştirdiği gözlemlenmiştir (Uzun ve Bütün 2016: 75-76).

Dil, göçmen çocukların eğitim hayatlarındaki en önemli değişkenlerden biridir. Yeni bir eğitim sistemine geçiş yapan çocuklar, hem ana dillerini hem de hedef dil olan Türkçe'yi öğrenme sürecinde zorluk yaşarlar. Dil eğitimi politikaları, bu çocukların eğitimde başarılı olmaları için kritik bir öneme sahiptir. Özellikle erken çocukluk eğitimi, dil öğrenimi için kritik bir dönem olduğu için, bu dönemde başlatılan dil destek programları, çocukların gelecekteki eğitim hayatları için önemli bir temel oluşturabilir (Çobanoğlu, 2024: 507).

Suriyeli göçmenler, Türkiye'ye geldiklerinde en büyük zorluklardan biri olarak dil engeliyle karşılaşmaktadır. Türkiye'de konuşulan resmi dilin Türkçe olması, mülteciler için günlük yaşamda iletişim kurmayı zorlaştıran temel bir faktör haline gelmiştir. Oysa, Ürdün, Lübnan, Irak ve Mısır gibi göç ülkelerinde Arapça yaygın olarak konuşulmakta ve mülteciler bu ülkelerde dil bariyerini daha az hissetmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de dil öğrenimi, barınma ve temel ihtiyaçların karşılanması kadar hayati bir mesele olarak öne çıkmaktadır (Akka-ya, 2013: 180).

Göçmen çocukların eğitim süreçlerindeki en büyük engellerden biri olan dil bariyerini aşmak için Türkiye'de çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmaların bir parçası olarak 2019 yılından itibaren başlatılan Türkçe yeterlilik sınavları, göçmen çocukların eğitim sistemine entegrasyonunu kolaylaştırmayı

hedeflemektedir. Bu sınavlar sayesinde göçmen çocukların eğitim sistemine daha kolay entegre olmaları sağlanmaktadır (Aydın, 2020, s. 5-6).

Türkiye, göçmen çocukların dil sorunlarını hafifletmek amacıyla geçmişte Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) ve günümüzde PİKTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi) gibi çeşitli projeler hayata geçirmiştir. Ancak bu girişimlere rağmen, dil bariyerinin tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamaktadır. Ekonomik sıkıntılar yaşayan göçmen çocukların, aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışmak zorunda kalmaları, eğitimden uzaklaşmalarına yol açmaktadır. Bu durum, sadece eğitime erişimlerini değil, aynı zamanda dil öğrenme süreçlerini de olumsuz etkileyerek uzun vadede sosyal entegrasyonlarını zorlaştırmaktadır

Göçmen ailelerin çoğu ekonomik olarak dezavantajlı durumda olduğundan, çocukların eğitim masraflarını karşılamak zorlaşmaktadır. Uygun kırtasiye malzemelerinin temin edilememesi, okul üniforması eksikliği ya da ulaşım sorunları gibi konular, öğrencilerin okula düzenli devam etmelerini engelleyebilir.

Dolayısıyla Türkiye’deki göçmen öğrencilerin eğitim süreçlerindeki en önemli engellerden biri ekonomik faktörlerdir. Bu faktörler arasında maddi yetersizlik, çocuk işçiliği ve erken yaşta evlilik gibi durumlar, öğrencilerin eğitim hakkına erişimlerini ciddi şekilde sınırlamaktadır. Söz konusu ekonomik zorluklar, öğrencilerin eğitim materyallerine ulaşımını zorlaştırmakta, okul hayatlarına düzenli devam etmelerini engellemekte ve dolayısıyla akademik başarılarını olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de göçmenlerin yarısına yakınına çocuklar oluşturmakta ve bu çocukların eğitime entegrasyonunun sağlanması gerekirken, ekonomik zorluklar nedeniyle çocuk işçiliği yaygınlaşmaktadır. Göçmen nüfusun çok olduğu, özellikle Hatay ve Urfa gibi illerde, göçmen çocuklar, tarlalarda, fabrikalarda ve sokaklarda ağır koşullar altında çalışmaktadır. Özellikle erkek çocukların, kız çocuklarına göre daha sık okul bırakıp çalıştığı görülmektedir. Bu durum, göçmen çocukların eğitimde eşitsizlik yaşamalarına ve toplumsal hayata entegrasyonlarının zorlaşmasına yol açmaktadır. Ancak Türkiye’deki göçmen kız çocuklarının karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan çocuk evliliği, onların eğitimden kopmalarına, ekonomik ve sosyal özgürlüklerini kaybetmelerine ve sağlıklı bireyler olarak yaşamlarını sürdürmelerine engel olmaktadır. Türkiye’de ekonomik zorluklar ve geleneksel yaklaşımlar nedeniyle göçmen aileler kız çocuklarını erken yaşta evlendirmekte, bu da eğitim fırsatlarının kaçırılmasına ve okulu bırakmalarına yol açmaktadır (Dere ve Demirci-Dölek, 2023: 119-121).

Türkiye, göçmenlere ve göçmen çocuklarına kucak açarak, onların ihtiyaçlarını karşılama konusunda öncü bir rol üstlenmektedir. Fakat her ne kadar devlet okullarında eğitim ücretsiz olsa da, yıl içinde öğrenci malzemelerinin temini veya çeşitli okul faaliyetleri için talep edilen ücretler, ekonomik zorluklar yaşayan aileler üzerinde ciddi bir yük oluşturabilmektedir. Asgari yaşam koşullarını dahi karşılayamayan bireylerin bu ek masrafları karşılaması neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Bu durum, ekonomik yetersizliklerin eğitim hakkına erişim üzerindeki belirleyici etkisini açıkça ortaya koymakta ve eğitimin kapsayıcılığına ilişkin önemli bir engel teşkil etmektedir (Kurter, 2017: 5)

Göçmen çocuklar eğitim süreçlerinde yalnızca dil, ekonomik gibi sorunların yanında, aynı zamanda kültürel farklılıklarla da mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu farklılıklar, öğrenim süreçlerinde yabancı oldukları bir eğitim sistemine ve öğretim yaklaşımlarına adapte olmalarını zorlaştırabilir. Ayrıca, farklı kültürel normlar ve değerler, öğretmenler, akranlar ve okul çevresiyle olan ilişkilerde yanlış anlaşılmalara veya dışlanmalara yol açabilir. Bu durum, çocukların eğitim ortamına tam anlamıyla uyum sağlamasını zorlaştırarak akademik başarılarını ve psikososyal gelişimlerini olumsuz etkileyebilir (İlkyaz, 2020: 32).

Araştırmalar, göçmen çocukların okullaşma oranlarının düşük olmasının başlıca nedeninin ekonomik zorluklar olduğunu göstermektedir. Maddi sıkıntılar yaşayan ailelerin, çocuklarını çalışmaya yönlendirmesi, eğitimden uzak kalmalarına yol açmaktadır. Özellikle, tek ebeveynli ailelerin erkek çocukları, bu durumdan kız çocuklarına oranla daha olumsuz etkilenmektedir (Emin, 2019: 83). Ekonomik sorunlara ek olarak, dil bariyerleri ve kültürel uyumsuzluklar gibi faktörler de göçmen çocukların eğitim sistemine entegrasyonunu güçleştiren diğer önemli engeller arasında yer almaktadır.

Dolayısıyla, dil, ekonomik ve kültürel farklılıklar gibi sorunlar, göçmenlerin günlük yaşama katılımını olumsuz yönde etkilediği gibi, göçmen çocukların eğitim sistemine entegrasyonunda da önemli bir engel teşkil etmektedir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, göçmen çocuklara verilecek nitelikli eğitim, onların hayata tutunmaları için oldukça önemlidir.

Field vd. göre, göçmen ve dezavantajlı öğrenciler, nitelikli eğitimden en fazla fayda sağlayabilecek potansiyele sahip olmalarına rağmen, bu imkandan en az yararlanan gruplar arasında yer almaktadır. Oysa bu öğrencilere sağlanacak eğitim, onların yaşam kalitelerini doğrudan iyileştirecek ve toplumsal entegrasyon süreçlerini destekleyecektir (Field, 2007 vd. aktaran, Eren, 2019: 216). Trav-

matik deneyimlerden sonra eğitim almanın sağladığı faydalar, psikososyal iyileşme, bilişsel gelişim ve toplumsal katılım gibi önemli alanlarda olumlu etkiler yaratmaktadır. Ayrıca bu faydalar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Demirli-Yıldız, 2016; Nicolai, 2003; Stuecker, 2006; Sinclair, 2007; UNESCO, 2015; Uğurlu, 2018 aktaran Eren, 2019: 216).

1. Eğitim kurumları, özellikle travmatik olaylar sonrası, bireylere normallik algısını yeniden kazandırmada kritik bir role sahiptir. Okul ortamı, çocukların yaşadıkları zorlu deneyimlerin etkilerini azaltarak, psiko-sosyal gelişimlerini destekleyen bir güvenli alan sunar. Eğitim süreçleri, çocuklara travmatik olayları anlamlandırma, duygularını ifade etme ve baş etme mekanizmaları geliştirme imkanı tanır. Bu sayede çocuklar, hayata daha olumlu bir perspektifle bakabilir ve geleceğe dair umutlarını koruyabilirler.
2. Çocukların yaşamları boyunca karşılaşabilecekleri zorluklarla baş edebilmeleri ve geleceğe dair umutlarını koruyabilmeleri için kesintisiz bir eğitim süreci büyük önem taşır. Travmatik deneyimler yaşayan çocukların eğitim süreçlerindeki aksamalar, sadece o anki gelişmelerini değil, uzun vadede yaşam kalitelerini de olumsuz etkileyebilir. Bu durum, çocukların temel becerilerden yoksun kalmalarına ve dolayısıyla yaşam boyu karşılaşacakları sorunlarla başa çıkma güçlükleri yaşamalarına neden olabilir.
3. Travmatik deneyimler yaşayan bireylerin eğitim sürecine dahil edilmesi, bireysel iyileşme süreçlerinin yanı sıra toplumsal barış ve dayanışmanın güçlenmesine önemli katkılar sağlar. Eğitim, bu bireylerin yaşadıkları zorlukları aşmalarına, sosyal becerilerini geliştirmelerine ve geleceğe dair umutlarını yeniden kazanmalarına yardımcı olur. Böylece, hem bireylerin psiko-sosyal iyileşmesi desteklenir hem de toplumun daha güçlü ve dayanıklı hale gelmesine katkı sağlanır. Eğitim, aynı zamanda çocukları marjinalleşme ve suç gibi risklerden koruyarak, toplumsal barışa ve güvenliğe katkı sağlar.

Anlaşıldığı üzere, bu süreçte sunulan eğitim, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. Çocukların yeni bir topluma entegrasyonunu kolaylaştırarak sosyal uyumlarını güçlendirirken, gelecekteki yeniden yapılanma süreçlerinde aktif rol alabilecek bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlar.

3. Uygulama Örnekleri Entegrasyon Uygulamalarında İyi ve Kötü Uygulama Örnekleri

3.1. Göçmen Eğitiminin Destekleyici Güçleri

Göçmenlerin karşılaştıkları sorunların çözümü ve topluma entegrasyon süreçlerinin desteklenmesi, özellikle göçmen çocukların eğitime yönelik çalışmalarında hükümetin yanı sıra sivil toplum kuruluşları (STK) da önemli roller üstlenmektedir. Bu kuruluşlar, eğitimde fırsat eşitliğini artırmak, sosyal uyumu güçlendirmek ve göçmenlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli projeler ve programlar yürütmektedir. Çalışmamız göçmen çocukların eğitim sürecine yönelik olduğu için, çalışmamızın bu kısmında STK'ların göçmen çocukların eğitimindeki rollerinden bahsedeceğiz.

Türkiye'deki mülteci krizi karşısında, sivil toplum kuruluşları, devletle birlikte hareket ederek, mültecilerin insani ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal entegrasyonlarının sağlanması için çaba göstermektedir. Suriyeli göçmenlere yönelik olarak yürütülen projelerde, mali destek, psiko-sosyal destek, hukuki yardım ve eğitim gibi farklı alanlarda hizmetler sunulmaktadır (Dal-Özdemir, 2022: 97).

Ayrıca, Suriye mülteci krizi karşısında sivil toplum kuruluşları, temel insani ihtiyaçların karşılanmasının ötesinde, mültecilerin sosyal entegrasyonları, psiko-sosyal iyilikleri, meslek edindirme ve dil kursları düzenleme gibi çeşitli alanlarda da faaliyet göstererek, ekonomik güçlenmeleri için kapsamlı hizmetler sunmuştur. Özellikle eğitim alanında, STK'ları, mülteci çocukların okul masraflarının karşılanması ve öğretmenlerin desteklenmesi gibi kritik konularda önemli bir rol üstlenerek, Milli Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içinde çalışmalar yürütmüştür. Bu sayede, mülteci çocukların eğitime erişimleri sağlanmış ve Türkiye'nin bu alandaki yükü hafifletilmiştir. Ancak, sivil toplum kuruluşlarının daha etkili bir şekilde çalışabilmesi için, aralarındaki koordinasyonun güçlendirilmesi ve kaynakların daha verimli kullanılması gerekmektedir (<https://www.setav.org/egitim-ve-sosyal-politikalar/turkiyenin-suriyeli-cocuklari-ve-egitim-meselesi> E.T. 25.11.2024).

Daha önce belirttiğimiz gibi, Suriye'deki çatışmalar nedeniyle Türkiye'ye sığınan göçmen çocukların önemli bir kısmı, ekonomik zorluklar nedeniyle eğitimlerine ara vermekte ve çocuk işçiliği yapmak zorunda kalmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, bu çocukların eğitim haklarını korumak amacıyla ailelere eko-

nomik destek sağlamakta veya çocuklara eğitim burs desteği sunarak, çocukların okula devam etmelerini teşvik etmektedirler (Erel, 2023: 422).

Erdoğan’ın, Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin toplumsal kabul ve uyum süreci üzerine yaptığı çalışmada, inanç temelli hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının, göçmenlere daha kapsamlı bir destek sağladığı, hak temelli çalışan kuruluşların ise uluslararası kaynaklara bağımlılık gösterdiği belirtilmektedir (Erdoğan. 2014: 47). Bu durum ulus ve uluslararası destek ağlarının uyumlu bir şekilde çalışmasının toplumsal uyum sürecine katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Göçmen çocukların eğitim süreçleri, psikososyal destek hizmetleriyle iç içe geçmiş, karşılıklı etkileşimli bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Eğitim ortamları, göçmen çocukların hem akademik gelişimlerini destekleyen hem de sosyal uyumlarını sağlayan birer platform görevi görmektedir. Okul ortamında Türk öğrencilerle etkileşimde bulunma fırsatı bulan göçmen çocuklar, farklı kültürlerle tanışma ve sosyal becerilerini geliştirme imkanı bulurlar. Sivil toplum kuruluşlarının sağladığı psikososyal destek hizmetleri ise çocukların yaşadıkları travmaları atlatmalarına, duygusal gelişimlerini desteklemesine ve eğitim hayatlarına daha kolay adapte olmalarına yardımcı olur. Bu sayede, hem bireylerin hem de toplumun refahı için uzun vadeli faydalar sağlayan bir döngü oluşturulur. STK’ların sağladıkları destekler, “Kayıp Kuşak Olmasın” stratejisi kapsamında, göçmen çocukların geleceklerine yatırım yapmanın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Erel, 2023: 422).

Türkiye’de, göçmen çocuklar için çeşitli projeler geliştiren ve uygulayan uluslararası STK’lar da faaliyet göstermektedir. Bu STK’lardan biri de, Uluslararası Mavi Hilal Vakfı (IBC) dır. IBC, Türkiye’deki göçmen çocuklar için önemli insani destek projeleri gerçekleştiren kuruluşlardan biridir. Özellikle Türkiye’nin sınır illerinde yürüttüğü faaliyetlerle, sığınmacıların yaşam standartlarını iyileştirmeyi hedeflemektedir. Örneğin, Kilis’te kurduğu üç Çocuk Psikolojik Destek Merkezi sayesinde, Suriyeli öğretmenler tarafından 1.600 Suriyeli çocuğa müzik, resim ve bilgisayar gibi çeşitli dersler verilmiştir (Akman, 2018: 461). STK’ların gerçekleştirdiği bu gibi projeler, göçmen çocukların hem duygusal olarak rahatlamaları hem de sosyal becerilerini geliştirmeleri fırsatı sunmaktadır.

Bundan başka, göç yoluyla Türkiye’ye gelen çocukların eğitime kazandırılmasına yönelik atılan en dikkat çekici adımlardan biri, 2012 yılında, TDV KA-GEM (Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Aile ve Gençlik Merkezi) tarafından hayata geçirilen “Farkındayım Yanı Başındayım” projesi olmuştur. Proje kapsamında, mevcut Kur’an kursları eğitim merkezlerine dönüştürülerek, göçmen çocukla-

ra sistematik bir eğitim imkanı sunulmuştur. 2013 yılında Nizip'te başlatılan bu uygulama, daha sonra Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) olarak bilinen bir modelin temelini oluşturmuştur. Proje, aynı zamanda Suriyeli öğretmenlerin istihdam edilerek yerel kaynakların etkin kullanılmasını sağlamıştır. İstihdam edilen 100'e yakın Suriyeli öğretmenlerin maaşı TDV tarafından ödenmiştir (Duman, 2016: 49). 2014 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Geçici Eğitim Merkezlerini (GEM) daha düzenli bir yapıya kavuşturmak amacıyla bu merkezleri mevcut okul binalarına taşıma kararı almıştır. Bu karar, eğitim kalitesini artırmak ve öğrencilere daha uygun bir öğrenim ortamı sunmak hedefiyle alınmıştır. Böylelikle, daha önce genellikle uygunsuz koşullarda eğitim veren GEM'ler, Türk öğrencilerin ders saatleri dışında devlet okullarının mevcut altyapılarından yararlanmaya başlamıştır. Bu durum, hem eğitim hizmetlerinin standardizasyonuna hem de kaynakların daha etkin kullanılmasına katkı sağlamıştır (Topçu, 2017: 19).

Türkiye'de insani yardım alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları arasında, İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (MAZ-LUMDER), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD), Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), Türk Kızılay'ı, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), ve Mültecilerle Dayanışma Derneği (Mülteci-Der) ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) gibi ulusal ve uluslararası ölçekte tanınmış kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar, insan hakları, sığınmacı hakları ve insani yardım konularında önemli çalışmalar yürütmektedir (Kalaycı, 2016: 11).

Ayrıca araştırmalar, STK'ların yalnızca eğitim alanına odaklanmalarının sahadaki koşullar nedeniyle oldukça zor olduğunu göstermektedir. Başlangıçta Suriyeli çocukların eğitimine odaklanan STK'lar, zaman içinde karşılaşılan öncelikli ihtiyaçlar karşısında barınma, sağlık ve beslenme gibi temel yaşam alanlarına yönelik faaliyet göstermek durumunda kalmıştır. Bu durum, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin, belirlenen hedeflerin ötesine geçerek, ihtiyaçların dinamik yapısına göre şekillendiğini göstermektedir (EBSAM, 2017: 70).

Bunu da söylememizde fayda var ki, STK'ların belediyelerle iş birliği yaparak, birlikte yürüttükleri belirli sosyal projeler de vardır. Örneğin, mültecilerin eğitimi veya sosyal uyumu gibi konularda ortak çalışmalar yürütmek yaygın bir uygulamadır.

Türkiye'de belediyelerin sığınmacı krizine yönelik müdahalelerinde karşılaştıkları bütçesel ve hukuki kısıtlamalar, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapma ihtiyacını doğurmuştur. Özellikle mali denetim süreçlerinde yaşanabile-

cek potansiyel sorunlar, belediyeleri doğrudan hizmet sunmaktan ziyade, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla dolaylı hizmetler sunmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, sığınmacıların ihtiyaçlarını daha iyi belirleyebilen ve esnek yapısıyla hızlı müdahale edebilen sivil toplum kuruluşları, belediyelerin eksikliklerini tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir. İstanbul Sultanbeyli Belediyesi, bu iş birliğinin en başarılı örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Belediyenin 2014 yılında kurduğu Mülteciler Derneği, sağlık, istihdam, barınma, hukuk ve sosyal hizmetler gibi geniş bir yelpazede sığınmacılara ücretsiz destek sunarak, yerel düzeyde sığınmacıların entegrasyonuna önemli katkılar sağlamaktadır (Akman, 2018: 462).

Göçmen çocukların eğitim hayatlarına katılımını desteklemek amacıyla çalışan STK’lar, bu çocukların karşılaştıkları akademik ve sosyal zorlukları aşmalarına yardımcı olacak programlar sunarak, bu konu da önemli bir rol oynamaktadırlar.

3.2. Başarılı ve Başarısız Entegrasyon Deneyimleri: İyi Uygulama Örnekleri

Göçmen çocukların eğitim süreçlerindeki entegrasyon, birçok faktöre bağlı olarak başarılı veya başarısız sonuçlar doğurabilmektedir. Sadece akademik başarıyı değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve psikolojik olarak da çocuğun okula ve topluma uyumunu ifade eden çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreç, çocuğun bireysel farklılıkları, okulun yaklaşımı, ailenin desteği, toplumun tutumu ve uygulanan politikalar gibi birçok faktöre bağlı olarak başarılı veya başarısız sonuçlar doğurabilir. Özellikle, göç sürecinde yaşanan travmaların ve dil bariyerinin entegrasyon üzerindeki olumsuz etkileri göz ardı edilmemelidir.

Türkiye’deki başarılı entegrasyon örneklerinden bahsedecek olursak, bunların başında PİKTES projesi gelmektedir. PİKTES projesi, Türkiye’ye göç eden Suriyeli çocukların eğitim süreçlerine dair kapsamlı bir müdahale modeli sunmaktadır. Proje, dil eğitimi, telafi eğitimi, lojistik destek, farkındalık yaratma, materyal sağlama, öğretmen ve yönetici gelişim programları, rehberlik hizmetleri ve fiziki ortam iyileştirmeleri gibi çok yönlü bir yaklaşım benimsemektedir. Bu kapsamlı müdahale, Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunu hedeflemekte olup, nihai olarak geçici eğitim merkezlerinin yerini alarak öğrencilerin tamamen resmi eğitim sistemine dahil olmasını amaçlamaktadır (Karaman, 2018: 70-71).

PİKTES projesi, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu ile MEB arasında imzalanan 2018/403-554 sayılı proje sözleşmesi kapsamında, Avrupa Birliği’nin

“Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT)” aracılığıyla sağlanan doğrudan hibe desteğiyle finanse edilmektedir (HBÖGM, 2023: 75).

Ayrıca, PİKTES+ projesi, önceki fazlarında elde edilen başarıların üzerine inşa edilerek, özellikle özel eğitim ihtiyaçları olan göçmen öğrencilere yönelik hizmetlerin genişletilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla tasarlanmıştır. Proje kapsamında, dil becerilerinin geliştirilmesi, psikososyal destek hizmetlerinin sunulması ve eğitim ortamlarının iyileştirilmesi gibi temel alanlarda çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, özel eğitim kurumlarında atölye çalışmaları düzenlenerek, öğrencilerin farklı alanlarda yeteneklerini geliştirmeleri hedeflenmektedir. Proje, öğrenci devamsızlığını önlemek ve okul terkinin engellemek amacıyla erken müdahale programlarını güçlendirmektedir. 2023 yılında meydana gelen deprem sonrasında, proje kapsamındaki illerdeki eğitim altyapısının yeniden inşa edilmesi için ek çalışmalar başlatılmış ve prefabrik sınıf yapımları gibi acil ihtiyaçlara yönelik çözümler üretilmiştir (HBÖGM, 2023: 76).

Tablo 1’den anlaşıldığı gibi PİKTES, Türkiye’deki Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunu başarılı bir şekilde destekleyen önemli bir projedir. Türkçe eğitimi, psikososyal destek, taşıma hizmetleri ve eğitim materyalleri gibi kapsamlı destekler sağlayarak, Suriyeli çocukların eğitimdeki eşitsizlikleri aşmalarını sağlamaktadır. Bu çok yönlü yaklaşım, mülteci çocukların topluma uyum süreçlerini kolaylaştırırken, uzun vadede eğitimde sürdürülebilir başarıyı hedefleyen, başarılı bir entegrasyon projesidir.

Tablo 1: PİKTES+ Projesinin Başladığı Tarihten İtibaren Güncel Sonuçları (HBÖGM: 2023:77).

Proje Faaliyetleri	Öğrenci Sayısı
Taşıma hizmeti	56.424 öğrenci
Kırtasiye desteği	170.000 öğrenci
Telafi eğitimi	69.134 öğrenci
Destekleme eğitimi	39.009 öğrenci
Türkçe dil eğitimi	141.324 öğrenci
Arapça dil eğitimi	4.744 öğrenci
Erken çocukluk eğitimi	23.915 öğrenci
Erken çocukluk eğitimi aidat desteği	9.900 öğrenci 19.800.000 TL
Mesleki ve teknik eğitime bağlı okullarda burs desteği	26.242 öğrenci 1.150 TL burs
Rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmeti	87.015 öğrenci
Deprem bölgesi psikososyal destek çalışmaları	50 PİKTES rehber danışmanı
Öğretmen hizmet içi eğitim	7.146
Erken çocukluk anasınıflarına kırtasiye seti/ klima	1000/1000
Hatay prefabrik anaokulunun yapımı	26
Video (tematik şarkı/animasyon)	21
İlkokul düzeyinde görselli kelime kartları	478 adet
Uyum sınıfları çalışma ve alıştırmaya kitabı	26.700 adet
Aile Bilgilendirme Faaliyetleri kapsamında okul/kurumlarda dağıtılmak üzere Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü iş birliğinde tanıtım seti materyali	477 set tanıtım materyali (cepli dosya içinde 5 adet broşür, 2 adet kitapçık)
Mesleki ve teknik eğitim bursu bilgilendirme afişi	14.000adet (7.000 Türkçe 7.000 Arapça)
Diyalekt Türkçe dijital platformu çocuk kısmı konuşma bölümü için etkileşimli içerikler	
Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenler İçin Temel Düzey Resimli Sözlük (13 yaş ve üzeri)	
Görevli istihdamı	2.941 Türkçe öğreticisi, 17 Arapça öğreticisi 290 PİKTES rehber danışmanı 3.250 temizlik görevlisi 1.722 güvenlik görevlisi
Deprem bölgelerinde 405 psikososyal destek çadırına	4.860 adet kırtasiye seti 405 adet oyun seti

Ayrıca, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (HBÖGM) ile Uluslararası Göç Örgütü (IOM) arasında imzalanan iş birliği protokolü kapsamında yürütülen “Okul Taşımacılığı Desteği” projesi ile Adana, Mersin, Yalova ve Siirt illerinde ikamet eden Türk ve yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim kurumlarına ulaşım ihtiyaçları karşılanmıştır. 2023-2024 eğitim öğretim yılı boyunca, söz konusu proje ile toplam 3.655 öğrenciye taşıma hizmeti sunulmuştur. MEB ve UNICEF iş birliğiyle yürütülen “Erken Çocukluk Eğitimine Erişim ve Kalite” projesi kapsamında, 2023-2024 eğitim öğretim yılında, depremde etkilenen on bir ilde bulunan halk eğitim merkezlerindeki çocuk oyun odaları, gerekli tüm eğitim materyalleri ve ekipmanlarla donatılmıştır. Bu sayede, bölgedeki çocukların erken çocukluk eğitimine erişimleri kolaylaştırılmış ve eğitim ortamlarının kalitesi artırılmıştır. Projenin ikinci aşaması olan 2024-2025 çalışma planında ise, çocuk oyun odalarının donanımının iyileştirilmesi ve bu alanlarda görevli personelin mesleki gelişimlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir (HBÖGM, 2023: 74).

Göçmen çocuklara yönelik uygulanan diğer bir başarılı entegrasyon örneği, Türkiye’de Suriyeli Ve İhtiyaç Sahibi Türk Çocuklara Yönelik Erken Çocukluk Eğitimi Projesi (EÇE)’dir.

Proje, erken çocukluk eğitiminin erişimini artırmak ve bu alandaki hizmetleri yaygınlaştırmak amacıyla, Suriyeli çocuklar ile dezavantajlı Türk çocukları için gelişim koşullarını iyileştirmeyi hedeflemiştir. 2020-2023 yılları arasında yürütülen proje, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ) tarafından desteklenmiştir. Proje, Türkiye’nin farklı illerinde, özellikle halk eğitimi merkezlerinde bulunan çocuk oyun odalarını desteklemeyi ve erken çocukluk eğitimi sağlayan personelin mesleki gelişimini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, çocuklar için kırtasiye malzemeleri ve eğitim materyalleri sağlanmış, ayrıca öğretmen ve ebeveynler için eğitimler düzenlenmiştir. 2022-2023 döneminde, proje kapsamında 59.567’si Türk, 8.570’i yabancı olmak üzere toplam 68.137 çocuk faydalanmış ve “365 Gün Öykü” çalışmaları düzenlenerek, çocukların gelişimine katkı sağlayacak 53 öykü kitabı hazırlanarak dağıtımı yapılmıştır (HBÖGM, 2023: 104). Proje, erken çocukluk eğitimi hizmetlerinin erişimini genişleterek ve kalitesini yükselterek, dezavantajlı çocukların gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle eğitim materyali desteği, öğretmen eğitimleri ve veli eğitimleri gibi unsurlarla erken çocukluk eğitimi ekosistemini güçlendirmiştir. Bu da entegrasyon sürecinin etkinliğini artırmıştır.

Diğer başarılı bir entegrasyon örneği, Yabancılarla Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı Programı (YŞEY) projesidir.

Türkiye’de 2003 yılında başlatılan ve temel amacı çocukların eğitime erişimini sağlamak olan Şartlı Eğitim Yardımı Programı, 2017 yılında kapsamı genişletilerek Suriyeli mülteci çocuklar da dahil olmak üzere tüm çocukları kapsayacak şekilde yeniden yaygınlaştırılmıştır. Bu sayede, göçmen çocukların eğitime katılım oranlarının artırılması ve sosyal entegrasyonlarının desteklenmesi hedeflenmiştir (Demirel, 2022: 20).

Proje, mülteci çocukların eğitime erişimlerini sağlamak ve bu erişimi sürdürmeleri için gerekli destekleri sunmayı hedefleyen kapsamlı bir girişimdir. Özellikle, mülteci öğrencilerin okul başarılarını teşvik etmek amacıyla nakdi ödüller, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemek için çeşitli etkinlikler ve hizmetler, ve eğitim sistemindeki tüm paydaşların bilinçlendirilmesi gibi farklı bileşenlerden oluşmaktadır. Proje, mülteci öğrencilerin ilkokuldan ortaokula ve ortaokuldan liseye geçiş oranlarını artırmayı hedeflemekte olup, bu amaçla öğrencilere ve ailelerine çeşitli destekler sağlamaktadır. Ayrıca, proje kapsamında gerçekleştirilen eğitimlerle eğitim sistemindeki tüm paydaşların kapasiteleri artırılmaktadır. Projenin en önemli özelliklerinden biri, mülteci çocukların sadece akademik başarılarını değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişimlerini de desteklemesidir. Bu amaçla, mobil ekiplerle çocuklara ulaşılması, e-Çocuk platformu üzerinden destek hizmetlerinin sunulması ve sosyal hizmet merkezleri ile işbirliği yapılması gibi faaliyetler yürütülmektedir.

Projenin, ilk YŞEY-I, YŞEY-II, YŞEY-III bölümü, 20 Nisan 2017- 1 Ekim 2022 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Projenin YŞEY-IV bölümü, 1 Ekim 2022 yılında başlamış olup, 30 Ekim 2025 tarihine kadar devam etmesi planlanmaktadır. Proje Türkiye Cumhuriyetinin 81 ilinde uygulanmaktadır. Projenin bütçesi, Avrupa Birliği (210 Milyon EURO) tarafından sağlanmıştır. Proje MEB, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ve Türk Kızılay’ı tarafından yürütülmektedir. Nakit yardımlarından yararlanan öğrenciler, 2017 yılında 56.245 kişiye, 2023 yılında bu sayı 459.110 kişiye ulaşmıştır. Proje kapsamında destekten en az bir kez faydalanan öğrenci sayısı toplamda 898.955’e ulaşmıştır (HBÖGM, 2023: 107-108).

YŞEY, mülteci çocukların eğitime erişimlerini sağlamak ve bu erişimi sürdürmeleri için gerekli destekleri sunarak, bu çocukların topluma entegrasyonlarına önemli katkılar sağlayan önemli bir projedir.

Ayrıca, 2014 yılında kurulan İstanbul Sultanbeyli Belediyesi tarafından kurulan Mülteci Derneği ve bu derneğin hem göçmenlerin hem de göçmen çocukların entegrasyonundaki çabalarını göz ardı etmemek gerekir. Söz konusu dernek Sultanbeyli ilçesinde göçmenlerin sosyal uyumunu artırmak ve eğitimlerine destek olmak amacıyla hayata geçirilmiştir. Eğitim, dil kursları ve psikososyal

destek gibi çeşitli alanlarda hizmetler sunarak çocukların okula uyum sağlamalarına ve sosyal hayata katılmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Proje, hem yerel yönetim hem de STK işbirliğinin başarılı bir örneğidir (<https://multeciler.org.tr/projelerimiz/#bitenprojeler> E.T. 27.11.2024).

Türkiye’de göçmen çocukların entegrasyonuna yönelik uygulanan politikaların etkinliğini değerlendirirken, Geçici Eğitim Merkezlerinin (GEM) başarılı olamayan bir örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz. GEM başlangıçta Suriyeli çocukların eğitim ihtiyacını karşılamak için kurulmuş olsa da uzun vadede öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunu zorlaştırmıştır.

Kaya (2019) doktora tezinde, göçmen öğrencilere yönelik hizmet sunan GEM’lerinin entegrasyon bağlamında öğrencilere olan etkilerini incelemiştir. Çalışmada, bu merkezlerin göçmen öğrencilerin okul ve ev yaşamları arasında yaşadıkları kültürel şoku hafifletme konusunda önemli bir rol oynadığı ve öğrencilerin okula uyum süreçlerini desteklediği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, GEM’lerde öğrenim gören göçmen öğrencilerin yerli akranlarıyla iletişim kurmakta zorlandıkları ve entegrasyon hedefinin öğretmenler tarafından yeterince sağlanamadığını ortaya koymuştur. Araştırma sonucuna göre, sosyal uyum programlarının yalnızca göçmenlere ve göçmen çocuklara değil, aynı zamanda yerel kurumlara ve Türk öğrencilere de uygulanmasının daha etkili olacağı öne sürülmüştür (Kaya, 2019 aktaran Seyitoğlu, 2024: 31).

Türkiye’deki göçmen öğrencilerin eğitime entegrasyon sürecindeki temel sorunlarına yönelik yapılan araştırmaların büyük kısmı, göçmen çocukların eğitime entegrasyonunda dil bariyeri, politikaların tutarsızlığı, yasal boşluklar, ekonomik zorluklar ve öğretmen yetersizliği gibi çoklu sorunların bir araya geldiğini göstermektedir. Bu sorunların çözümü için daha kapsamlı ve uzun vadeli politikalar geliştirilmesi gerekmektedir (Dere ve Demirci-Dölek, 2023: 126-127).

Özellikle erken yaşta okula başlayan göçmen çocukların Türkçe öğrenmelerindeki yetersizlikler, akademik başarılarını olumsuz etkilemekte ve sosyalleşmelerini zorlaştırmaktadır. Farklı kültürlerden gelen öğrencilerin okul kurallarına, ders çalışma yöntemlerine ve sosyal normlara uyum sağlamaları zaman alabilmektedir. Bu durum, hem öğrenciler hem de öğretmenler için zorlayıcı bir süreç olabilir. Göçmen ailelerin ekonomik durumları, çocuklarının eğitimlerine yeterince destek vermelerini engelleyebilmektedir. Bu durum, öğrencilerin okul malzemelerine ulaşımında, özel ders almalarında ve sosyal etkinliklere katılımlarında sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Bazı okulların göçmen öğrencilere yönelik yeterli bilgi ve donanımına sahip olmaması, bu öğrencilerin eğitim süreçlerinde sorunlar yaşamasına neden olmaktadır (Kurter, 2017: 4-6).

Daha önce bahsettiğimiz verilere göre, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında, göçmen çocukların okullaşma oranı %75,65 düzeyine ulaşırken, hala %24,35 oranında bir kesim eğitim sistemine entegre olamamıştır. Bu durumu açıklayan birkaç etken bulunmakla birlikte, en belirgin engel dil bariyeridir. Bir araştırma, entegrasyon ve uyum süreçlerinin ardından Türk okullarında eğitimine devam eden göçmen çocukların %13’ünün hâlâ ciddi dil sorunları yaşadığını ortaya koymuştur. Okula devam eden öğrencilerde bile dil sorununun bu denli belirgin olduğu göz önüne alındığında, okullaşamayan %24,35’lik grubun durumu çok daha kritik bir hal almaktadır.

Başarılı entegrasyon örneklerinde bahsettiğimiz uygulamalar, öğrencilerin hem akademik başarılarını artırmalarında hem de sosyalleşmelerini kolaylaştırmada önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, başarısız entegrasyon örneklerinde, dil bariyeri, kültürel farklılıklar ve ekonomik zorluklar gibi faktörlerin önemli bir engel oluşturduğu görülmektedir. Bu durum, okulların ve eğitim sisteminin göçmen öğrencilere yönelik daha kapsamlı ve etkili politikalar geliştirmesi gerektiğini göstermektedir.

3.3. Politika ve Uygulama Arasındaki Uyum.

Eğitim sürecinde çocuklara sağlanacak desteklerin etkin bir şekilde iletebilmesi için dil, en temel iletişim aracıdır. Ancak dil engeli, bu noktada önemli bir sorun teşkil etmektedir. Göçmen öğrencilere yönelik karşılaşılan zorluklar, yalnızca dil bariyerleriyle sınırlı olmayıp, aynı zamanda uygulanan eğitim politikalarıyla da doğrudan ilişkilidir. Yapılan pek çok araştırma ve çalışma, bu problemlerin kalıcı ve sürdürülebilir çözümlerle aşılabileceğini vurgulamaktadır (Dere ve Demirci-Dölek, 2023: 126).

Türkiye, göçmenlere ve göçmen çocukların eğitim ihtiyaçlarına yönelik kapsamlı bir politika çerçevesi oluşturarak, bu bireylerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunu hedeflemiştir. Merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının ortaklaşa yürüttüğü bu çalışmalar, uluslararası kuruluşların desteğiyle güçlendirilmiştir. PİKTES projesi başta olmak üzere, uygulanan çeşitli projelerle Suriyeli öğrencilerin eğitim süreçlerine dair önemli adımlar atılmıştır. Bu çalışmalar, hem bireylerin sosyal ve ekonomik hayata katılımını kolaylaştırmayı hem de Türkiye’nin eğitim sisteminin çeşitliliğini artırmayı amaçlamaktadır (Taşay, 2023: 23).

PİKTES, MEB ile AB Türkiye Delegasyonu arasında yapılan FRIT (Facility for Refugees in Turkey) anlaşmasına dayanılarak hayata geçirilen bir projedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu projenin temel amacı, devlet okullarına kayıtlı ancak Türkçe yeterlilik düzeyi düşük olan göçmen öğrencilerin, ana dil

eğitimi ile birlikte Türkçe dil destek hizmetlerinden yararlanarak akademik başarısını artırmak ve sosyal uyumlarını sağlamaktır. Bu sayede öğrencilerin eğitim süreçlerine daha aktif katılımları ve Türk eğitim sistemine entegrasyonları kolaylaştırılmaktadır (Karaman, 2018: 81). 1 Kasım 2022 tarihinde 29 ilde başlamış olup, 36 ay boyunca sürecek olan proje, 31 Ekim 2025 tarihinde tamamlanması planlanmaktadır.

Göçmen çocukların Türk eğitim sistemine entegre edilmesine yönelik, etkin politikalardan bir diğeri de Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı Programı (YŞEY) projesidir.

Şartlı Eğitim Yardımı programının temel hedefi, beşeri sermayeyi güçlendirerek bireylerin eğitim seviyesini yükseltmek ve bu sayede yoksulluğun uzun vadede azaltılmasını veya tamamen ortadan kaldırılmasını sağlamaktır.

Göçmen çocuklara yönelik genişletilen Şartlı Eğitim Yardımı Programı, Türk vatandaşlarına uygulanan Şartlı Eğitim Yardımı ile benzer koşullara sahiptir. Programdan faydalanabilmek için önkoşul olarak, başvuran ailenin tüm bireylerinin “99” ile başlayan kimlik numarasına sahip olması, düzenli bir gelir kaynağının bulunmaması ve sosyal güvenceden yoksun olması gerekmektedir (Tüzün, 2017: 25).

Program kapsamında öğrencilere belirli bir süre okula devam etme zorunluluğu getirilmiştir. Bir ay içinde dört günü aşan devamsızlık durumunda, çocuğun yardımı yalnızca o ay için askıya alınmaktadır. Ancak, bu devamsızlık nedeniyle çocuğun programdan tamamen çıkarılması söz konusu değildir. Ayrıca, örgün eğitim dışında kalan çocukların yeniden eğitim sistemine dâhil olmalarını hedefleyen Hızlandırılmış Eğitim Programı’na (HEP) kayıtlı öğrenciler, gerekli koşulları sağladıkları takdirde Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı’ndan faydalanabilmektedirler (<https://www.unicef.org/turkiye/sartli-egitim-yardimi-programi-sey> E.T. 28.11.2024).

Türk vatandaşlarına uygulanan Şartlı Eğitim Yardımı Programı (ŞEY) ile, göçmen çocuklara yönelik olarak yaygınlaştırılmış Şartlı Eğitim Yardımı Programı (YŞEY) arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. YŞEY, Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Kızılay Derneği ve uluslararası kuruluşların (UNICEF, ECHO, USBPRM, Norveç Hükümeti) finansal desteği ile yürütülmekte ve bu nedenle daha kapsamlı bir yapıya sahiptir. ŞEY programı ağırlıklı olarak nakdi destek sağlarken, YŞEY programı hem nakdi destek (eğitim yardımı) hem de çocuk koruma hizmetlerini bir araya getirerek bütüncül bir yaklaşım benimsemektedir. Bu farklılık, YŞEY programının göçmen çocukların sadece eğitim ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda

koruma ve geliştirme ihtiyaçlarını da karşılama amacını yansıtmaktadır (Demirel, 2022: 21).

Projenin, ilk üç bölümü, 20 Nisan 2017- 1 Ekim 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup, projenin dördüncü bölümü, 1 Ekim 2022 yılında başlamış ve 30 Ekim 2025 tarihinde tamamlanması planlanmıştır. Proje Türkiye Cumhuriyeti’nin 81 ilinde uygulanmaktadır.

Ayrıca, MEB, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB), United Nations International Children’s Emergency Fund (UNICEF), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve üniversitelerin Türkçe Öğretimi Merkezi (TÖMER)’leri ile STK’lar arasında iş birliği kapsamında göçmen öğrencilere yönelik çeşitli eğitim programları verilmektedir (Taşay, 2023: 25).

Hükümetin uyguladığı politikaların yanı sıra, Mülteciler Derneği ve Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) gibi sivil toplum kuruluşları da, göçmen öğrencilere yönelik çeşitli projeler yürütmektedirler. Bu projeler arasında Eğitim Kampüsü ve Entegre Yardım Projesi, Hızlandırılmış Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YÖS) Hazırlık Kampı gibi uygulamalar bulunmaktadır (Taşay, 2023: 26). Bu tür girişimler, göçmen öğrencilerin hem Türk eğitim sistemine hem de toplumun diğer kesimlerine entegrasyonunu sağlamayı hedeflemektedir.

Ayrıca, Albert Einstein Alman Akademik Mülteci Girişimi (DAFI) Burs Programı, Spark Burs Programı, Yükseköğretim Destek Programı gibi burs programları, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT) ve Albert Einstein Alman Akademik Mülteci Girişimi Fonu (DAFI) finansmanı ile, Türkiye Bursları kapsamında, Türkiye’deki Suriyeli öğrencilere yönelik yükseköğrenim bursu verilmektedir (<https://www.turkiyeburslari.gov.tr/ortakbursprogram> E.T. 30.11.2024)

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’ye sığınan ve geçici koruma altındaki göçmen çocukların, kültürel kimliklerini koruyarak Türk eğitim sistemine entegre olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu hem göçmen çocuklar için hem de yerel halk için toplumsal huzur bakımından gereklidir.

Eğitim, sosyal politikanın şekillendirilmesinde çok önemli bir araçtır ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürekli bir gelişim ve dönüşüm süreci olarak işlev görür. Bu, toplumda daha adil, eşit ve sürdürülebilir bir yapı inşa edilmesine katkı sağlar.

Eğitim hakkı, diğer insan hakları arasında en temel ve öncelikli haklardan biri olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla eğitim hakkı hem ulusal hem de uluslararası hukuk içinde korunmaktadır. Eğitim hakkının ulusal ve uluslararası hukukta korunuyor olması, bu hakkın evrensel bir değer taşıdığını ve tüm devletlerin, eğitim sistemlerini, her bireyin eğitim alma hakkını güvence altına alacak şekilde düzenlemeleri gerektiğini gösterir. Uluslararası düzeyde, Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer insan hakları sözleşmeleri, eğitim hakkını güvence altına alarak, devletlere bu konuda sorumluluk yükler. Ulusal düzeyde ise her ülkenin anayasaları ve yasaları, eğitim hakkını sağlama yükümlülüğü taşır. Bu korunma, sadece eğitime erişimi sağlamayı değil, aynı zamanda eğitimin kalitesini ve eşitliğini de garanti altına almayı amaçlar.

Göçmen çocukların eğitim hakkı, hem ulusal hem de uluslararası hukuki düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Ancak bu yasal çerçevelerin uygulanabilirliği ve etkinliği, göçmen çocukların eğitimde karşılaştığı pratik engelleri aşmak için tek başına yeterli olmamıştır. Mevzuat, hakları tanısa da, uygulamada yerel düzeydeki politikalar ve okulların kapasitesi büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle göçmen çocukların eğitim sistemine entegrasyonunu kolaylaştırmak için yoğunlaştırılmış Türkçe dil eğitimi programları daha geniş bir şekilde uygulanmalıdır. Bu programlar, sadece okul döneminde değil, yaz aylarında ve okul dışı zamanlarda da devam ettirilerek çocukların dil becerilerini geliştirmelerine olanak tanımalıdır. Göçmen çocukların travmatik geçmişlerini ve entegrasyon sürecinde yaşadıkları zorlukları göz önünde bulundurarak, okullarda psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır. Göçmen çocukların eğitimi, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla ele alınmalıdır. Eğitim politikaları, sağlık, barınma ve istihdam gibi diğer sosyal politika alanlarıyla entegre edilerek, çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu, çocukların eğitime erişimini ve devamını kolaylaştıracaktır. Eğitim süreçlerinde STK'lar ve yerel yönetimlerin daha da aktif rol alması sağlanmalıdır. Göçmen çocuklara yönelik eğitim projeleri, sosyal etkinlikler ve aileleri desteklemeye yönelik programlar geliştirilerek toplumsal uyum süreçleri hızlandırılabilir. Bundan başka, aileleri de kapsayan destekleyici sosyal politikalar, çocukların eğitim hayatına katılımını artıracak ve uzun vadede topluma uyumlarını kolaylaştıracaktır.

Göçmen çocukların eğitimi, hem bireysel gelişimleri hem de toplumsal uyumları için kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, etkili eğitim politikalarının geliştirilmesi, göçmen çocukların fırsat eşitliği içinde eğitim alabilmelerini sağlamak açısından büyük bir gereklilik arz etmektedir. Göçmen çocukların eğitiminde yaşanan sorunların aşılması için önerilen sosyal politika yaklaşımlarına odaklanarak, göçmen çocukların eğitimine ilişkin mevcut zorlukların çözülmesine yönelik pratik çözümler sunulması gerekmektedir.

Ayrıca, öğrencilerin ana dilleri olan Arapça ile eğitim alması, akademik başarılarını artırarak sosyal uyumlarını kolaylaştırmaktadır. Ancak, bu hedefin gerçekleştirilmesi için yeterli sayıda Arapça öğretmeni istihdam edilmesi ve uygun müfredatlar hazırlanması gerekmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, 15 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe giren “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” önemli bir düzenleme olmuştur. Bu yönetmelik, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91. maddesi çerçevesinde hazırlanarak, geçici koruma altındaki bireylerin eğitim alanında çalışma imkânı tanımaktadır. Böylelikle, hem öğretmen istihdamı teşvik edilmekte hem de göçmen çocuklarının ana dillerinde eğitim almaları sağlanmaktadır. Bu düzenlemeler, eğitimde olduğu gibi geçici koruma altındaki bireylerin iş gücüne katılımını artırarak Türkiye’deki iş gücü piyasasında dengeyi korumayı ve sürdürülebilir bir göç yönetimi sağlamayı amaçlamaktadır.

Zorunlu göç ve savaş gibi olaylar, göçmen çocukların psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Bunlara ek olarak, göç ettikleri ülkelerdeki dışlanmalar da göçmen çocuklarda önemli travmalar bırakmaktadır. Travma sonrası stres, kaygı ve depresyon gibi psikolojik sorunlar, çocukların öğrenme kapasitesini ve sosyal uyum becerilerini sınırlayabilir. Okullarda psikolojik destek hizmetlerinin yeterli olmaması, bu sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. Okul psikolojik destek hizmetlerinin yanı sıra, sosyal hizmetler ile de işbirliği yapılarak hem göçmen ailelere hem de göçmen çocuklara yönelik daha kapsamlı bir destek sağlayarak, çocukların genel refahı artırılmalıdır. Öğretmenlere, öğrencilere ve okul çalışanlarına, kültürel farklılıklara duyarlılık eğitimleri verilerek, göçmen çocukların ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, göçmen çocuklara travmatik olaylarla başa çıkma becerileri kazandıracak eğitimler verilmelidir. Bundan başka, erken çocukluk eğitime erişimi, dil desteği programları geliştirmeli ve kolaylaştırmalı, öğretmenler göçmen çocukların ihtiyaçlarına ilişkin bilinçlendirilmelidir.

Özetle yapılan araştırmalar da gösteriyor ki, göçmen çocukların eğitim süreçleri, kültürel farklılıklar, dil engelleri, sosyal uyum sorunları, ekonomik yetersizlikler ve ayrımcılık gibi birçok zorlukla doludur. Bu zorluklar, göçmen çocukların akademik başarılarını olumsuz etkileyerek, sosyal entegrasyonlarını geciktirebilir ve geleceklerini olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla hem hükümet hem de tarihi boyu göçlere ev sahipliği yapan, her zaman hakkın tarafından olan bir millet olarak, göçmen çocukların sorunlarına yönelik duyarlı ve çözüm üretir olmamız gerekmektedir.

Kaynaklar

- Adıgüzel, S. (2017). Göçmen Çocuğun Eğitim Hakkı. Beykent Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi. Cilt:3, Sayı:5, Sayfa: 27-42, Haziran 2017.
- Akar, Ç. (2021). Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences, Sayı:5 (4), Sayfa: 287-296.Yıl: 2021.
- Akkaya, A. (2013). Suriyeli mültecilerin Türkçe algıları. Ekev Akademi Dergisi, 17(56), Sayfa: 179-190. Yıl: 2013,
- Akman, K. (2018). Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi. Cilt: 1, Sayı: 3, Sayfa: 452-466, Yıl: 2018.
- Akyüz, E. (2010). Çocuk Hukuku, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- ASPB. Sosyal İçerme Alanındaki Kurumsal Kapasitesinin Arttırılması Projesi (2016).
- Avrupa Sosyal Şartı: <https://www.anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).
- Aydın, S. (2020). Zorunlu eğitim çağındaki mülteci öğrencilerin eğitime uyum sürecinde Türkiye ve Kanada uygulamaları. Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi, 2(2), Sayfa: 1-18, Yıl: 2020.
- Babuç, Z.T. ve Çolak, C.B. (2022). Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonuna İlişkin Ortaokul Öğretmenlerinin Deneyimleri: Osmaniye İli Örneği. İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi. Araştırma Makalesi. IJHM, 2 (2). Yıl: 2022. Sayfa: 166-199
- BM. (1959). Çocuğun Hakları Bildirgesi: <https://web.archive.org/web/20130926070812/http://www.un.org/cyberschoolbus/humanrights/resources/child.asp> (E.T. 04.11.2024).
- Bullock, S. ve diğerleri. Gençlik çalışmalarında sosyal içerme, çeşitlilik ve eşitlik. İlkeler ve Yaklaşımlar. University of Gloucestershire Francis Close Hall campus. <https://rideproject.eu/media/ride-the-principles-approaches-tr.pdf> (Erişim Tarihi: 05.11.2024).
- Cırık, İ. (2008). “Çok Kültürlü Eğitim ve Yansımaları”. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34(34), 27–40.
- Coşkun, İ. ve Emin, M.N. (2018). Türkiye’de Göçmenlerin Eğitimi: Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri. İLKE İlim, Kültür, Eğitim Derneği. İLKE Politika Notları 3. Şubat 2018
- Çiçekli, B. (2009). Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, Ankara: Seçkin Hukuk Kitapları.
- Çifci, G.E. (2018) Çocukluk Tarihi. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını. Erzurum 2018. Sayfa: 58-85.
- Çobanoğlu, F. (2024). Eğitimde Göçmen Çocuklar: Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Eğitim Politikalarının İncelenmesi. Yaşadıkça Eğitim, Cilt 38, Sayı 2, Sayfa: 501-518, Yıl 2024.

- Dedeoğlu, S. (2016). Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırması. Ankara: Kalkınma Atölyesi Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2016). Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırması. Ankara: Kalkınma Atölyesi Yayınları.
- Demirel, S. (2022). Göçmen Çocuklara Yaygınlaştırılan Şartlı Eğitim Yardımı Programı’nın Çocuklar Üzerindeki Etkisini Anlamaya Yönelik Nitel Bir Araştırma. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara 2022
- Demirli -Yıldız, A. (2016). Göç ve okul: kültürel farklılıklara saygı ve psiko-sosyal destek. 30.10.2018 tarihinde https://www.academia.edu/33989241/K%C3%BCl%C3%BCrel_Farkl%C4%B1%C4%B1klara_Say%20g%C4%B1_ve_Psikososyal_Destek .
- Dere, İ. ve Demirci Dölek, E. (2023). Türkiye’de Göçmen Öğrencilerin Eğitimde Karşılaştıkları Sorunlar. HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi HUMANITAS – International Journal of Social Sciences 2023, 11(INCSOS VIII Özel Sayısı), Sayfa: 108-135
- Dryden, S. Ve Peterson (2017). Refugee Education: Education For An Unknowable Future. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03626784.2016.1255935#abstract> (Erişim Tarihi: 05.11.2024).
- Duman, T. (2016). Sosyal Uyum Sağlamak İçin Suriyelilerin Eğitiminin Önemi. II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu Bildirim Kitabı. Sayfa: 46-54. Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- EBSAM. (2017). Türkiye’de Suriyeli Çocukların Eğitimi Güçlükler Ve Öneriler. EBSAM Araştırma Dizisi: 14 Eylül 2017
- Edwards, A. (2012). Temporary Protection, Derogation and the 1951 Refugee Convention, Melbourne Journal of International Law, 13(2), 599-603.
- Edwards, A., (2012). Temporary Protection, Derogation and the 1951 Refugee Convention, Melbourne Journal of International Law, 13(2), 599-603.
- Emin, 2016: Türkiye’nin Suriyeli Çocukları ve Eğitim Meselesi. <https://www.setav.org/egitim-ve-sosyal-politikalar/turkiyenin-suriyeli-cocuklari-ve-egitim-meselesi> Erişim Tarihi: 25.11.2024.
- Emin, M. N. (2019). Geleceğin İnşası Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi, 1. Baskı. İstanbul, SETA Yayınları.
- Emin, M.N. (2019) Geleceğin İnşası: Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi. SETA Kitapları 48. 1.Baskı: Haziran 2019. İstanbul.
- Erel, S. (2023). Suriyeli Çocukların Eğitime Uyum Sürecinde STK Desteği. Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı. İstanbul Üniversitesi Yayın. <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/1F41957942A0462B9B35297DBC125433> Erişim Tarihi: 26.11.2025

- Eren, Z. (2019). Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre göçmen çocukların eğitim sorunları ve çözüm önerileri. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(1), 213-234.
- Field, S., M. Kuczera ve B. Pont (2007). No more failures: Ten steps to equity in education, education and training policy, OECD Publishing, Paris, 21.09.2018 tarihinde <http://dx.doi.org/10.1787/9789264032606-en>. adresinden alınmıştır.
- Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014/6883, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>. (Erişim Tarihi: 04.11.2024).
- Gencer, T.E. (2019). Göç Süreçlerindeki Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri, Haklara Erişimleri Ve Beklentileri: Ankara Ve Hatay'da Yaşayan Suriyeli Çocuklar Örneği. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Ankara 2019.
- Genç, Y. ve Çat, Y. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(1). 363-393.
- Göç Terimleri Sözlüğü, (2013). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf (Erişim Tarihi: 04.11.2024)
- Gülmez, M. (2017). Sosyal Politika Kavramı: Tanımlar ve Düşündürdükleri, Uluslararası Sosyal Politika, Editörler: Pir Ali Kaya, Ceyhan Güler, Umutepe Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Kocaeli, 49-92.
- Hatıplı, M. (2019). Sosyal Politika'nın Çalışma Alanı Olarak Eğitim Ve Eğitimde Bilgi Teknolojisi Eğitim Programları Ve Eğitim-Öğretim Program Tasarımı. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi. Cilt: 3, Sayı: 6, Yıl: 2019, Sayfa: 36-50.
- HBÖGM. (2023). İzleme ve Değerlendirme Raporu 2023. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_05/14104707_izlemevedegerlendirmeraporu2023.pdf (Erişim Tarihi: 08.11.2024).
- <https://aile.gov.tr/media/100408/2-1-social-policy-indicator-consolidated-report.pdf> (Erişim Tarihi: 04.11.2024).
- İlkyaz, E. (2020). Göçmenlere Yönelik Uygulanan Eğitim Politikalarının Ve Sorunlarının Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Ve Planlaması ABD, Yüksek Lisans Tezi.
- İnsan Hakları Derneği: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> (Erişim Tarihi: 03.11.2024)
- İşigüzel, B. ve Baldık, Y. (2019). Göçmen Toplulukların Eğitim Sistemine Katılımı Sürecinde Uygulanan Eğitim ve Dil Politikalarının İncelenmesi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 9(2), Sayfa: 487-503.
- KALAYCI, S. (2016), Sığınmacıların Korunmasına Yönelik Türk Sivil Toplum Kuruluşları, İnsanı ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kamış, Y. (2023). Eğitim Entegrasyonu: Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'deki Eğitimi ve Karşılaşılan Sorunlar. TUIC Akademi. <https://www.tuicakademi.org/egitim-entegrasyonu-suriyeli-cocuklari-turkiyedeki-egitimi-ve-egitimde-karsilasilan-sorunlar/> (Erişim Tarihi: 06.11.2024)

- Karaman, S. (2018). Eğitim Hakkının Korunması Açısından PİKTES Projesinin Değerlendirilmesi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları ABD Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Kaya, A. (2019). Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitimi Üzerine Bir Araştırma: Geçici Eğitim Merkezleri Ve Müfredatları. İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 2019
- Kızıl, Ö. ve Dönmez, C. (2017). Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılara Sağlanan Eğitim Hizmetleri ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bağlamında Bazı Sorunların Değerlendirilmesi, International Journal Of Education Technology and Scientific Researches, Issue: 4, pp. (207-239).
- Kirişçi, K. (2014). Syrian Refugees and Turkey’s Challenges: Going Beyond Hospitality. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Syrian-Refugees-and-Turkeys-Challenges-May-14-2014.pdf> (Erişim Tarihi: 06.11.2024).
- Kurt, E.N. (2022). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Ulusaşırı Göçmen Çocukların Okuldaki Katılım Hakları Üzerine Bir Araştırma. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dal Okul Öncesi Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2022.
- Kurter, M. Ç. (2017). Suriyeli mültecilerin eğitim hakkına erişimi. Saha Araştırması Tarama Raporu. <https://www.academia.edu/31170856> Erişim Tarihi: 25.11.2024
- MEB. (2014). Yabancılar Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri” https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_01/18120616_18_01_2018.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2024)
- MEB. (2014). Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi. <https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2024)
- MEB. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (2023) https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_05/14104707_izlemevedegerlendirmeraporu2023.pdf (Erişim Tarihi: 07.11.2024).
- Motti-Stefanidi, ve Masten. (2020). Immigrant Youth Resilience: Integrating Developmental and Cultural Perspectives. G. D. içinde, Motti-Stefanidi F., Masten A.S. (2020) Immigrant Youth Resilience: Integrating Developmental and Cultural Perspectives.Contextualizing Immigrant and Refugee Resilience. Springer.
- Mülteciler Derneği. <https://multeciler.org.tr/projelerimiz/#bitenprojeler> Erişim Tarihi: 27.11.2024).
- Nicolai, S. (2003). Education in emergencies. London: Save The Children.
- Ortaç, R (2003). Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları”, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 2/2003, Sayfa Sayı. 239-247.
- Özcan, A.S. (2018). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye’nin Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1): 17-29.
- Özer, Y. Y. ve diğerleri (2016). Türkiye’nin Göçmen Ve Mültecilere Yönelik Eğitim Politikalarının Dönüşümü. Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler. WALD Dünya Yerel Yönetim Ve Demokrasi Akademisi Vakfı. Kasım 2016.

- PIKTES Projesi. <https://piktes.gov.tr/cms/Home/Hakkimizda#>. (Erişim Tarihi: 07.11.2024).
- Sağlam, M ve Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. Çocuk ve Medeniyet Dergisi. Cilt: 1 Sayı: 2, Sayfa: 43 - 56, Yıl: 2016.
- Saraç, E. (2022). Türkiye’de Dezavantajlı Grup Olarak Suriyeli Göçmen Çocukların Eğitim Durumlarının Değerlendirilmesi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2022
- Seyitoğlu, S. (2024). Suriyeli Çocukların Entegrasyon Düzeyleri: Bursa Yenişehir Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara 2024.
- Shaherhasli, vd. (2021). Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-suriyeli-ogrencilerin-turk-egitim-sistemine-entegrasyonu.pdf> Erişim Tarihi: 27.11.2024)
- Sinclair, M. (2007). Education in emergencies: Commonwealth education partnerships. Nexus Strategic Partnerships, 52-56.
- Stewart, D. (1969). The Industrial Revolution, London.
- Stuecker, J. (2006). Education of refugees. US: Parent Information Resource Center Program.
- Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PICTES 2016). <https://piktes.gov.tr/Home/SSS> (Erişim Tarihi: 03.11.2024)
- Şahin, L (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Eğitim Ve Türkiye’deki Durumu. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi Haziran 2017 Cilt 6 Sayı 1, Sayfa: 122-171
- Şenkal, A. (2005). Küreselleşme Sürecinde: Sosyal Politika, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- T.C. İçişleri Bakanlığı GİB. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim Tarihi: 25.11.2024.
- Talas, C. (1990), Toplumsal Politika, Ankara: İmge Kitabevi
- Taşay, H. (2023). Okul Yönetici Ve Öğretmen Görüşlerine Göre Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu’nu Destekleme Projesi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir 2023.
- TB. Ortak Burs Programları. <https://www.turkiyeburslari.gov.tr/ortakbursprogram> (E.T. 30.11.2024)
- TDK www.tdk.gov.tr. Erişim Tarihi: 02.11.2024
- Tekin, Babuç, Z. ve Büyükaşık Çolak, C. (2022) Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonuna İlişkin Ortaokul Öğretmenlerinin Deneyimleri: Osmaniye İli Örneği. Araştırma Makalesi. İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi, 2022; 2 (2) Sayfa: 166-199

- Toktay, G. (2023). Okul Yöneticilerinin Göçmen Öğrencilere İlişkin Görüşlerinin Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Değerlendirilmesi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Bursa 2023.
- Topaloğlu, H. ve Özdemir, M. (2021). Mültecilerin Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar ve Sosyal İçerilmelerine Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri: Samsun İli Örneği. The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration 1st Edition. Bilgin Kültür Sanat Yayınları. Ankara.
- Topçu, E. (2017) Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitime Kazandırılma Süreci: Geçici Eğitim Merkezleri. C.Taşan ve A. Çolpan Kavuncu içinde Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar. Ankara Polis Akademisi Yayınları. 1.Baskı. Sayfa: 11-25. Yıl: 2017
- Tutar, K. (2021). Çalışma İznine Sahip Geçici Koruma Sağlanan Suriyeli İşçilerin Türkiye İşgücü Piyasasındaki Mevcut Durum, Sorun Ve Beklentileri: Ankara İli Örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara 2021.
- TÜİK. Uluslararası Göç İstatistikleri 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2023-53544> Erişim Tarihi: 02.11.2024
- Tüzün I. (2017). Türkiye’de Mülteci Çocukların Eğitim Hakkını ve Karşılıklı Uyumu Destekleyen Yaklaşımlar, Politikalar ve Uygulamalar. In European Liberal Forum, Almanya.
- UGÖ. (2019). Uluslararası Göç Sözlüğü, No:31, (İkinci Baskı).
- Uğurlu, Z. (2018). Suriyeli sığınmacı öğrencilerin okula uyum sorunlarının çözülmesi ve desteklenmesinde öğretmen etkisi. İçinde Şiddet ve sosyal travmalar, (ss. 178-242). Ankara: HEGEM Yayınları http://www.hegemvakfi.org.tr/wpcontent/uploads/2018/12/kitap_28122018_son.pdf adresinden alınmıştır. [ISBN: 978-975-2489-09-7]
- UNESCO (2015). Bridging learning gaps for youth: UNESCO education response to the Syria Crisis (2015-2015). Paris.
- UNICEF (2018).Şartlı Eğitim Yardımı Programı (ŞEY) <https://www.unicef.org/turkiye/sartli-egitim-yardimi-programi-sey> Erişim Tarihi: 28.11.2024.
- UNICEF. (2014). Syria Crisis Monthly Humanitarian Situation Report file:///C:/Users/Asus/Downloads/1401686880.pdf (Erişim Tarihi: 06.11.2024).
- UNICEF: Çocuk Hakları Sözleşmesi. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> (Erişim Tarihi: 03.11.2024).
- Uzun, E.M. ve Bütün, E (2016). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri. Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi. Cilt:1, Sayı:1, Sayfa: 72-83, Yıl: 2016.
- Vardar, N. (2015). Mülteci, Göçmen, Sığınmacı Arasındaki Farklar, <https://bianet.org/yazi/multeci-gocmen-siginmaci-arasindaki-farklar-167434> Erişim Tarihi: 02.11.2024

- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 6458, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-11.htm>. (Erişim Tarihi: 04.11.2024).
- Yıldırım, vd. (2022). Göçmen Çocuklara Yönelik Eğitim Politikaları: İngiltere, Almanya ve Türkiye Karşılaştırması. EJER Congress 2022 Tam Metin Bildiri Kitabı. https://www.researchgate.net/publication/364941005_Gocmen_Cocuklara_Yonelik_Egitim_Politikalari_Ingiltere_Almanya_ve_Turkiye_Karsilastirmasi Erişim Tarihi. 29.11.2024
- YUKK (2013). Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=21460&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> Erişim Tarihi: 03.12.2024
- Yüksel, B. (2016). AHI Community as a solution for social policy problems. International Journal of Social Sciences and Education Research, 2 (2), 488-500

“INTERNATIONAL HUMAN RESOURCE MANAGEMENT – AN EMPLOYMENT RELATIONS PERSPECTIVE” İSİMLİ KİTAPTA ULUSAL ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ KÜRESELLEŞMEYE KARŞI

Dr. Banu Karakaş Çevik

Arş. Gör. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Bölümü, Ankara, Türkiye.

E-mail: banukarakas@gmail.com.

ORCID: :0000-0001-6289-2508

Derleme Makale / Review Article:

Geliş Tarihi-Received Date: 16.04.2024, Kabul Tarihi-Accepted Date: 01.05.2024

ÖZET

Küreselleşme ile endüstri ilişkileri sistemlerinin birbirleri üzerindeki etkisi konusunda literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bunun nedeni, çok uluslu şirketlerin uygulamaları, çalışma biçimlerindeki değişiklikler ve ulusal ekonomik sistemlerdeki gelişmelerin sürekli bir dönüşümü zorunlu kılmasıdır. Bu çalışma, zengin bir endüstri ilişkileri literatüründen yalnızca bir çalışmaya odaklanarak, bu çalışmanın geniş Türkçe özetini ulusal literatüre kazandırmayı amaçlamaktadır. Lucio'nun "International Human Resource Management – an Employment Relations Perspective" isimli kitaptaki "National Labour and Employment Relations Systems and The Impact of Globalisation" adlı bölümü geniş bir özet halinde Türkçe literatüre kazandırılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İnsan Kaynakları Yönetimi, İstihdam İlişkileri, Küreselleşme

National Labor Relations versus Globalization in the Book “International Human Resource Management - an Employment Relations Perspective”

ABSTRACT

There are many studies in the literature on the impact of globalization and industrial relations systems on each other and the number of these studies is increasing day by day. This is because the practices of multinational corporations, changes in work patterns and developments in national economic systems necessitate a continuous transformation. By focusing on only one study from a rich industrial relations literature, this study aims to provide a broad Turkish summary of this study to the national literature. Lucio's chapter “National Labour and Employment Relations Systems and The Impact of Globalization” in the book “International Human Resource Management - an Employment Relations Perspective” is intended to be brought to the Turkish literature as a broad summary.

Keywords: International Human Resource Management, Employment Relations, Globalization

Giriş

Ulusal çalışma ve istihdam ilişkileri sistemleri ile küreselleşme güçleri arasındaki etkileşim karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Küreselleşme, çalışma ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiş ve çeşitli ulusal bağlamlarda işverenler, çalışanlar ve devlet arasındaki dinamikleri yeniden şekillendirmiştir. Bu dönüşüm, ulusal yasal çerçevelerin ve kurumsal düzenlemelerin küresel ekonomik entegrasyonun baskılarına uyum sağlama şekillerinde açıkça görülmektedir. Sözü edilen bu etkiler hem zorluklar hem de fırsatlar yaratmıştır. Küresel piyasaların entegrasyonu ve sermayenin hareketliliği, çeşitli ülkelerdeki işgücü düzenlemelerini, pazarlık gücünü ve istihdam standartlarını da etkilemiştir.

Küreselleşmenin ulusal çalışma sistemleri üzerindeki etkisinin kritik yönlerinden biri de emek mücadelelerinin yeniden ölçeklendirilmesi olarak belirtilmektedir. Rutherford (2012) tarafından belirtildiği üzere, istihdam ilişkilerinin ulusal ve küresel güçlerden giderek daha fazla etkilendiğinin kabul edilmesi, iş kanunlarının algılanma ve uygulanma biçiminde bir değişime yol açmıştır. Bu değişimin, küreselleşmenin kapsayıcı etkisine rağmen yasal ortamın ve yüksek performanslı çalışma sistemlerinin örgütsel istihdam stratejilerini şekillendirmeye devam ettiği liberal piyasa ekonomilerinde özellikle daha belirgin olduğu da belirtilmektedir (Colvin, 2006). Bu konudaki çalışmaların ortaya koyduğu bulgular, küreselleşmenin işgücü piyasalarında esnekliği teşvik ederken, aynı zamanda

adaleti sağlamak ve işçi haklarını korumak için sağlam bir yasal çerçeveye ihtiyaç duyulduğunu da göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, çok uluslu işletmelerin (ÇUŞ) yerel çalışma ilişkileri üzerindeki etkisi özellikle önemlidir ve endüstri ilişkileri literatüründe sıklıkla tartışılan bir konu olagelmıştır. ÇUŞ’lar genellikle ev sahibi ülkelerin çalışma politikalarını şekillendirmekte, yerel çalışma yasalarının uygulanmasını ve genel istihdam ilişkileri ortamını etkilemektedir (Olabi, 2020). Bu durum, özellikle ÇUŞ’lar yerel çalışma standartlarına uymadığında, yerel düzenlemeler ile yabancı şirketlerin uygulamaları arasında çatışma biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Bu tür çatışmalar, ulusal hükümetlerin küreselleşme ve yabancı yatırımın getirdiği karmaşıklıkları etkili bir şekilde yönetebilecek düzenleyici çerçeveler oluşturması gerektiğini bir kez daha göstermektedir.

Gough’a göre de (2001), küreselleşme ve ulusal refah rejimleri arasındaki ilişki, çalışma ilişkilerinin görünümünü daha da karmaşık hale getirmektedir. Gough, ekonomik küreselleşmenin refah politikalarını etkileyen güçler dengesini değiştirdiğini, ancak bu etkiye ulusal ve bölgesel refah rejimlerinin aracılık ettiğini ileri sürmektedir. Buna göre, küreselleşme çalışma standartlarının tek tipleştirilmesi yönünde baskı yaratırken, her ülkenin kendine özgü tarihsel ve sosyal bağlamları bu baskıların sonuçlarını şekillendirmeye devam etmektedir. Bu konudaki çalışmalardan hareketle; küreselleşmenin ulusal çalışma ve istihdam ilişkileri sistemleri üzerindeki etkisi derin ve çok yönlü olduğu belirtilebilir. Bu durum, küresel entegrasyonun faydalarının işçilerin haklarından ve korumalarından feragat edilerek olmamasını sağlamak için ulusal hükümetlerin dikkatli bir dengeleme hareketi yapmasını gerektirmektedir.

“International Human Resource Management – an Employment Relations Perspective” adlı kitabın üçüncü bölümünü oluşturan “National labour and employment relations systems and the impact of globalisation” başlığı altında bölümün yazarı olan Miguel Martinez Lucio, istihdam ilişkilerinin ardında yatan farklı gerilimler nelerdir, çalışma ve istihdam sistemleri neden ülkelere göre farklılık gösterir gibi sorulara yanıt ararken, küreselleşme nedeniyle istihdam ve çalışmanın değişen doğası ve devletin rolündeki yenilikçi gelişmeler gibi konularda analizler yapmaya çalışmaktadır.

1. Küreselleşme ve Endüstri İlişkileri Etkileşimi

Küreselleşme ve endüstri ilişkileri sistemlerinin birbiri üzerindeki etkisi ile ilgili literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur ve her geçen gün sayıları artmaktadır. Çünkü her geçen gün, gerek çok uluslu şirketlerin pratikleri; gerek çalışma biçimlerinde yaşanan değişimler gerekse de ulusal ekonomik sistemlerde yaşanan gelişmeler değişimi zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma da ise; zengin endüstri ilişkileri literatüründen sadece tek bir çalışmaya odaklanarak onun geniş Türkçe özeti ulusal literatüre kazandırılmak istenmiştir. Lucio'nın sözü edilen bu çalışması bir yandan detaylı olmasına rağmen sistemli ve anlaşılır biçimde konuyu tüm yönleriyle ele alıp tartışması bakımından çeviriye değer görülmüştür.

Aşağıda ilgili kitap bölümünün özetı yer almaktadır (Lucio, 2014:57-75):

Çalışma ve istihdam ilişkilerinin ülkeler arasında farklılaşmasını açıklayabilmek için konuya 4 düzeyde yaklaşmak gerektiği belirtilmektedir. Buna göre; ekonomik, politik, endüstriyel ve kurumsal düzeydeki farklılıklar, endüstri ilişkilerinde de farklılıklara neden olmaktadır. Bu analizi yaparken unutulmaması gereken bir başka nokta da bireylerin ve kolektif örgütlerin değişim ve gelenek konularına da nasıl yaklaştığının, farklılaşmaya neden olduğunu olarak belirtilmektedir (Lucio, 2014: 57-58).

Öte yandan, ülkeler arasındaki farklılaşmaların ortaya çıktığı bir başka nokta da çalışma hayatına devletin müdahalesidir. Çalışma hayatında hem işçi, hem işveren tarafından uyulması gereken kurallar ve zorunluluklar bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinin farklılaşmasının bir boyutu da devletin çalışma hayatına ne derece katıldığı ile alakalıdır. Yazar, klasik bir terim olmuş endüstri ilişkileri terimini daha seyrek ve belirli bir düzenlemeyi anlatmak için kullanırken, bölüm boyunca çalışma ve istihdam ilişkileri terimini kullanmayı tercih ettiğini belirtmektedir. (Lucio, 2014: 59-60).

Çalıştığımız yer ve onun coğrafi konumu, işçilerin sahip olduğu haklar ve çalışma hayatına ilişkin düzenlemeler söz konusu olduğunda önemli bir role sahiptir. Ulusal çalışma ilişkileri ve istihdam sistemleri, küreselleşmenin devam eden baskısı altındadırlar ve bundan etkilenmektedirler. İstihdam ilişkileri içinde, daha emek odaklı ve daha organize olmuş sistemler, küreselleşmeden daha çok etkilenmektedirler. Bunun nedeni; varsayılan maliyetleri ve katılıklardır. Bu sistemleri, daha düşük maliyetli olma eğilimleri zorlamaktadır. Fakat bu gelişmeler basitçe anlaşılabilir değillerdir. Hükümetler, devlet kurumları ve sendikalar da bu gelişmelerin şekillenmesinde ve arabulucu olarak hala önemli role sahiptirler. Ülkelerin istihdam sistemleri neden farklılaşır diye sorulduğunda buna verilebi-

lecek cevaplar, ekonomik gelişme düzeyi, politik nedenler, endüstriyel ve yasal kurumlar olarak alt başlıklar altında toplanabilir (Lucio, 2014: 61-66):

1.1. İdeoloji ve Kapsam: Ulusal Hassasiyetler ve Siyaset

Ülkeler arasında çalışma ve istihdam ilişkilerinin farklılaşması noktasında bir başka belirleyici faktör de yerel ya da ulusal değerler, hassasiyetler, bir konuya orada verilen önemin fazlayken diğer bir yerde daha az olması gibi nedenlere dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, çalışma hayatıyla ilgili bazı meseleler bazı kültürlerde çatışma veya zorluk olarak görülürken, bazı kültürlerde böyle anlaşılmayabilirler (Lucio, 2014: 67-68).

Ekonomik ve teknolojik faktörler tek başına ülkeler arası farklılaşmayı açıklamada yeterli değildir. Dolayısıyla analiz ülkelerin siyasal ve kültürel bakış açıları ve değerleriyle genişletilmelidir. Çalışma hayatıyla ilgili bir kavram ya da konu bir ülkede çatışma konusu oluşturabilecek düzeyde önemli görülüyorken, bir başka ülkede konuya bu denli bir anlam yüklenmeyebilir. Dolayısıyla, ülkelerin politik ve sosyal hassasiyetleri de gerek işçi ve işveren taraflarının gerekse devletin endüstri ilişkileri sistemi içindeki rolünün değişmesi bakımından önemlidir. Örneğin; iş kontrolleri (denetimleri) İngiltere’de ekonomik gelişme ve bireylerin işteki streslerinin azaltılması için önemli bir unsur olarak görülmektedir. Fransa’ ise bunun tersi bir bakış söz konusudur (Lucio, 2014: 67-68).

1.2. Ulusal Çalışma ve İstihdam İlişkileri Sistemleri Biçimleri ve Çalışma Hayatına Devlet Müdahalesi

Ayrıntılı analizlere geçilecek olursa, ilk olarak devletlerin ekonomik ve teknolojik gelişme düzeyleri ile sosyal diyalog sistemlerinin geliştirilmesi, pazarlık ve çalışma hayatı içinde sosyal tarafların varlığı arasında doğrudan ilişki bulunduğu iddia edilmektedir. Bu teoremin arkasında ise şöyle bir varsayım bulunmaktadır: Benzer çıktılar elde etmek için benzer kaynak ve teknolojiler benzer yöntemlerle kullanılmalıdır. Dolayısıyla ekonomik ve teknolojik açıdan iki ülke birbirine benzer düzeyde ise, bunların endüstri ilişkileri sistemleri de benzer kural ve ilişkiler ağına sahiptir (Lucio, 2014: 69-70):

Fakat bu önermeyi yanıtlamak da mümkündür. Benzer ekonomik ve teknolojik gelişmişlik düzeyine sahip olan Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya örneğinde bu varsayım incelenecek olursa, iki ülkenin endüstri ilişkileri sistemlerinin birebirinden oldukça farklı olduğu görülecektir. Çalışma hayatına devlet müdahalesi ve yasal çerçevelerin oluşturulması neden ülkeler arasında farklılaşmaktadır? Neden bazı çalışanların ücretleri toplu pazarlıkla belirlenirken ve sen-

dikalar devlet ve işverenin ortak pazarlığı söz konusuysen neden bazı alanlarda işveren ücreti ve diğer çalışma koşullarını sadece kendisi belirleyebilmektedir? (Lucio, 2014: 69-71):

1. Ekonomik ve teknolojik gelişmişlik bunun ilk nedenlerinden birisidir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile çalışma koşullarına ilişkin pazarlık, diyalog ve devlet müdahalesi arasında doğrudan ilişki vardır. Benzer uygulamaların ve benzer teknoloji kullanımının sonucunda benzer – yani standart ve mümkün olduğunca homojen çıktı elde etmek isteyen işletmeler, çalışma koşullarına ilişkin de belirli standartlar oturtmaya çalışmışlardır. Bunu modası geçmiş bir varsayım olarak görenler olmakla birlikte, halen yalın üretim modellerinin arkasında bu görüşün yattığı belirtilmektedir.

Ülkelerin tarihlerindeki emperyalist – sömürgeci deneyimleri, onların çalışma hayatındaki kurallara hem işçi hem işveren taraflarının boyun eğmesini kolaylaştırmaktadır. Örneğin İngiltere 19. Yüzyılda sadece teknolojik ve endüstriyel gelişmenin ışığında sanayi devrimini yaşamadı, Hindistan gibi kolonilerini sömürerek ve onların hem insan hem insan olmayan kaynaklarını ele geçirerek gelişme göstermiştir. Birçok endüstri ilişkileri ve İKY sistemleri çalışması bu tarihsel mirası göz ardı etmiştir. Bu ırksal ve ulusal farklılıklar halen uluslararası örgütlerin yapısı incelendiğinde de görülmektedir. Avrupalı gruplar hala gerek uluslararası örgütler içinde gerekse de dünya çapında sendikal hareketler bakımından daha baskındır.

2. Ekonomik olarak gelişmişlik düzeyleri benzer olmakla birlikte, çalışanların hakları bakımından ülkeler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri ele alındığında, ekonomik gelişmişlik düzeyleri benzer olmakla birlikte, ABD’de sendikaların ve kolektif hareketin Almanya’ya kıyasla daha zayıf olduğu bilinmektedir.

Dolayısıyla, ulusal sistemler arasındaki farklılıkları açıklama noktasında politik, tarihsel ve ekonomik faktörlerin ayrı ayrı belirleyici olmadığı sonucuna varılmaktadır.

3. Ülkelerin tarihsel deneyimleri de endüstri ilişkileri sistemlerinin farklılaşmasında pay sahibidir. Buna göre, geçmişlerinde sömürgecilik deneyimi olan ülkeler, çalışma hayatında koydukları kurallara işçi ve işverenlerin uymasını daha kolay gerçekleştirebilmektedirler.

1.3. Düzenleme ve Kural Koymayı Anlama: Çalışma ve İstihdam İlişkilerinde Uzlaşma ve Çatışma

Endüstri ilişkileri toplu pazarlık sürecine odaklanmıştır. Toplu pazarlığın kapsamı (kaç işçinin yararlandığı), genişliği (neyin pazarlığı yapıldı, ne elde edildi), işçiler pazarlık sırasında tam olarak temsil edildiler mi ve hangi sözleşmeler imzalandı gibi konular ana odak noktaları olmuştur. Bunun dışında, devlet müdahalesi ve yönetim ve işveren davranışlarının şekillendirilmesi de endüstri ilişkileri alanındaki diğer tartışma konularıdır. Bu noktada John Dunlop’a atıfta bulunan yazar, onun endüstri ilişkileri teorisinin 4 bileşene dayalı olduğunu söyler. Bu bileşenler; aktörler, şartlar, ideolojiler ve kurallar olarak sayılmaktadır. Aktörler: yönetim, çalışanlar ve devlet kurumları iken; şartlar: teknoloji, piyasa baskısı ve toplumdaki güç dağılımı olarak belirtilmektedir. İdeolojiler: Aktörlerin sahip oldukları ve onlar etrafında pazarlıklar yaptıkları görüşleri ve kurallar ise; kurulma ve yönetime ilişkin kural ve prosedürler başta olmak üzere endüstri ilişkilerinin aktörlerinin davranışlarını şekillendiren kurallardan olarak sayılmaktadır (Lucio, 2014: 72).

Endüstri ilişkileri sistemlerine daha geniş bir politik açıdan bakan başka bir yaklaşım ise, ulusal pazarlık kurumlarının anahtar kavram olduğunu savunmaktadır. Burada sendikaların ve çalışanların daha fazla söz hakkına sahip olduğu, ulusal düzeyde diyalogun geliştirilebildiği Nordik Avrupa ülkelerinin daha sosyal korporatist rejimlere sahip olduğunu ve bu rejimlerde daha geniş çaplı sosyal diyalog ve toplu pazarlık imkanlarının olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bunun aksi olarak İtalya örneğinde ise, sosyal diyalog ve pazarlıklar münferit ve kriz temelli olarak gerçekleşmektedir. Öte yandan tek kişi ya da tek parti egemenliği durumlarında (Çin, Franko İspanyası) devlet tek başına işverenlerle pazarlık eder ve sendikaları da politik olarak kontrol eder, sendikalar bağımsız değillerdir (Lucio, 2014: 73).

Bu noktada bir başka önemli noktaya daha vurgu yapılmaktadır. Gücün doğasından ötürü, endüstri ilişkileri sisteminin aktörleri arasında eşitsizlikler her zaman vardır. Devlet ve işverenler, işçilere göre daha güçlü konumdadırlar ve geleneksel olarak onları sınırlandırmaya ve kontrol etmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada Hyman’a atıfta bulunularak, bu güç ilişkileri sisteminin doğasını sorgulamadan işçiler için parça parça kazanımlar elde etmenin çoğulcu endüstriyel sistemlerde söz konusu olduğu belirtilir. Bazı haklar ve çalışma koşulları kurumsallaştırılrsa ve bürokratik çalışma örgütleri kurulmuş olsa bile bu aktörler arasındaki gerilim bitmemiştir ve bitmeyecektir. Her zaman daha iyi çalışma koşulları, daha çok yönetime katılım için mücadele eden kesimler olacaktır (Lucio, 2014: 73).

2. Çalışma ve İstihdam İlişkilerinde Farklılıklar Bağlamında Kurumlar

Tarihsel, sosyal ve ekonomik farklılıkların yanı sıra, 1990’lardan itibaren endüstri sistemleri arasındaki farklılıkları açıklamada bir başka yaklaşım daha ön plana çıkmıştır. Kapitalizmin biçimleri de, ülkeler arasında istihdam ve çalışma ilişkilerinin farklılaşmasında rol oynamaktadır. Kapitalizmi gelişimi aşamasında ortaya çıkan farklılıklar, işbirliği ve rekabetin nasıl geliştiği, katılım ve endüstri ilişkileri süreçleri zaman içinde kapitalizmin uygulanma biçimlerine göre farklılık göstermişlerdir (Lucio, 2014: 74).

Burada iki eğilimden söz edilmektedir. Liberal piyasa ekonomisine doğru yönelim ya da düzenlenmiş piyasa ekonomisine doğru yönelim. Bu noktada ABD ve İsveç’i iki örnek ülke olarak gösteren kitap, ABD’de daha kar odaklı, pay sahipliğine dayalı ve az miktarda düzenlemenin hâkim olduğu daha bireysel ve daha az sendika merkezli liberal bir sistem olduğu belirtilirken, İsveç’te güçlü sendikaların olduğu, refahın herkes için sağlanmaya çalışıldığı, eğitim odaklı ve katılım merkezli bir merkezi kapitalizm modelinin uygulandığı söylenmektedir. Liberal modellerde, devletin rolü ve düzenleyici kurumlar da daha zayıftır ve şirketler daha risk alıcı ve daha az kurala tabi olarak faaliyette bulunurlar. Merkezi modellerde ise, devletin rolü ve düzenlemelerin seviyesi daha yüksektir hem işçi hem işveren taraflarının güçlü organizasyonları vardır, bunlara ek olarak kamu ya da kamu benzeri kuruluşların işgücü piyasaları ve eğitim dengesinin sağlanması gibi alanlarda önemli görevleri bulunmaktadır (Lucio, 2014: 74).

3. Küreselleşme ve Ulusal Endüstri İlişkilerinin Krizi, Devlet ve Düzenlemelerin Yeniden İnşaası

Küreselleşme ve devletin değişen rolünden bahsedilmektedir. Bu bağlamda küreselleşme ve ulus ötesi şirketlerle birlikte endüstri ilişkileri sistemi içinde devletin rolünün hala devam ettiği, sadece bazı boyutlarıyla değişime uğradığına değinilmektedir. Devletin değişen rolüne ilişkin ayrıntılara geçmeden önce ana hatları itibariyle küreselleşmenin endüstri ilişkileri sistemi içindeki bazı etkileri sıralanacak olursa (Lucio, 2014: 75);

- Emeğin değişen doğasından ve daha bireyselci yaklaşan çalışanlardan bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda sendikalar da değişime uğramakta ve geleneksel sendikacılık dışında sosyal organizasyonların yaygınlığı artmaktadır.

- İşgücü maliyetlerini kısma anlayışının artması ve toplu pazarlık düzeyine dayalı etkinlik yaklaşımının azalması.
- Büyük ölçekli organizasyonlar yerine daha esnek daha mobil ve daha küçük çaplı üretim birimleri örgütlenmesinin yayılması.
- Sosyal farklılıkların artması, buna rağmen daha az sınıfsal ayrımlara dayanan toplum yapılarının ortaya çıkışı.
- Küresel rekabet şartlarının getirdiği maliyetleri kontrol altında tutma baskısı.
- Sadece işçi örgütlerinin değil, devlet ve işveren örgütlerinin de geleneksel organizasyon yapılarını değiştirmeleri.

Tüm bu sayılan gelişmeler ışığında devletin rolünün değişiminden söz etmek mümkündür. Her şeyden önce küresel ekonomiden pay almak isteyen ülkeler yabancı yatırımcıları etkileyebilmek için, istikrarlı ve güven veren bir ekonomik ve endüstriyel ortam hazırlamak durumundadırlar. Bu ise düzenleme ve kuralların ortadan kaldırılmasını değil, değişen şartların doğurduğu yeni ihtiyaçlar doğrultusunda düzenleme ve kuralların yeniden dizayn edilmesini getirmektedir. Bunun bir yolu da sosyal taraflarla birlikte çalışmak ve devlet yetki ve kaynaklarının kullanılarak emek piyasasının iyileştirilmesine çalışılmasıdır. Bu bağlamda mesleki eğitim, çalışanların hakları konusunda bilinçlendirilmesi, çalışma standartlarının oluşturulması hala devletlerin sıklıkla uyguladığı politikalarlardır. Burada bir ayrıntı daha ortaya çıkmaktadır: Devletler bunları piyasayla uzlaşarak yapabilecekleri gibi (liberal piyasa modeli), piyasada bir görüşme yapmadan kendi refah modelleri doğrultusunda da çalışma hayatına ilişkin stratejiler oluşturabilirler (Lucio, 2014: 75).

Özetlenecek olursa; bilgi paylaşımı ve networklerin oluşturulması, sosyal taraflarla bir araya gelerek standartların oluşturulması, eğitim, ekonomik kalkınma hedefleri koyma gibi işlevleri ile ulusal devletler hala endüstri ilişkileri sisteminin önemli bir aktörü olma durumlarını sürdürmektedirler (Lucio, 2014: 75).

Sonuç

Ulusal çalışma ve istihdam ilişkileri sistemleri ile küreselleşme arasındaki etkileşim, karmaşık ve çok yönlü bir konu olup, küreselleşme, işverenler, çalışanlar ve devlet arasındaki dinamikleri yeniden şekillendirmiştir. Küreselleşme, işgücü düzenlemelerini ve istihdam standartlarını etkilerken hem zorluklar hem de fırsatlar yaratmaktadır. Endüstri ilişkileri sistemi literatürü bu zorluk ve fırsatlara sıklıkla odaklanmıştır. “International Human Resource Management – an Employment

Relations Perspective” adlı kitapta yer alan “National Labour and Employment Relations Systems and The Impact of Globalisation” bölümüyle Miguel Martinez Lucio, ise küreselleşmenin istihdam ve çalışma sistemleri üzerindeki etkilerini ve devletin rolündeki yenilikçi gelişmeleri analiz ederken, ulusal sistemlerin neden farklılık gösterdiğini ele almaktadır.

Lucio’nun yukarıda özeti verilen çalışmasında belirttiği gibi; küreselleşme, geleneksel pazarlık yapılarına meydan okuyarak, deregülasyonu teşvik ederek ve uluslararası yönetim yoluyla çalışma standartlarını etkileyerek ulusal çalışma ve istihdam ilişkileri sistemlerini yeniden şekillendirmiştir. Küresel ve ulusal güçler arasındaki etkileşim, farklı ülkeler bazında bakıldığında işgücü uygulamalarında hem yakınlaşma hem de farklılaşmanın gözlemlendiği karmaşık bir manzara ortaya çıkarmaktadır. Literatürde son dönemlerde sıklıkla öne çıkarılan ve halen gelişmekte olan küresel yönetim çerçevesi kavramı, bu zorlukların üstesinden gelmek için verimlilik ile demokratik temsil arasında denge kurmayı amaçlamaktadır.

Lucio’nun belirttiği üzere; endüstri ilişkileri sistemlerinde küreselleşmenin etkisinin ülkeler arasında neden kimi zaman farklılık gösterdiğini anlamak için, ekonomik ve teknolojik faktörlerin yanı sıra, kültürel ve siyasal değerlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü Lucio çalışma hayatı ve endüstri ilişkilerinde devletin rolünün, özellikle iş gücü maliyetlerini kontrol etme, sosyal diyalog ve toplu pazarlık gibi unsurlar üzerinden şekillenmekte olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, ülkelerin tarihsel deneyimleri, özellikle sömürgecilik geçmişi olup olmaması, çalışma hayatındaki kuralların şekillenmesinde etkili olmuştur.

Lucio’nun da altını çizdiği gibi; küreselleşme, ulusal endüstri ilişkileri sistemlerini tartışmasız biçimde değiştirmiştir. Yazara göre; çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sendikal hareketlerin dönüşümü ve iş gücü piyasalarındaki esneklik artışı gibi gelişmeler, devletin bu süreçteki rolünü yeniden tanımlamayı zorunlu kılmaktadır. Ancak, devletler hala endüstri ilişkileri sisteminde önemli bir aktör olarak özellikle işçi haklarını korumak, eğitim sistemlerini güçlendirmek ve ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmak için sosyal taraflarla işbirliği yapmak görevlerini sürdürmektedir.

Küreselleşmenin etkileriyle birlikte endüstri ilişkileri sistemlerinde devletin rolü değişse de, çalışma hayatına dair stratejiler geliştirme gücü; sosyal diyalog ve yasal düzenlemelerin yeniden şekillendirilmesiyle devam ettiğini vurgulaması bakımından Lucio’nun eseri özellikle bu dönüşüm içinde devletin rolü tartışmalarına katkı sağlamaktadır. Lucio’nun çalışması üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen bazı açılardan halen güncelliğini koruması ve ele aldığı konuyu detaylı

olmasına rağmen sistemli ve akıcı biçimde ortaya koyması yönüyle küreselleşme ve endüstri ilişkileri sistemlerinin karşılıklı etkileşimine dair araştırmacıların başvuruda bulunabileceği bir eserdir.

Kaynakça

- Colvin, A. (2006). Flexibility and fairness in liberal market economies: the comparative impact of the legal environment and high-performance work systems. *British Journal of Industrial Relations*, 44(1), 73-97. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8543.2006.00488.x>
- Gough, I. (2001). Globalization and regional welfare regimes. *Global Social Policy*, 1(2), 163-189. <https://doi.org/10.1177/146801810100100202>
- Lucio, M.M. (2014). National Labour and Employment Relations Systems and the Impact of Globalization. “International Human Resource Management – an Employment Relations Perspective”, ss:57-75. Sage Publications Inc. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781526435958>
- Olabi, O. (2020). Mr a preliminary comparative perspective on the role of multinational enterprises in influencing labour relations of their host nation. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 6(12), 298-318. <https://doi.org/10.14738/as-srj.612.6980>
- Rutherford, T. (2012). Scaling up by law? canadian labour law, the nation-state and the case of the british columbia health employees union. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 38(1), 25-35. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2012.00506.x>

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN İŞ VE AİLE YAŞAMI: KADIN AKADEMİSYENLERİN DENEYİMLERİ*

Uz. Gamze Örü

Bağımsız Araştırmacı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma
Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı,
E-mail: gecrin20@gmail.com,
ORCID: 0009-0006-7382-7158

Derleme Makale / Review Article:

Geliş Tarihi-Received Date: 29.05.2024, Kabul Tarihi-Accepted Date: 06.06.2024

ÖZET

Kadın akademisyenler, akademik yükselme ile ailevi yükümlülükleri arasında karmaşık bir denge kurma çabası içinde olan özgün bir grubu temsil etmektedir. Bu denge arayışı, birçok zorluk ve stres kaynağını beraberinde getirebilir ve bireylerin hem profesyonel hem de kişisel yaşamlarında çeşitli etkilere yol açabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Kadın akademisyenlerin iş-aile yaşamı dengesini kurarken karşılaştıkları zorlukları, sınırları ve dengeye yönelik uyum aşamaları incelemektir. Çalışma, kadın akademisyenlerin iş-aile yaşam arasındaki dengeni kurarken çevre faktörlerin dengeye etkisini anlamamıza yardımcı olarak çalışmadan sonraki benzer çalışmaların yapılmasına örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu bulguların üniversitelerin ve ilgili kurumların kadın akademisyenlerin iş-aile yaşam dengesini destekleyecek politikalar geliştirmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Verilerin analizinde, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programında Cronbach's Alpha ile anket güvenilirlik testi, frekans analizleri ve Ki-Kare testi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş-Aile Yaşam Dengesi, Kadın Akademisyenler, Toplumsal Cinsiyet.

* Bu çalışma, *Kadın akademisyenlerde iş-aile yaşam dengesi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi örneği* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

WORK AND FAMILY LIFE FROM A GENDER PERSPECTIVE: EXPERIENCES OF FEMALE ACADEMICS

ABSTRACT

Female academics constitute a special group trying to establish a complex balance between academic promotion and family responsibilities. This situation can be a source of many difficulties and stress. The aim of this study is to examine the difficulties, limits and adaptation stages of female academics while establishing work-family life balance. The study aims to help us understand the effects of environmental factors on the balance of female academics while establishing work-family life balance and to serve as an example for similar studies to be conducted after the study. It is also thought that these findings may contribute to universities and relevant institutions developing policies that will support the work-family life balance of female academics. The scope of the study consists of female academics working in faculty units of Aydın Adnan Menderes University. Data were collected by survey method in the study. In the analysis of the data, Cronbach's Alpha survey reliability test, frequency analysis and Chi-Square test were conducted in SPSS (Statistical Package for Social Sciences).

Keywords: Work-Family Life Balance, Female Academicians, Gend

Giriş

Toplumlar, tarih boyunca sürekli bir değişim ve dönüşüm halindedir. Toplumun yapısında meydana gelen bu değişimler, sosyal, politik, ekonomik, teknolojik ve kültürel olmak üzere çeşitli faktörlerle etkileşim içinde olmuştur. Toplumun yapısını değiştiren bu etkiler çalışma yaşamını da köklü değişimlere uğratmıştır. Sanayi Devrimi, kadınların kamusal alandaki görünürlüklerinin katılımının artmasına ve ekonomik bağımsızlık kazanmalarına fırsat tanımıştır. Fakat bu değişimlerin çeşitli eşitsizlik ve zorlukları da beraberinde getirmiştir. Hem yeni fırsatların sunulduğu hem de eşitsizliğin derinleştiği bu dönemde uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, iş kazaları ve hastalıklar gibi olumsuzluklar nedeniyle kadın işçiler iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi kurmakta son derece zorluk çekmişlerdir. Bu dönemde ailelerin maddi sıkıntıları nedeniyle, birçok çocuk da fabrikalarda ve atölyelerde çalışmak zorunda kaldığı için eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlara erişimlerini olumsuz yönde etkilenmiştir.

Çalışan kadınlar, çalışma yaşamında karşılaştıkları zorluklar sonucunda iş ve aile sorumluluklarını dengelemek için büyük çaba sarf etmek zorunda kalmıştır. Bu durumun yoğun stres ve zamansızlık gibi sorunlara neden olduğu görülmüştür. Kadın işgücündeki artış ile çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Bu sorunlardan bazıları toplumsal cinsiyet eşitsizliği,

ayrımcılık, önyargılar, yasal ve yapısal engeller ve yoğun iş-yaşam ve iş-aile yaşam dengesizliği gibi birçok faktörden kaynaklandığı görülmüştür. Kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de cinsiyet ayrımcılığıdır. Cinsiyet ayrımcılığı, kadınların erkeklere göre ortalama olarak daha düşük ücretler alarak eşit işe eşit ücret ilkesinin ihlaline, kariyer gelişimlerini sınırlandırılması ve cam tavan olarak bilinen engelle karşılaşmalarına, cinsel taciz, mobbing ve psikolojik şiddet gibi olumsuz etkilere maruz kalması sonucunda çalışma ortamını olumsuz etkilenmesine ve işten ayrılmasına yol açabilmektedir. Modern yaşamın koşuşturmasında, iş ve aile yaşamı dengesini kurmak çalışan bireyler ve aileler için giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi kurmak özellikle çalışan kadınlar özelinde oldukça önemlidir. Çünkü çalışan kadın aynı zamanda bir evlat, bir eş ve en önemlisi annelik gibi çok fazla role sahiptir. Bu sebeple kadınlar iş yaşamındaki rol ve sorumluluklarının yanı sıra aile yaşamında ev işleri, çocuk, engelli ve/veya yaşlı bakımı sorunlarıyla baş etmek zorunda kalmıştır.

İş-aile yaşamı arasındaki dengenin kurulamaması birey ve toplum açısından bir takım olumsuz sonuçlara sebebiyet vermektedir. Birçok çalışanın, uzun çalışma saatleri nedeniyle aileleriyle yeterince zaman geçirememesi, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadınların ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu olduğu fikrinin devam etmesi ve zaman yönetimi becerisi eksikliği nedeniyle stresle başa çıkmakta zorluk çekmesi iş-aile yaşam dengesinin kurulmasının önündeki engelleri oluşturmaktadır.

Hükümetler, çalışanların ve ailelerin refahını korumak ve işgücüne katılımlarını teşvik etmek amacıyla iş-aile yaşamı uyumlaştırma politikaları geliştirilmektedir. Bu politikalar, esnek çalışma modelleri, aile dostu imkânlar ve yasal düzenlemeler gibi çeşitli unsurları kapsamına almaktadır. Bu yönden incelendiğinde iş ve aile yaşamı arasındaki dengenin kurulmasına yönelik olarak çalışanların iş ve aile sorumluluklarını dengelemelerine yardımcı olması açısından kısa çalışma saatleri, uzaktan çalışma, esnek çalışma saatleri, yarı zamanlı çalışma gibi esnek çalışma modelleri, çalışanların aileleriyle daha fazla zaman geçirmelelerine fırsat tanıyan kreş, çocuk bakımı desteği, annelik ve babalık izinleri, emzirme odaları gibi aile dostu imkânlar, çalışanların haklarını ve imkânlarını güvence tutan eşit işe eşit ücret, doğum izni, babalık izni, aile dostu çalışma ortamları gibi konularda yasal düzenlemeler gibi politika ve uygulamalar yer almaktadır.

Çalışmanın ana amacı, kadın akademisyenlerin iş-aile yaşam dengesine yönelik uyum aşamalarını ve hükümetlerin bu yönde yapmış olduğu uyumlaştırma politikalarını incelemektir.

1. İş-Aile Yaşam Dengesi Kavramı

Aile, üyelerinin arasında şekillenen ilişkiler ve etkileşim bakımından sosyal bir yapı, ekonomik ve sosyal açıdan değerlendirildiğinde bir dayanışma, sosyal yaşamı yansıtan belirtilerden biri olarak örgüt, üyelerin maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasında ve yürütülmesinde belirli bir kurallara göre düzenlenen en küçük sosyal yapı tanımıyla ifade edilmiştir (Apaydın, 2011: 80).

İş-aile yaşam dengesi; bireylerin gerek iş gerekse aile yaşamı içerisinde üstlendiği çeşitli rollerin birbiri arasında bütünlük sağlayabilmesi veya iş, aile ve özel yaşamı içerisindeki taleplerin dengede olması gibi anlamlarda kullanılmıştır. İş-yaşam dengesi; yaşamın tüm alanlarında tatmin edici sonuçlara ulaşmak ve bunu yapmak için enerji, zaman ve bağlılık gibi kişisel kaynakların alanlar arasında iyi ve adil dağıtılmasını amaçlasa da insanların, işine ve ailesine daha fazla zaman ayırıp mutluluğa ulaşması bir hayli zor olmuştur.

Günümüzde insanların uzun saatler boyu çalışması, iş yerinde artan baskılar ve iş yükü, iş yerinin uzak mesafede olması nedeniyle ailesinden ayrı yaşamak iş-aile yaşamı dengesini kurmaya çalışan bireylerin işini giderek zorlaştırmaya başlamıştır. Ayrıca iş ve aileye ait alanlar, modern çalışma biçimleri ile paylaşılan bilgi teknolojilerinin sonucu gittikçe sınırsız hale gelmiştir. Öbür yandan kadınların çalışma yaşamına girişi aile yapısında da köklü değişikliklere yol açmıştır. Eşlerin çalışma yaşamında amaçladığı iş doyumunu ve başarılı kariyer yolculuğu, kalıplaşmış cinsiyet temelli iş bölümlerinin değişmesine ve iş- aile yaşamı arasındaki dengenin kurulması hem kadın hem de erkekler için önemli hale gelmesine neden olmuştur (Bayer, 2013: 104).

İnsanlık tarihi boyunca iç içe geçmiş ve birbirini karşılıklı olarak etkilemiş olan iş ve aile yaşamı sadece istihdama katılan bireylerin çalıştığı yerdeki iş doyumunu etkilemekte kalmayıp aile başta olmak üzere bireylerin tüm yaşam kalitesine işleyen önemli bir konuyu oluşturmıştır. Tanım olarak, hem iş hem de aile rolleri arasındaki doyumun aynı ölçüde karşılanması anlamında kullanılan iş aile yaşamı dengesi toplumun erişmeyi amaçladığı ve ulaşılması gereken önemli hedeflerin başında yer almıştır. Çalışan bireylerin iş-aile yaşantılarının bütünleşmesini ve uyumunu ifade eden iş-aile yaşam dengesi, literatürde birçok araştırmacı tarafından kendilerine ait bir tanımının da olduğu görülmüştür.

2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında İş-Aile Yaşamı Uyum Politikaları ve Ülke Örnekleri

Eşitlik, kadın veya erkek fark etmeksizin bireylerin performans, kişilik veya kabiliyetini sergileyebileceği toplumsal koşulların sağlanması, bireylerin gelişimine ket vurabilecek tüm engellerin kaldırılması olarak tanımlanmıştır (Şimşek, 2011: 20). Toplumsal cinsiyet kavramı ise, kişilerin toplum içerisinde (kadın/erkek) ne şekilde görüldüğü, nasıl şekillendiği ve nasıl programlandığını betimleyen ve cinsiyetler arasında ne tür tutumlar sergilemesi beklendiğini belirleyen bir kavramdır. Bu kavram erkek veya kadınların doğuşundan itibaren kendisinde var olan fiziksel veya biyolojik yapılarından ayrı olarak, toplumun cinsiyetler üzerine biçtiği rolleri ve birtakım basmakalıp kanıların var olduğu bir ifade olarak tanımlanmıştır (World Health Organization, 1998: 21).

Toplumsal cinsiyet kavramı sanayi devriminin beraberinde getirdiği, üretim istikrarı içerisinde yer alan toplumun görev, sorumluluk ve/veya hizmetlerin bireyler arasında paylaşılmasıyla yani işbölümüyle ilişkili bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, gerek iş yaşamı gerekse aile/özel yaşam içerisinde kadın-erkek rolleri arasında belirleyici bir ayrımın olduğunu, bireylerin toplum tarafından kabul edilebilmek için gelenekselliğin dayattığı kalıplaşmış rol ve tutumları sergilemek mecburiyetinde kaldığına vurgu yapmıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramına göre kadın ve erkeğin rol farklılıkları yaşadığı düşünülen ortamlarda kadın, toplumun dayattığı kurallar gereği ev işleri, çocuk veya yaşlı bakımı ya da eşine karşı sorumlulukları nedeniyle konfor sağlayıcı olarak görülmüştür. Erkekler ise ev idaresini üstlenmesiyle birlikte aile içerisindeki kadın-erkek rolleri arasındaki görev dağılımı şekillenmiştir. Kadın ve erkeklere yönelik yaratılan bu görev ayrılığı algısı iş yaşamında da bireylerin karşısına çıkmıştır. Bu durum, kadınların erkeklere oranla daha düşük ücret ve konumda yer almalarına neden olmuştur (Erikli, 2020: 42).

Devletler iş-aile yaşam dengesini ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik çeşitli uyumlaştırma politikaları izlemiştir. İş ve aile yaşamı uyumlaştırma politikaları en sade anlatımla iş ve aile ile ilgili sorumlulukların dengede tutulması durumu olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı politikalar; aile yaşamı içerisindeki bireylerinin rol ve görevlerinin; iş yaşamı içerisindeki sorumlulukların uyumlaştırılması amacıyla geliştirilen yasal, kurumsal ve toplumsal destek tabanlı şekillenen uygulamaları oluşturmuştur (Gökkaya, 2014: 12)

İş ve aile yaşamı uyumlaştırmak için gerekli uygulamalar genel olarak iki başlık altında incelenmiştir. Birincisi, işverenlerin işyerine ya da çalışanlarına sunduğu imkânlar ikincisi ise aile yaşamına yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. Aile politikaları: çocukların korunması, ebeveyn hakları ve gelir desteği kapsamında düzenlenen; vergi indirimi, doğum yardımı ve doğum izinleri, çocuk ve aile yardımlarını içermiştir. Başka bir deyişle iş-aile yaşamı uyumlaştırma politikalarının yasal tarafını iş yeri çalışanlarına yönelik uygulamalar oluşturmuştur. Bu kapsama, ebeveyn, doğum ve babalık izni, çocuk harici başkaca bakım düzenlemeleri, işçi ve işveren arasında düzenlenen esneklik uygulamaları ve nakit transferleri girmiştir (Dalyan, 2020: 375).

Tablo 1: İş-aile yaşamı dengesinin hukuki sınırlar içerisinde kurulabilmesine yardımcı olan düzenlemeler

Minimum Standart	Orta Standart	Altın Standart
Esnek Çalışma	Part-Time İş	İş Paylaşımı
Ebeveyn İzni	Emzirme İzni	Sıkıştırılmış İş Haftası
Mazeret İzni	Uzaktan Çalışma	Bütün Çalışanlar için Fazla Mesai Ödemesi
Fazla Çalışma	Yeterli Dinlenme ve İşten Sonra Toparlanma	Çocuk Bakım İmkanları veya Çocuk Bakım İzinleri
Ödemeleri	Genel Hazırlık Programı	Özel İş-Yaşam Dengesi Aktiviteleri
Temel Güvenlik Eğitimi	Personel İçin Danışmanlık Hizmeti	
Ailevi Acil Durumlar İçin (Ücretli veya Ücretsiz) Verilen İzinler	Çift Kariyerlilik ve Personel Hareketliliği Programı	
Arabulucu	Sağlık Kampanyaları	
Stres Yönetimi Eğitimi	Spor İmkanları	
Görev Sonrası Zorunlu Dinlenme Süreleri	Çocuk Bakım	
Kariyer Geliştirme Programı		
İş Yeri Programı, Cinsel Taciz		

Kaynak: (Dalyan, 2020: 376)

Tablo 1’de bir iş-aile yaşamı dengesinin hukuki sınırlar içerisinde kurulabilmesine yardımcı olan düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Minimum, orta ve altın standart olarak 3 kategoriye ayrılan düzenlemeler şu konuları ele almış-

tır; minimum standart içerisinde ebeveyn izni, esnek çalışma veya mazeret izinleri dâhil edilirken, orta standart kapsamına emzirme izni, uzaktan çalışma veya çocuk bakım desteği dahil edilmiştir. Altın standart olarak adlandırılan üçüncü başlıkta ise bütün çalışanlar için fazla mesai ödemeleri, sıkıştırılmış iş haftaları ve çocuk bakım ve izinleri örnek verilmiştir (Dalyan, 2020: 377).

Modern toplumlarda devlet veya çeşitli yapılar, bireylerin iş-aile yaşamı dengesini kurmaya çalışmasında kullanacağı kendi özel kaynaklarıyla veya aile desteği ile elde edebileceği kaynakların yeterli düzeyde olmadığını farkına varmıştır. Böylelikle devletlerin iş-aile yaşamı dengesini sağlamak ve dengede tutmak amacıyla yürüttükleri politikaların artık ulusal sosyal politikanın bir parçası olmasına imkân tanımıştır. Bu durum neticesinde bir sosyal politika aracı olarak iş-aile yaşamı arasındaki uyuma ve dengeye yönelik belli başlı sistemleri refah rejimi sınıflandırmaları ile açıklamıştır (Karaman, 2015: 45). Bireylerin toplumsal anlamda korumayı hedefleyen refah rejiminde devlet; piyasa ve aileler arasındaki dengeyi uyumlaştırmak için kullanılan kurumsal yapısı ve çeşitli politik uygulamalarıyla sosyal yaşantı içerisinde var olan toplumsal cinsiyet rollerini korumuş onları etkileyip dönüştürmüştür (Dericiler, 2010: 57).

Toplumsal cinsiyete dayalı roller ve kadın-erkek arasındaki ilişkiler refah devletin yapısını belirlemiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri ile refah rejimleri arasında bulunan bu karşılıklı ilişki bireylerin, rol, değer ve beklenti gibi değişkenleri ile iş ve aile içi deneyimlerini etkilenmiştir. İş ve aile yaşamı uyum politikaları en bilindik haliyle aileye ve işe ilişkin sorumlulukların dengeyi bulma sürecini ifade etmiştir. Bu bakımdan iş ve aile yaşamını dengelemeye yönelik uygulanacak olan politikalar hane ve hane halkı bakımı için katılan iş ile ilgili yük ve sorumlulukların uyumlaştırılmasına yönelik; kurumsal, yasal ve sosyal destek mekanizmalarını geliştirmeyi kendisine amaç edinmiştir. Eşitlik bakış açısı ile geliştirilen bu politikaların çoğu çalışma yaşamındaki kadın-erkek arasında ortaya çıkan ayrımcı uygulamaları ve iş yerinde ortaya çıkabilecek toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürmeyi amaçlamıştır (Karaman, 2014: 46).

Bireylerin, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesi ve sosyal adaletin sağlanması amacıyla sorumluluk bilincinde olan refah rejimleri sınıflandırmasında Danimarkalı sosyal bilimci olan Gosta Esping Andersen'in 1990 yılında önerdiği "üçlü refah rejimi sınıflandırması" en kabul gören ve kaynak alınan çalışmalardan biri olmuştur. Esping Andersen bu sınıflandırmada devlet, piyasa ve ailenin refaha ulaşabilme için yapması gereken görevleri temele alarak üç türde bir refah rejimi sınıflandırmasına gitmiştir. Birbiri ile benzer özellikleri bulunan ülkeler aynı rejimde bulunurken birbirinden farklı rejim ve yöntemle sahip ülkeler farklı rejimlerde yer almıştır. Bunlar; "liberal refah modeli, korporatist/muhafazakâr

refah modeli ve son olarak sosyal demokrat refah modeli” olmak üzere üç farklı sınıflandırmayı içermiştir.

Büyük ölçüde sosyal harcama düzeyine sahip olan korporatist/muhafazakar rejiminde hükümet temel refah sağlayıcı konumunda olup, piyasanın yerini almıştır. Bu modelin içerisinde bulunan ülkeler devlet piyasanın verimliliğini veya metalaşmayı önemsememiş; kurumsal, devletçi ve muhafazakâr bir geçmişe sahip olmuştur. Hükümet müdahalesi, ailenin başarısız olduğu durumlarda gerekli olup müdahale yalnızca ailenin gücü tükendiğinde gerçekleşmiştir. Bu gibi ülkelere liberalizm ve metalaşma hiçbir şekilde etkili olmamıştır. İçerisinde aile ve tabakalandırılmış sosyal koruma sistemi bulunduran muhafazakâr modele Avrupa ülkeleri içinde en çok uyan ülke Almanya olmuştur. Avusturya, İtalya, Hollanda, Fransa, Belçika ve Lüksemburg’un da kendi içerisinde değişiklikler göstermekle birlikte bu rejim içerisinde yer almıştır (Özkök, 2010: 85-86).

Geleneksel ailenin korunmasında güçlü bir öncelik tanınan muhafazakâr refah rejiminde, ekmeği kazanan erkek ve hane içi bakım ve temizlikten sorumlu olan kadın düşüncesi hakimiyet kazanmıştır. Almanya ve Avusturya bu geleneksel refah modeline daha yatkın iken diğer ülkelerde farklı uygulamalara da rastlanmıştır. Mesela; Almanya ve Avusturya da kadına ve/veya anneye destek ve bakım hizmetleri kısıtlı iken Belçika ve Fransa kadın/anne istihdamını teşvik edici ve destekleyici aile dostu politikaları ile kamu bakımı fırsatları yönünden hemen hemen Nordik ülkeleri kadar iyi olduğu görülmüştür (Gümüş, 2020: 105).

Kalıntı refah rejimi olarak da bilinen liberal refah rejiminde, devlet vatandaşlarına refah sunma konusunda minimum düzeyde katkı sağlamıştır. Yani sosyal ihtiyaçları olan vatandaşların ilk önce piyasanın gücüne başvurması beklenilmiştir. Örneğin ebeveyn izni veya çocuk bakımı gibi aile destekli politikalar piyasanın eline bırakıldığı için bireylerin başvuracağı en son yer devlet olmuştur.

Liberal refah rejiminde piyasa büyük ölçüde refah sağlayıcı konumunda olmuş ve sosyal yardımları yalnızca toplumun sayılı kesimlerine yani daha çok düşük gelirli, işçi sınıfı ve yoksul bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik adımlar atılmıştır. Böylelikle liberal rejimi benimseyen devlet, refahı pasif bir biçimde güvenceye bağlamakla yetinmiş veya aktif bir biçimde özel refah programlarına sübvansе yoluyla teşvik ederek sürdürmüştür. Sosyal ve kamu harcamaların düşük olduğu liberal refah rejimi modelinde, sosyal sigorta sistemi asgari düzeyde devlet tarafından, büyük ölçüde ise piyasa elinden sağlandığı iki uzanımlı bir yapıya sahiptir. Bu modelin en bilindik örnekleri Kanada, İngiltere, İrlanda, ABD ve Avusturalya’dır. Bireyselliğin hakim olduğu bu ülkelerde vatandaşların sağlık durumu, cinsiyeti veya yaşı fark etmeksizin çalışma yaşamında yer alıp herkesin piyasaya bağımlı kalması onları metalaştırmıştır (Parlak, 2016: 140).

Vatandaşlarının sosyal hak ve ihtiyaçlarını büyük ölçüde piyasa gücü dışından karşılayan sosyal demokrat refah rejimini benimseyen devlet, bireylerin refahını sağlayan en yetkili konumda yer almıştır. İskandinav modeli olarak da tanımlan sosyal demokrat refah rejiminde, vatandaşlar statüsü farkı ve sınıf ayrımcılığı olmaksızın tüm eşit menfaat ve haklardan yararlanabilmiştir. Evrensel ilkelerin ve metalaştırılamamış sosyal hakları kapsayan bu modelde; yoksulluğu azaltan, yeniden dağılımcı ve yüksek standartlı eşitliği benimseyen bir refah devleti modeli izlenmiştir (Özkök, 2010: 86). Devlet bu rejimde, araçlarını, sosyal, politik ve ekonomik eşitlikçiliğin desteklenebilmesi amacıyla kullanmıştır. Model, vatandaşların zengin veya fakir olup olmadıklarına bakmadan herkesi yardım ve haklar kapsamına almıştır. Bu nedenle sosyal demokrat refah modelini benimseyen ülkelerde kadınların, iş ve aile yaşamı dengesini kurabilecekleri bir aile yanlı politikaların izlenmesi nedeniyle kadın istihdam oranlarının yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu modelin en tipik örneklerine Nordik ülkeleri olarak da ifade edilen Danimarka, Finlandiya, İsveç ve Norveç verilmiştir. Sosyal demokrat refah rejimi modelini benimseyen ülkeler olarak bilinen Nordik ülkelerin (Danimarka, Finlandiya, İsveç, Norveç) ileri boyutlarda sunduğu kamusal bakım hizmeti, esnek çalışma saatleri ve iş piyasasına girişte karşılaşılan engellerin azlığı yönünden Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde iş-aile yaşamı düzenlemesinin en iyi olduğu ülke modeli olarak görülmüştür. İsveç, Danimarka, Norveç ve Finlandiya gibi sosyal demokrat rejime sahip ülkelerde kadınların işgücüne katılımı ve sosyal bir birey olmaları önemli ölçüde desteklenmiştir (Gümüş, 2020: 107).

Sosyal demokrat rejiminin gerek iş ve aile yaşamı uyumlaştırılmasına yönelik gerekse toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına yürüttüğü bazı uygulamalara, herkes için eşitlik düşüncesi, kadınları da kapsayan aktif istihdam politikaları, kadınların doğumdan sonra yeniden istihdama kazandırılmaları ve katılımlarını kolaylaştıran düzenlemeler, düşük düzeyde ücret farklılıkları, yüksek vergi oranları, aile dostu sosyal politikalar ile çocuk bakım hizmetlerine sağlanan kamu desteği, çocuk gelişiminin desteklenmesi, kadına eş ve ailesinden ayrı olarak sağlanan sosyal haklar, cinsiyet eşitliğinin sağlanması, içerisinde hem kadın hem de erkeği barındıran ebeveyn izinleri gibi örnekler vermiştir. Sosyal refah anlayışıyla yaşlılık, işsizlik gibi dezavantajlı grupları destekleyen sosyal demokrat refah modeli, bireylerin iş-aile yaşamı dengesini yönetebilmeleri ve iş-aile yaşamı çatışmasına çözüm bulma yükünü ailelerin omuzundan alarak kamu sektörüne devreden politikaları kapsamına almıştır (Kağnıcıoğlu, 2013: 28).

Refah rejimleri, hemen hemen her ülkede birbirlerinden farklı politikaları ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan refah rejimi sınıflandırmaları içerisinde 3 modelden birer ülke örnek alınarak iş-aile yaşamı dengesini kurmaya yönelik uygulanan uyumlaştırma politikalarının benzer ve farklı yanları detaylıca incelenmiştir. Ör-

nek alınan ülkeler ve rejimleri sırasıyla; sosyal demokrat rejimi için İsveç, liberal refah rejimi için Birleşik Krallık ve muhafazakar refah rejimi için Almanya'dır. Çoğu refah ülkelerinde, aileler iş ve aile yaşamı çerçevesinde kendilerinden beklenen rol ve sorumlulukları belirli bir denge ve uyum içerisinde tutmakta zorlanmıştır. Kimi çalışanlar ailesi ile daha çok zaman geçirebilmek için çalışma saatlerini kısaltmak istemiş, fakat geçim sıkıntısı riski veya iş yeri uygulamalarının böyle bir hak tanımaması nedeniyle tercihlerini gerçekleştirememiştir. Tercih ettikleri iş ve aile yaşamı dengesi uyumunu yakalayabilmek için yeteri kadar maddi imkânı olan aileler sürekli işlerde çalışarak aynı zamanda çocukları için profesyonel bakım masraflarını karşılarken kimi ailelerin ise önlere çıkan iş fırsatlarını değerlendiremeyip çocuklarını belirli bir yaşa getirebilmek için sürekli bakım sağlamak ilk önceliği olmuştur (Metin, 2017: 33).

Hükümetler, refah devletlerinin karşı karşıya kaldığı bu çeşitli zorluklara çözüm bulmak amacıyla iş ve aile politikalarını teşvik etmiştir. İş ve aile yaşamı uyumunu destekleyici politikalar, bireylerin iş ve aile yaşamı beklentilerini karşılayabilmelerinde ve roller arası baskıların azalmasında önemli rol oynamıştır. Ulusal düzeyde iş ve aile yaşamı dengesinin kurulmasına yardımcı olan uyumlaştırma politikalar esas olarak, esnek çalışma, ebeveyn izni, çocuk ve yaşlı bakım hizmetleri çoğu ülkede olduğu gibi örnek alınan ülkelerde de düzenlenmiştir. Belirlenen aileye yardımcı politika amaçlarına yönelik aranan denge ülkeler arasında değişiklik göstermiştir.

İş ve aile yaşamı uyumlaştırılmasında örnek verilen ülkeler arasında yer alan Almanya ve Birleşik Krallık'ın uygulamaya koyduğu politika tarihi İsveç'e kıyasla daha yakın gelecekte oluşum göstermiştir. Birleşik Krallık ve Almanya, İsveç'in aksine "evin geçimini sağlayan erkek" ve "bakım sorumluluğu üstlenen kadın" modelini daha çok benimsemiştir (Dalyan, 2020: 380). İş ve aile yaşamı dengesini sağlayan uygulamalar arasında annelik, babalık ve ebeveyn izinleri gibi ülkeden ülkeye değişiklik gösteren yasal düzenlemeler gelmiştir. Annelik izni, kadın çalışanların analık halinde istihdama geri dönebilmeleri ve istihdamdaki yerini korunmasını sağlayan izindir. ILO Anneliğin Korunması Sözleşmesi, izin süresinin en az on dört hafta olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Hemen hemen çoğu OECD ülkeleri ebeveynlere annelik izninin alınmasına yönelik kamu desteği sağlamıştır. Yalnızca çalışan ve çocuk sahibi olan annelere sunulan bu izinler, İsveç'te 13 hafta, Almanya da 14 hafta, Birleşik Krallıkta ise 26 hafta olarak belirlenmiştir. Annelere yönelik toplam ücretli izin süresi sıralamasına bakıldığında ise en çok iznin toplam 60 hafta ile İsveç'te uygulandığı görülmüştür. İsveç'ten hemen sonra gelen Almanya 58 hafta, bunu 39 hafta ile Birleşik Krallık takip etmiştir (Sumbas, 2018: 165).

Ebeveyn izni, çocuğuna bakmakla yükümlü anne ve/veya babaya ücretli ve sürekli çalışmış olduğu işinden bakmakla sorumlu olduğu çocuğu için ücretli ve/veya ücretsiz izinli sayılması olarak tanımlanmıştır. Kişisel ve devredilemeyen bu izinler belirli dönemlerde ya da ebeveynlerin talebine göre anne ve/veya babaya tanınan birer hak olarak görülmüştür. Anne ve babayı bir arada değerlendiren ebeveyn izni ilk kez İsveç'te uygulamaya sürülmüştür.

İsveç'te ebeveynlerin her ikisinin de iş gücü içerisinde bulunmasına ve aynı zamanda ev içinde bireylerden beklenen rollerin getirdiği sorumlulukların paylaşımına yönelik bir yaklaşım olan “çift kazananlı- çift bakıcılı” aile modelinin 1960'lı yıllardan sonra popüler olması ile 1974 yılında annelik izni hakkı ebeveyn iznine çevrilmiştir. Böylelikle çocuğun dünyaya gelmesi sonucu süreli izni yalnızca annelerin değil babaların da kullanabileceği bir hak olmuştur. Günümüzde İsveç'te ebeveyn izni 16 aydır ve bu süre zarfında ebeveynlere aylık ödenekte bağlanmıştır. Geniş bir aile politikası izleyen İsveç, 0-3 yaş grubu çocuğa sahip olan ebeveynleri yüksek düzeyde ücret ve çocuk bakım sigortasıyla desteklenmiştir (Parlak, 2016: 175).

Aileye önem veren ve geçimi sağlayan erkek düşüncesini benimseyen Almanya'da çocuk bakımı ve ebeveyn izni düzenlemeleri gelişim göstermemiştir. 1986' yılında Almanya 'da gerçekleştirilen uzun süreli annelik izni ve çocuklar için uygulanan finansal destekler ile annelerin evde çocuk büyütebilmeleri amaçlanmıştır. Almanya' da 2000 yılından sonra kadın-erkek arasındaki eşitlikçi, destekleyici tutum daha çok gelişmeye başlamıştır. Almanya ebeveyn izni süresini çocuk 3 yaşına gelinceye kadar kullanma hakkı vermiştir. Bu sürenin ilk iki yılı çocuğun doğumundan veya evlat edinilmesinden hemen sonra kullanılması gerekirken geri kalan sürelerin ise çocuk 8 yaşını doldurana kadar herhangi bir zaman diliminde kullanılmasına ve kadınların izin sonrası düşük ücretli yarı zamanlı işlerde çalışmasına hak tanınmıştır (Dalyan, 2020: 382).

Birleşik Krallık iş ve aile yaşamı dengesini kurmaya yönelik uygulanan devlet müdahaleleri diğer ülkelere kıyasla nispeten sınırlı düzeyde kalmıştır. Çocuk bakımı ve ebeveyn izni devletin değil bireyin sorumluluğu altında olduğu için bakım hizmetleri oldukça pahalı olacak şekilde piyasa gücünün eline bırakılmıştır. Ebeveyn izni ise, bir yıllık kıdemi doldurmuş olma koşuluyla her bir ebeveyn için çocuk 5 yaşına gelene kadar 13 hafta ve ücretsiz olarak düzenlenmiştir. Birleşik Krallık' ta izinler başlıca annelere yönelik uygulanmışsa da 2000 yılından sonra babalar için de ücretli izin hakkı uygulamaya koyulmuştur. Söz konusu babalık izni iki hafta ile örnek verilen ülkeler içerisinde en düşük seviyede yer almıştır. Babalara ayrılan toplam ücretli izin hakkı İsveç'te 10 hafta, Almanya'da takribî 9 hafta olacak şekilde düzenlenmiştir (Parlak, 2016: 169). İş

yeri uygulamalarının ailevi sebeplerle hem istihdam hem de sosyal koruma konusunda çalışma sürelerinin de esneklik sağladığı düzenlemeler İsveç’te en ileri düzeyde yer almıştır. Birleşik Krallık ise aile ile ilgili çalışma süreleri hakkında Almanya ve İsveç’in gerisinde kaldığı görülmüştür. İncelenen ülkeler arasında, çocuk bakım hizmetleri ve erken dönem çocuk eğitimi için kullanılan kamu harcamalarının en yüksek seviyelere ulaştığı ülke İsveç olmuştur. Düzenlenen bu hizmet ve eğitimleri İsveç’ ten sonra Birleşik Krallık daha sonra ise Almanya takip etmiştir (Metin, 2017: 40).

3. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İş-Aile Yaşamı Dengesinin Sağlanmasına Yönelik Uygulanan Politikalar ve Uygulamalar

Türkiye’ de yasalar dâhilinde iş-aile yaşamını uyumlaştırabilmek için uygulanan kamu politikaları başlıca; annelik halinde verilen ücretli izin, emzirme izni, doğum izni, esnek çalışma süreleri, çocuk bakım uygulamaları, torun bakım aylığı, hasta bakımı, engelli ve yaşlı bakımı ve aile yardımları gibi politikalar uygulanmaktadır.

3.1. Analık (Doğum) İzni

Analık izni işgücüne katılan hem işçi hem de devlet memuru olan kadınlara kanunlarca bir hak olarak tanınmıştır (Özdamar, 2006: 20). İşçi ve bağımsız olarak çalışan kadınların doğum gibi sebeplerle karşılaştıkları olumsuz koşulların telafisi için ülkemizde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda düzenlenmiştir. Ayrıca 2003 yılında yürürlüğe sokulan 4857 sayılı İş Kanunu’nun “Analık halinde çalışma ve süt izni” başlıklı 74. maddenin kapsamında: “ kadın işçilerin doğumdan önce 8 ve doğumdan sonra 8 hafta olmak üzere toplam 16 haftalık süre içerisinde çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak süreye 2 hafta süre eklenir ” açıklaması yer almaktadır. 74. Maddenin 6. fıkrasına göre ise “... günde toplam bir buçuk saat süt izninin hangi saatler arasında kaç bölünerek kullanılacağını işçi kendisi belirler” şeklinde ifade edilmiştir (Yılmaz, 2018: 75).

3.2. Babalık İzni

Türkiye’de babalık izni hakkındaki hukuki düzenlemeler şöyledir: 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun “Mazeret izni” başlığın 104/B maddesinde “me-mura eşinin doğum yapması halinde, isteği üzerine 10 gün babalık izni verilir. ”

şeklinde açıklanmıştır. 4857 sayılı İş Kanun’da işçinin de babalık izin süresi belirtilmiştir. İşçinin babalık izni, eşinin doğum yapması halinde 5 gün ücretli izin olarak düzenlenmiştir. Babalık izninden faydalanan erkek, doğum izni süresince bedenlen çalışmasa bile çalışmış gibi ücrete hak kazanmış olacaktır. Analık izninde olduğu gibi babalık izninde de memur ve işçi arasında farklılıklar görülmüştür. Eşi doğum yapan erkek memura çocuğun doğum tarihinden itibaren talep etmesi durumunda 24 aya kadar ücretsiz izin verilirken erkek işçiye bu hak tanınmamıştır (Ünlütürk, 2015: 735).

3.3. Doğum Yardımı

Ülkemizde doğum yardımı 2015 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek-4’üncü maddesi gereğince anne veya babanın veyahut ikisinin de Türk vatandaşı olması ya da mavi karta sahip olmaları halinde yapılan yardımdır. Doğum yardımı, 15.05.2015 tarihinde ve sonrasında gerçekleşen canlı doğumlar için geçerli olup yönetmelik gereğince evlat edinilen çocuklar için doğum yardımı yapılmamaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023: 1)

3.4. Engelli, Çocuk ve Yaşlı Bakımı Hizmetleri

Türkiye’de çalışan anneler için destekleyici politikalar: devlet, kreş ve anaokulu ücretlerinde indirim veya maddi yardım gibi sunulan çocuk bakımı desteği, İşverenlerin çalışan annelere esnek çalışma saatleri veya uzaktan çalışma imkanı sunması, babalara da doğum izni ve çocuk bakımı için verilen izin haklarıdır. 2013 yılında yürürlüğe giren kadın çalışan ve işverenleri ilgilendiren, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği kapsamındaki çocuk bakımı hizmetlerine yönelik çıkarılan “Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik” e değinilmiştir. Bu yönetmeliğin çıkarılma sebebi, gebe, yeni doğum yapan veya emziren çalışanların iş yerlerindeki sağlık ve güvenliklerinin sağlanmasının yanında geliştirilmesini destekleyecek önlemlerin alınmasıdır.

Türkiye’de engelli ve yaşlı bakımı hizmetleri, büyük ölçüde kadın emeğine dayalı bir sektör olması hem kadın istihdamı hem de engelli ve yaşlıların bakımı açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple ülkemizde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çatısı altında bakıma muhtaç, engelli ve yaşlı bireylere kişisel bakımı, ev işleri, refakat ve uyumlu olarak bir araya getirilmesi için evde bakım ve bakım parası hizmeti, temel ihtiyaçlarını göremeyen, birine bağımlı olan yaşlılara çeşitli imkanlar sunulmaktadır (Gürer vd., 2019: 5-7).

4. SAHA ARAŞTIRMASI

4.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kapsamı

Kadın akademisyenler, sahip oldukları rollerin çokluğu, bilimsel faaliyet ve ders yükümlülükleri, evli ve çocuklu iseler eşlik ve anneliğin getirdiği sorumluluklar, doğum 58 nedeniyle iş yaşamından geri çekilmeler ve iş ve aile yaşamı arasındaki rol çatışmalarının meydana gelmesi olası bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, geçmişten beri çalışma yaşamında yer alan kadınların gündeminde olan iş-aile yaşam dengesi literatürüne yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Araştırma, Türkiye’deki kadın akademisyenler arasında iş ve aile yaşamı arasındaki dengenin nasıl algılandığının ortaya konulması açısından mikro bir örnektir.

Bu çalışmada gerçekleştirilen alan araştırmasının aşamaları aşağıdaki gibidir:

1. Araştırmanın yapısı gereğince nicel araştırma yöntemlerinden biri olan çevrimiçi anket çalışması yapılmıştır.
2. 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Aydın Adnan Menderes Üniversitesinde bulunan 21 fakültede görev yapan tüm kadın akademisyenler çalışma evreni olarak belirlenmiştir.
3. Araştırma kapsamında uygulanan anketlere 220 kadın akademisyen katılmıştır. Belirlenen evreni temsil edecek örneklem büyüklüğü ölçümünde %95 güven düzeyi + – %5 hata payı olacak şekilde belirlenmiştir.
4. Aydın Adnan Menderes Üniversitesinde görev yapan kadın akademisyenler üzerine yapılan çalışma için etik kurulu onayı alınmıştır. Anket, Smith, Fisher ve Bulger (2009) ‘in yürüttüğü on yedi maddeyi içeren “İş-Yaşam Dengesi Ölçeği” ‘inden faydalanılmıştır.
5. Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen verilerin analizini SPSS (Statistical Package for Social Sciences) kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılanların tarafsız olarak soruları cevap verdikleri varsayılmıştır. 21 sorudan oluşan anketin geçerlilik ve güvenilirlik analizi her bir soru için Cronbach’s Alpha değeri hesaplanarak test edilmiş, frekans analizlerinin yapılmasının ardından ise Ki-Kare testi kullanılmıştır.

Tablo 2: Demografik Sorulara İlişkin Frekans Dağılımları

		Frekans Yüzde	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Unvanınızı belirtir misiniz?	Araştırma Görevlisi	32	15,3	15,3	15,3
	Doktor Öğretim Üyesi	82	39,2	39,2	54,5
	Doçent	32	15,3	15,3	69,9
	Profesör	52	24,9	24,9	94,7
	Öğretim Görevlisi	11	5,3	5,3	100
Yaşınız?	25-34 yaş arası	42	20,1	20,1	20,1
	35-44 yaş arası	86	41,1	41,1	61,2
	45-54 yaş arası	53	25,4	25,4	86,6
	55-64 yaş arası	28	13,4	13,4	100
Medeni durumunuz?	Evli	146	69,9	69,9	69,9
	Bekâr	63	30,1	30,1	100
Hangi Fakültede görev yapıyorsunuz?	Diş Hekimliği Fakültesi	11	5,3	5,3	5,3
	Eğitim Fakültesi	26	12,4	12,4	17,7
	Fen Fakültesi	15	7,2	7,2	24,9
	Hemşirelik Fakültesi	15	7,2	7,2	32,1
	İktisat Fakültesi	1	0,5	0,5	32,5
	İletişim Fakültesi	6	2,9	2,9	35,4
	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	10	4,8	4,8	40,2
	Mühendislik Fakültesi	7	3,3	3,3	43,5
	Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	22	10,5	10,5	54,1
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	11	5,3	5,3	59,3
	Söke İşletme Fakültesi	15	7,2	7,2	66,5
	Spor Bilimleri Fakültesi	11	5,3	5,3	71,8
	Tıp Fakültesi	16	7,7	7,7	79,4
	Turizm Fakültesi	5	2,4	2,4	81,8
	Veterinerlik Fakültesi	21	10	10	91,9
	Ziraat Fakültesi	17	8,1	8,1	100

Ankete katılan kadın akademisyenlerin unvanları arasından en çok katılımı %39,2'lik kısmını Doktor Öğretim Üyesi oluşturmaktadır. Öğretim Görevlisi, ise %5,3 ile en az katılımı göstermiştir. Buna ek olarak Aydın Adnan Menderes Üniversitesinde örnekleme dâhil olan kadın akademisyenlerin en fazla 45-54 yaş aralığında, en az ise 65 yaş ve üzeri aralığında olduğu söylenebilir. 45-54 yaş aralığındaki kadın akademisyen sayısı, diğer yaş aralıklarındaki kadın akademisyen sayılarından önemli ölçüde fazladır. Bu verilere göre ankete en düşük katılımı 55-64 yaş aralığında olan akademisyenler oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre ankete katılan kişilerin büyük çoğunluğunun (%69,9) evli olduğu görülmektedir. Bekâr olan kişilerin oranı ise %30,1'dir. Bu durum, Türkiye'deki genel nüfusun medeni durum dağılımına benzerlik göstermektedir. Son olarak katılımcılar fakülte bazlı değerlendirildiğinde en fazla katılımın %12,4'lük kısmı yani 26 kişinin Eğitim Bilimleri Fakültesi biriminde görev yapan kadın akademisyenlerin oluşturduğu görülmüştür. En az katılımı ise %0,5'lik kısmı kapsayan yani 1 kişi ile İktisat Fakültesi biriminde görev yapan kadın akademisyen olmuştur.

Tablo 3: İş Yaşamının Özel Yaşama Etkisine İlişkin sorular

İş Yaşamının Özel Yaşama Etkisine İlişkin sorular		Kesinlikle Katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Kararsızım (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle Katılıyorum (5)
➤ İşten eve geldiğimde yapmak istediğim şeyleri yapmak için çok yorgun oluyorum.	Frekans	59	128	7	14	1
	Geçerli Yüzde	28,2	61,2	3,3	6,7	0,5
➤ İşim, istediğim özel hayatı sürdürmemi zorlaştırıyor.	Frekans	37	104	24	41	3
	Geçerli Yüzde	17,7	11,5	49,8	19,6	1,4
➤ İşimin istekleri nedeniyle kişisel ihtiyaçlarımı ihmal ediyorum.	Frekans	43	94	20	45	7
	Geçerli Yüzde	20,6	45	9,6	21,5	3,3
➤ İşim, iş dışında benim için önemli faaliyetleri gerçekleştirmem için bana güç veriyor.	Frekans	22	91	43	34	19
	Geçerli Yüzde	10,5	43,5	20,6	16,3	9,1
➤ İşim sayesinde evdeki ruh halim daha iyi oluyor.	Frekans	18	85	49	36	21
	Geçerli Yüzde	8,6	40,7	23,4	17,2	10

Tablo 3'teki verilere dayanarak, ankete katılan akademisyenlerin (%61,2) çoğunluğunun verdiği yanıtlar doğrultusunda işten eve geldiklerinde yorgun hissettiklerini ancak yine de yapmak istedikleri şeyleri gerçekleştirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra katılımcıların, "Kesinlikle katılıyorum" ve "Katılıyorum" yanıtına cevap verenlerin toplam yüzdesini gösteren yaklaşık %50'sinin işlerinin istedikleri özel hayatı sürdürmelerini zorlaştırdığını düşündükleri görülmektedir. Bir diğer soruda yine toplam yüzdesini gösteren yaklaşık %20'sinin işlerinin özel hayatlarını zorlaştırmadığı sonucuna varılmıştır. Bu bulgular, kadın akademisyenlerin iş ve aile yaşam dengesini kurmakta zorlandıklarını göstermektedir. Akademisyenliğin uzun ve yoğun çalışma saatleri gerektiren ve rekabetçi bir meslek olması kadın akademisyenlerin aileleriyle ve arkadaşlarıyla vakit geçirmek için zaman bulmalarını zorlaştırabileceği düşünülmektedir.

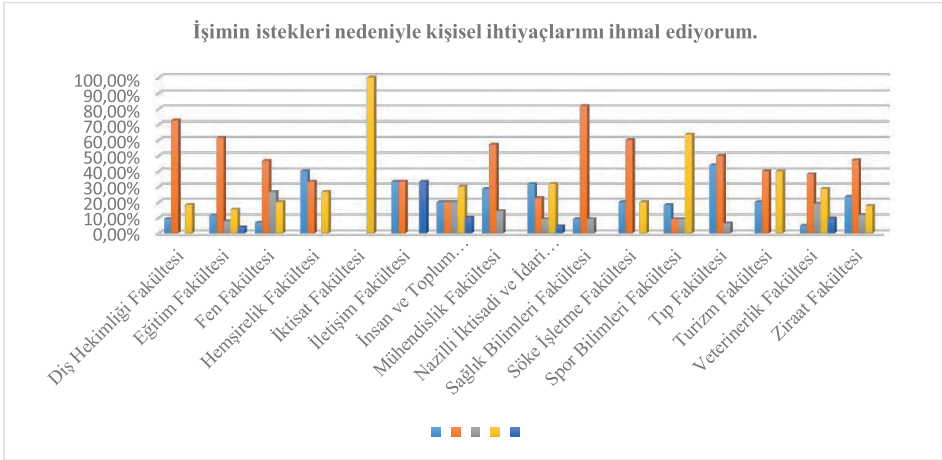
Katılımcıların %43,5'i, işlerinin iş dışındaki önemli faaliyetleri gerçekleştirmeleri için kendilerine güç verdiğini belirtmiştir. Akademisyenlerin önemli bir kısmının işlerinin kendilerine bu konuda güç verdiğini belirtmiş olması işin iş dışındaki önemli faaliyetleri gerçekleştirmek için bir güç kaynağı olarak algılanabileceğinin bir göstergesi olmuştur. Aynı zamanda katılımcıların %49,3'ünün işlerinin evdeki ruh hallerini olumlu etkilediğini düşünmektedir. Bu durum, işlerin kadın akademisyenlerin genel refahı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, işlerin kadın akademisyenlerin genel refahı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: İş Yaşamının Özel Yaşama Etkisine İlişkin sorular

İş Yaşamının Özel Yaşama Etkisine İlişkin sorular		Kesinlikle Katılıyor (1)	Katılıyor (2)	Kararsız (3)	Katılmıyor (4)	Kesinlikle Katılmıyor (5)
➤ Özel hayatımdaki her şey iş yerinde daha iyi hissetmemi sağlıyor.	Frekans	23	116	38	26	5
	Geçerli Yüzde	11,1	55,8	18,3	12,5	2,4
➤ Özel hayatım bana işimi yapmam için güç veriyor.	Frekans	31	114	34	21	9
	Geçerli Yüzde	14,8	54,5	16,3	10,0	4,3
➤ Özel hayatım, ertesi günkü işler için dinlenmeme ve kendimi hazır hissetmeme yardımcı oluyor.	Frekans	21	106	36	33	13
	Geçerli Yüzde	10	50,7	17,2	15,8	6,2
➤ Özel hayatım işimi yapmam için gerekli olan enerjiyi tüketiyor.	Frekans	12	37	34	92	34
	Geçerli Yüzde	5,7	17,7	16,3	44	16,3
➤ Özel hayatımda olan şeyler yüzünden işim zarar görüyor.	Frekans	9	25	27	81	67
	Geçerli Yüzde	4,3	12	12,9	38,8	32,1
➤ Özel hayatımda olup bitenler nedeniyle işte verimli olamayacak kadar yorgun oluyorum.	Frekans	11	34	27	83	54
	Geçerli Yüzde	5,3	16,3	12,9	39,7	25,8

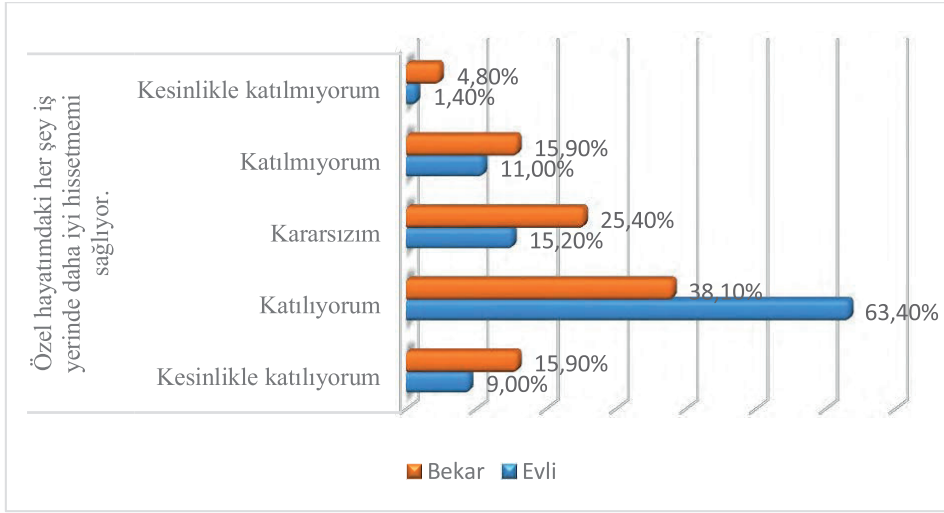
Tablo 4'teki sorulara verilen yanıtlar katılımcıların özel yaşamlarının iş yaşamlarını önemli ölçüde etkileyebilecek bir faktör olduğunu göstermektedir. Tablodaki veriler doğrultusunda kadın akademisyenlerin iş ve özel hayatlarını bir bütün olarak gördüklerini ve özel hayatlarındaki olumlu deneyimlerin iş hayatlarına olumlu yansıdığını göstermektedir. Bunun yanı sıra kadın akademisyenler, hem akademik kariyerlerinde hem de özel hayatlarında birçok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet rolleri, iş yükü, aile sorumlulukları gibi faktörler, kadın akademisyenlerin iş-özel hayat dengesini kurmalarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, “Özel hayatım, iş yerinde daha iyi hissetmemi sağlıyor” ifadesi, kadın akademisyenlerin bu zorluklarla başa çıkma mekanizmalarından biri olarak da değerlendirilebilir.

Tablo 5: “Hangi Fakültede Görev Yapıyorsunuz?” Sorusu ve “İşimin istekleri Nedeniyle Kişisel İhtiyaçlarımı İhmal Ediyorum” İfadesinin Karşılaştırmalı Analizi

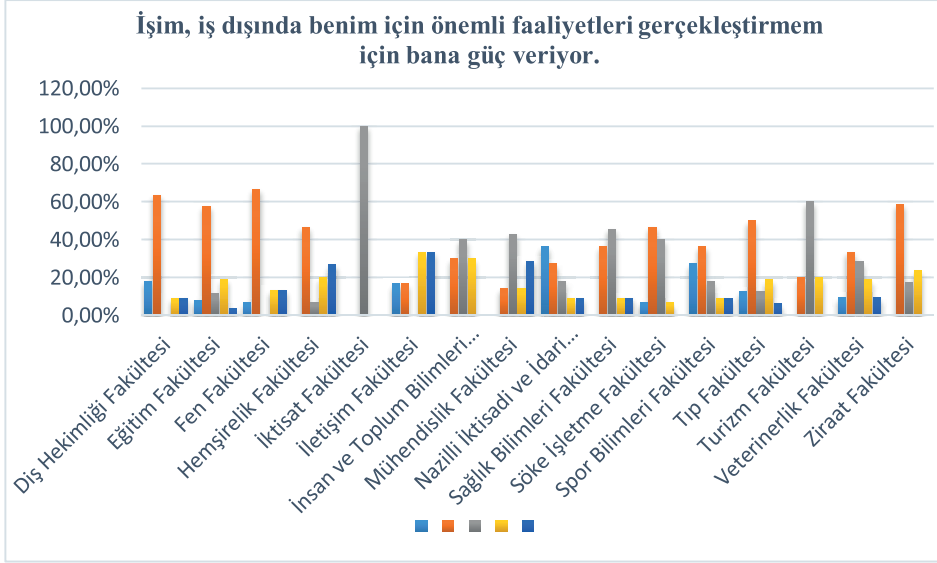

Araştırma yapılan üniversitedeki kadın akademisyenlerin fakülte ve “işimin istekleri nedeniyle kişisel ihtiyaçlarımı ihmal ediyorum” sorusuna yönelik olarak yapılan karşılaştırmalı analiz sonucunda Tıp Fakültesinde görev yapan %43,80 akademisyenin kesinlikle katılıyorum ve Diş hekimliği fakültesinde görev yapan %72,70 akademisyenin katılıyorum cevabı ile işinin istekleri nedeniyle kişisel ihtiyaçlarını ihmal ettiğini belirtmiştir. Aynı soruya kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren %33,3'lük kısmı İletişim Fakültesi ve katılmıyorum yanıtını veren %100'ünü kapsayan İktisat Fakültesi ve onu takip eden %63,60'ına karşılık gelen Spor Bilimleri Fakültesi işinin istekleri nedeniyle kişisel ihtiyaçlarını ihmal etmediği yanıtını vermiştir ($p=0,004$).

Tablo 5: “Medeni Durumunuzu Belirtir Misiniz?” Sorusu ve “Özel Hayatımdaki Her Şey İş Yerinde Daha İyi Hissetmemi Sağlıyor” İfadesinin Karşılaştırmalı Analizi

Araştırma yapılan üniversitedeki kadın akademisyenlerin medeni durumu ile “özel hayatımdaki her şey iş yerinde daha iyi hissetmemi sağlıyor” sorusuna yönelik olarak yapılan karşılaştırmalı analiz sonucunda, evli akademisyenlerin %63,40’ ı ile bekâr akademisyenlerin %38,10’u özel hayatlarındaki her şeyin iş yerlerinde daha iyi hissetmelerini sağladığını belirtmektedir. Bu tablodaki veriler ışığında, evli kişilerin bekâr kişilere göre “Medeni durum ve özel hayatımdaki her şey iş yerinde daha iyi hissetmemi sağlıyor.” sorusuna daha fazla katılmasının nedenleri arasında, Evli akademisyenlerin, genellikle daha istikrarlı bir aile hayatına sahip olması ve bu da iş yerinde daha rahat hissetmelerine yardımcı olması verilebilir ($P=0,015$).

Tablo 6: “Hangi Fakültede Görev Yapıyorsunuz?” Sorusu ve “İşim, İş Dışında Benim İçin Önemli Faaliyetleri Gerçekleştirmem İçin Güç Veriyor” İfadesinin Karşılaştırmalı Analizi

Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde görev yapan %36,40'lık kesimin kesinlikle katılıyorum, Fen Fakültesinde görev yapan %66,70'inin katılıyorum yanıtıyla işin, iş dışında kendisi için önemli faaliyetleri gerçekleştirmesi konusunda güç verdiğini düşünmektedir. Ankete katılan İletişim Fakültesinin %33,30'u kesinlikle katılmıyorum ve gene aynı fakültenin %33,30'unun ise katılmıyorum cevabını vererek işin, iş dışında kendisi için önemli faaliyetleri gerçekleştirmesi için güç vermediği görüşündedir. Tablodaki veriler değerlendirildiğinde, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin %43,50'si, iş dışında gerçekleştirdikleri önemli faaliyetlere katılım gösterdiği görülmektedir. Bu oran, her 100 akademisyenden ortalama 44'ünün bu faaliyetlere katıldığı anlamına gelmektedir. Tablodaki katılım oranları fakülteye göre değişiklik göstermiştir. En yüksek katılım oranı fen Fakültesi'nde (%66,70) iken, en düşük katılım oranı Eğitim Fakültesi'nde (%3,80) olduğu görülmektedir ($P=0,13$).

SONUÇ

Çalışma yaşamındaki kadınlar, bulundukları yer, mekân fark etmeksizin farklı şekillerde ve yoğunluklarda olsa da çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklar, cinsiyet ayrımcılığından iş-aile yaşam dengesini kurmaya kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır. Ev içi emeği, üretken emek ve duy-

gusal emek gibi farklı boyutları barındıran kadın emeği, yüzyıllardır görmezden gelinmiş ve hak ettiği değeri görmemiştir. Kadın çalışan, ev işleri, çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı gibi sorumlulukları kapsayan roller, geleneksel olarak kadınlara yüklenmiştir. Kadına yüklenen bu roller ücretlendirilmediği ve görünmez kılınarak “doğal” olarak kabul edildiği için, emeğin ekonomik değerinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Kadın çalışanların ev içinde üstlendiği roller ve iş ve ev alanlarında karşılaşılabilecek sorunlar nedeniyle iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi kurmalarına engel olabilmektedir. Kadın çalışanın bu dengeyi sağlaması, çalışanların refahı, işletmelerin başarısı ve toplum için oldukça önemlidir. Çünkü iş- aile ve özel yaşam arasında bir denge kurabilen çalışan, stresi ve tükenmişliği azaltarak daha sağlıklı bir yaşam tarzını yakalayabilmektedir. Bu durum, çalışanların sağlıklı aileler kurarak çocukların daha iyi gelişmesine, işlerine daha bağlı ve daha motive olmasına katkı sağlamaktadır. Kadının akademik yaşama katılımı, sadece cinsiyet eşitliği açısından değil, aynı zamanda bilimsel ve toplumsal gelişme için de son derece önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Kadın akademisyen, bilimsel gelişmeye ve yeniliğe katkıda bulunmak adına uzun çalışma saatleri, sürekli araştırma, ders verme, yayın ve konferans katılımı gibi çeşitli akademik yükümlülüklerin yanında, ev işleri, çocuk bakımı ve aile sorumlulukları ile ilgilenmektedir. Bu durum, iş ve aile yaşam dengesini kurmak için uğraş veren kadın akademisyenin zamanını ve enerjisini önemli ölçüde tükenmesine yol açmaktadır.

Kadın akademisyenlerde iş ve aile yaşamı dengesi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi’ne yönelik olarak yapılan analiz sonucunda ulaşılan sonuçlar şunlar olmuştur:

Ankete katılan kadın akademisyenler “ İşten eve geldiğimde yapmak istediğim şeyleri gerçekleştirmek için yorgun oluyorum.” Yönelik ifadeye, tüm yaş gruplarında en yaygın yanıt seçeneği “Katılıyorum” (%61,2)’si cevabını vermiştir. İş stresinin ve yorgunluğunun insanların günlük yaşamlarını nasıl etkileyebileceğini gösteren bu durum işten eve geldikten sonra yorgunluk hissetmenin yaygın bir sorun olduğunun göstergesi olmuştur. Kadın akademisyenlerin işlerinin özel hayatlarını önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Bu sonuca, anket katılan akademisyenlerin yaklaşık %67,5’inin işlerinin istedikleri özel hayatı sürdürmelerini zorlaştırdığını ifade etmeleri nedeniyle ulaşılmıştır. Bu durum, iş-yaşam dengesinin bozulmasına ve çalışanlarda strese, yorgunluğa ve tükenmişliğe neden olmaktadır. Kadın akademisyenlerin işlerinin istedikleri özel hayatı sürdürmelerini zorlaştırdığını düşünmesinin nedenleri arasında uzun çalışma saatleri, fazla mesai, iş stresi, iş-yaşam ve iş-aile yaşam dengesinin bozulması gibi faktörlerin olduğu görülmüştür.

İş ve kişisel ihtiyaç durumuna yönelik olarak yapılan analiz sonucunda, “İşimin istekleri nedeniyle kişisel ihtiyaçlarımı ihmal ediyorum.” ifadesine kadın akademisyenlerin büyük bir çoğunluğunun (%65,6) işlerinin kişisel yaşamları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve işlerinin istekleri nedeniyle kişisel ihtiyaçlarını ihmal ettiklerini belirtmiştir. Buradan yola çıkarak, kadınların bir fırsatını buldukları anda ihtiyaçlarının peşinden gitmesinin kendilerine zaman ayırma olarak nitelendirdikleri çıkarımında bulunmak mümkün olmaktadır. Yukarıdaki tespitlere paralel olarak, ankete katılan kadın akademisyenlerin “İş yaparken harcadığım zamandan dolayı önemli kişisel faaliyetleri gerçekleştiremiyorum” ifadesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” yanıtlarının toplam yüzdesini gösteren %51,7’sinin iş yaparken harcanan zamandan dolayı önemli kişisel faaliyetleri gerçekleştiremediklerini belirtmiştir. Çalışanların önemli bir kısmının iş-yaşam dengesinde zorlandığı ve bunun sonucunda kişisel faaliyetlerini gerçekleştiremediği görülmektedir. Sonuç olarak iş yerinde çok fazla zaman harcamak akademisyenlerin motivasyonunu, üretkenliğini ve genel refahını olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada elde edilen bir diğer önemli veri ise ankete katılan kadın akademisyenlerin iş ve özel hayat dengesini nasıl algıladıklarına dair yöneltilen “Özel hayatım işimden dolayı zarar görüyor” ifadesine yapılan katılımın %56,6’sının işin özel hayat üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu düşündüğü görülmüştür. Bu durumun olası sonuçları arasına kadın akademisyenlerin çalışma yoğunluğu ve uzun çalışma saatleri nedeniyle aile ve arkadaşlarıyla yeterince zaman geçirmelerini zorlaştırarak ilişkilerin zayıflamasına ve çatışmalara sebep olması verilebilmektedir. Kadın akademisyenler yukarıdaki anlatımın tersi olan “Özel hayatımda olan şeyler yüzünden işim zarar görüyor.” ifadesine ise kadın akademisyenlerin %46,3’ü özel hayatlarının işlerini olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Bu oranın %53,7’lik bir çoğunluğunun ise özel hayatlarının işlerini olumsuz etkilemediğini düşündüğü anlamına gelmektedir. Kadın akademisyenler, akademik başarı ve aile yaşamı arasında hassas bir denge kurmaya çalışırken çoklu sorumluluklarla karşı karşıya kalması sonucunda yoğun iş temposu, ayrımcılık, aile içi yükler gibi çeşitli faktörlerden dolayı özel hayatlarının iş enerjilerini tüketmesine yol açabilmektedir.

Bu durumun tespiti için ankette yer alan “Özel hayatım işimi yapmam için gerekli olan enerjiyi tüketiyor.” ifadesi çalışmaya katılan kadın akademisyenlere yöneltilmiştir. Ankette katılımcıların çoğunluğunun (%59,7) kişisel yaşamlarının işlerini yapmak için ihtiyaç duydukları enerjiyi tükettiği ifadesine katılmadıklarını veya kesinlikle katılmadıklarını göstermektedir. Bu durum, çoğu insanın kişisel yaşamlarının çalışma yetenekleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığına önemli bir gösterge olmuştur. Yapılan bir başka analiz sonucunda “Özel

hayatımda süregelen şeyler olmazsa, işe daha fazla zaman ayırırdım.” İfadesine yanıt veren kadın akademisyenlerin %34’ünün özel hayatlarında süregelen şeylerin olmasaydı işe daha fazla zaman ayırabileceklerini kesinlikle katıldığını belirtirken %15,8’i ise bu görüşe katılıyorum yanıtını vermiştir. Bu sonuçlar, genel olarak çoğu kadın akademisyenin iş-yaşam dengesinden memnun olduğunu ve daha fazla boş zamanlarının olması durumunda işe daha fazla zaman ayırmayacaklarını göstermektedir.

Yorgunluk, iş verimliliğini önemli ölçüde etkileyebilecek faktörlerden birini oluşturmaktadır. Kadın akademisyenlerin çalışma yaşamında yaşadığı yorgunluk ve verimlilik üzerine düşüncelerini ölçmek adına “Özel hayatımda olup bitenler nedeniyle işte verimli olamayacak kadar yorgun oluyorum.” İfadesine verdikleri cevaplar değerlendirilmeye alındığında, ankete katılan akademisyenlerin çoğunluğunun “Katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” cevabı verdiği oranların toplamı %65,5’ olduğu görülmüştür. Bu, özel hayatlarındaki olayların işlerindeki verimlerini hiç etkilemediğini düşünenlerin oranının oldukça yüksek olduğunun bir göstergesi olmuştur.

Kadın akademisyenlerin işe giderken ve iş dışında da yapmaları gerekenler nedeniyle endişeli olmasının birçok sebebinin olduğu bilinmektedir. Bu duruma, akademik çalışmalar zaman ve emek gerektirmesi, akademik camia-da cinsiyetçi yorumlara ve tacize maruz kalma riskini taşımaları veya çocuk sahibi olan kadın akademisyenlerin iş ve aile sorumluluklarını dengelemekte daha fazla zorlanabileceği ve kreş ya da bakıcı bulma gibi konularda sıkıntı yaşayabilmeleri nedeniyle işe geç kalma, işten erken ayrılma veya iş yerinde konsantrasyon eksikliği gibi problemlere yol açabileceği örnekleri verilebilmektedir. Bu olası nedenler ekseninde ankete katılan kadın akademisyenlerin ““İş yerindeyken iş dışında yapmam gereken şeyler konusunda endişeleniyorum.” İfadesine verdikleri yanıtlar incelenmiştir. Akademisyenlerin %38,8’i işe geldiklerinde iş dışında yapmaları gerekenler nedeniyle endişeli olduklarını ifade etmişlerdir. Bu oran iş-yaşam dengesinin birçok çalışan için bir sorun oluşturabileceğini göstermektedir. Toplumumuzda, kadınlardan genellikle ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları üstlenmeleri beklentisi kadın akademisyenlerin işlerine odaklanmasını zorlaştırabileceği düşüncesine dayanarak ankete katılan kadın akademisyenlere “Özel hayatımdaki sorunlarla uğraşmaktan işimi bitirmekte zorlanıyorum.” İfadesi yöneltmiştir. Ankete katılan akademisyenlerin %52,8’inin bu durumun işlerini etkilemediğini veya bu konuda kararsız olduğunu belirttiği görülmektedir. Bu durum, özel hayattaki sorunların herkesi eşit şekilde etkilemediğini ve bazı kişilerin bu tür zorluklarla daha iyi başa çıkabildiğini göstermektedir.

Akademisyen olmak, kadın akademisyenlere toplumda saygınlık ve statü kazandırarak, benlik algılarını ve özsaygılarını geliştirmeye katkı sağlayarak çalışanların kendilerini daha güçlü ve daha yetkin hissetmelerine ve diğer alanlarda da başarı gösterebileceklerine olan inançlarının artmasına yardımcı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda kadın akademisyenlere yöneltilen anketteki “İşim, iş dışında benim için önemli faaliyetleri gerçekleştirmem için bana güç veriyor.” İfadesine verdikleri yanıtlardan %43,5’i işlerinin, iş dışındaki önemli faaliyetleri gerçekleştirmeleri için kendilerine güç verdiğine katıldığı görülmektedir. Bu durum, akademisyenlerin profesyonel yaşamlarının ötesinde dahi insanlar için bir doyum ve anlam kaynağı olabileceğini sonucunu vermektedir.

Başka bir analizde kadın akademisyenlere “İşim sayesinde evdeki ruh halim daha iyi oluyor.” İfadesine yanıt vermeleri beklenmiştir. Genel olarak bakıldığında, katılımcıların %49,3’ü işlerinin ruh halleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. Bu, işlerin evdeki ruh hali üzerinde önemli bir rol oynayabileceğinin bir göstergesi olmuştur. Kadın akademisyenin işi sayesinde evdeki ruh halinin daha iyi olduğunu düşünmesinde aileye maddi katkıda bulunduğunu bilmesi ve başarılı bir kariyere sahip olduğunu düşünerek kendisini değerli ve yetkin hissetmesine yardımcı olması onların özgüvenlerini ve benlik saygılarını artırarak daha mutlu ve tatmin edici bir yaşam sürmelerine katkıda bulunabileceği fikrine varılmıştır. Kadın akademisyenlere yöneltilen bir başka ifade ise “İş yerinde yaptıklarım, evdeki kişisel ve günlük işlerle başa çıkmamı kolaylaştırıyor.” Olmuştur.

Kadın akademisyenlerin %29,2’si iş yerinde yaptıklarının evdeki kişisel ve günlük işlerle başa çıkmalarını kolaylaştırdığına katıldığı görülmektedir. Katılımcıların %34,4’ü ise iş yerinde yaptıklarının evdeki kişisel ve günlük işlerle başa çıkmalarını kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı konusunda kararsız kalmıştır. Ankete katılanların çoğunlukta verdiği cevabın “kararsızım” olması ve onu “katılıyorum” cevabının takip etmesi onların karşılaşabileceği toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentilerin, çalışma ortamı ve kültürün, aile içi destek ve sorumluluk paylaşımı gibi faktörlerin kadın akademisyenlerin bu cümleyi kurmalarında önemli etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Anket çalışmasında kadın akademisyenlere “Özel hayatımdaki her şey iş yerinde daha iyi hissetmemi sağlıyor.” İfadesi yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu özel hayatlarının iş yerinde daha iyi hissetmelerini sağladığını belirtmiştir. Ankete katılan akademisyenlerin %30,6’sı ise özel hayatlarının iş yerinde daha iyi hissetmelerini sağlamadığını veya bu konuda kararsız olduklarını belirtmiştir. Bu durum, özel hayatın her zaman iş yerinde daha iyi hissetmeyi sağlamayabileceğini ve bu durumun kişiden kişiye değişebileceğini göstermektedir.

Kadın akademisyenlere yöneltilen “Özel hayatım bana işimi yapmam için güç veriyor.” İfadesine verdikleri yanıtlar verilmiştir. Akademisyenlerin “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” yanıtlarının toplamı olan %69,4’lük bir kesim özel hayatlarının kendilerine işlerini yapmaları için güç verdiğini belirtmiştir. Mevcut veriler, yoğun ve stresli bir iş temposuna sahip akademisyenler için, özel hayatlarının bir denge ve yenilenme kaynağı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca özel hayatın çoğu insan için iş performansı, motivasyon ve genel iyilik hali üzerinde de olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucunu göstermektedir. Çalışmada yer alan anketin önemli bir diğer ifadesi “Özel hayatım, ertesi günkü işler için dinlenmeme ve kendimi hazır hissetmeme yardımcı oluyor.” Olmuştur.

Ankete katılan kadın akademisyenlerin %60,7’si özel hayatlarının ertesi günkü işler için dinlenmesine ve kendilerini hazır hissetmelerine yardımcı olduğunu düşündüğü görülmektedir. Bu oran oldukça yüksek olması özel hayatın iş yaşamındaki öneminin bir göstergesi olmuştur. Akademisyenlik, uzun çalışma saatleri, yüksek baskı ve sürekli sorumluluk gerektiren bir meslektir. Araştırmalar, yoğun iş yükünün strese, yorgunluğa ve tükenmişliğe yol açabileceğini göstermiştir. Akademisyenlerin özel hayat içerisindeki dinlendirici ve keyifli aktiviteler, bu olumsuz etkileri dengelemeye ve zihinsel ve duygusal iyilik halini korumaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi’ndeki kadın akademisyenlerin iş yaşam dengesiyle ilgili karşılaştığı olumlu ve olumsuz deneyimleri inceleyerek elde edilen verilerle bir analiz yapmayı amaçlamaktadır. Literatürdeki bilgilere dayanarak yapılan analizlerle birlikte mevcut bilgilerin genişletilerek yeni bir bakış açısı sunmayı hedefleyen çalışma, konunun güncel ve önemli olması nedeniyle kadın akademisyenlerin iş-aile yaşam dengesi konusunda bir sonraki çalışmalara ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Apaydın, Ç. (2011). Öğretim Üyelerinin İşe Bağımlılık Düzeyi ile İş-Yaşam Dengesi ve İş-Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 102-129.
- Bayramoğlu, G. (2018). İş/Aile Sınır Teorisi Bağlamında Kadın akademisyenlerin İş/ Yaşam Dengesinin Sağlanmasına Yönelik Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1722-1744.
- Dericiler, Y. Ö. (2010). Refah Devletinin Krizi Kısı kacında Ekonomik/Sosyal Haklar ve Devletin Yükümlülükleri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Duramaz, Ş. (2016). İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 37-60.
- Erdem, H., & Erkan, G. K. (2015). Kamu Çalışanlarının Yaşadıkları İş-Aile ve Aile İçi İş Çatışmasının İş Tatminsizliğine Olan Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü. *International Journal of Social Science*(37), 351-369.
- Erikli, S. (2020). Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 39-60.
- Gökkaya, Ö. (2014). Yerel Yönetimlerde İş-Yaşam Dengesi Ve Çalışan Davranışı İlişkisinin İncelenmesi “Kocaeli Belediyeleri Örneği”. *Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 1-18.
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of Conflict between Work and Family Roles. *The Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Gümüş, İ. (2020). Esping-Andersen ve Refah Rejimi Tartışmaları:Teorik Bir Değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 101-117.
- Gürer, A., Küdür Çırpan, F., & Atalan Özlen, N. (2019). Yaşlı Bakım Hizmetleri. *Journal of Health Services and Education*, 3(1), 1-6.
- <https://www.aile.gov.tr/>. (2024). Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: [https://www.aile.gov.tr/ss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/dogum-yardimi/#:~:text=Birinci%20%C3%A7ocuk%20i%C3%A7in%20300%20TL,bahsedilen%20tutarlar%20aras%C4%B1ndaki%20fark%20%C3%B6denir.adresinden alındı](https://www.aile.gov.tr/ss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/dogum-yardimi/#:~:text=Birinci%20%C3%A7ocuk%20i%C3%A7in%20300%20TL,bahsedilen%20tutarlar%20aras%C4%B1ndaki%20fark%20%C3%B6denir.adresinden%20alındı)
- Kağnıcıoğlu, D. (2013). Refah Devleti Modellerine Göre Avrupa Birliği’nde İş-Yaşam Çatışması ve İş-Yaşam Dengesi Politikaları. *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*, 27(1), 22-39.
- Karaman, N. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kavramı Çerçevesinde İş-Aile Yaşamı Uyum Politikaları ve Türkiye. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 49(1), 86-108.
- Kocacık, f., & Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar Ve Sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Kul Parlak, N. (2016). *Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş Yaşam Dengesi*. Ankara: Türk Metal Sendikası.
- Metin, B. (2017). İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılmasına Yönelik Politikalar ve Kadın İstihdamı: İsveç, Almanya ve Birleşik Krallık Örnekleri. *TİSK Akademik*, 1, 19-47.
- Mustafa, Ö., & Kemal, B. (2003). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-86.
- Özdamar, D. (2006). Pozitif Ayrımcılık Yönü İle Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Kadının Hukuki Konumuna İlişkin Son Gelişmeler. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 11-67.
- Özdevecioğlu, M., & Doruk, N. Ç. (2009). Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile İş Çatışmalarının Çalışanların İş Ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33, 69-99.
- Özkök, Ö. (2010). Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Geçişen Refah Devleti Anlayışı. *Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Parlaktuna, İ. (2010). “Türkiye”de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayırım Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217-1230.
- Sumbas, A. (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Politikası Olarak Ebeveyn İzni . *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 167-194.
- Şimşek, H. (2011). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkisi: Türkiye Örneği*. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(2), 119-126.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2015). İş Ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları:Türkiye’De Yeni Politika Arayışları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 70(3), 723-750.
- Yıldırım Dalyan, S. (2020). Türkiye’de İş-Aile Yaşamına Yönelik Düzenlemelerin Uluslararası Normlar ve Refah Rejimleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10(2), 371-392.
- Yılmaz, A., Bozkurt, Y., & İzci, F. (2008). Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İş Görenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 89-114.
- Yılmaz, S. (2018). Türkiye’De Kadınların Çalışma Hayatındaki Yeri ve Sosyal Güvenlik Hukuku Düzenlemeleri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2), 63-80.